

T.C
MİMAR SİNAN GÜZEL SANATLAR ÜNİVERSİTESİ
GÜZEL SANATLAR ENSTİTÜSÜ
GELENEKSEL TÜRK SANATLARI ANA SANAT DALI
TEZHİP PROGRAMI

TÜRK TEZHİP SANATINDA HİLYELER

Yüksek Lisans Eser Metni

Hazırlayan:
EMİNE CAN NALBANTOĞLU
20126037

Danışman:
Doç. Dr. Münevver ÜÇER

İSTANBUL - 2019

Emine CAN NALBANTOĞLU tarafından hazırlanan **TÜRK TEZHİP SANATINDA HİLYELER** adlı bu çalışma aşağıda adları yazılı jüri üyelerince Oybirliğiyle / ~~Oyçokluğuyla~~ Yüksek Lisans Tezi olarak Kabul Edilmiştir.

Kabul (Sınav) Tarihi : 24/06/2019

(Jüri Üyesinin Ünvanı , Adı , Soyadı ve Kurumu) :

İmzası :

Jüri Üyesi : Doç. Münevver ÜÇER (Danışman)

Jüri Üyesi : Doç. Kaya ÜÇER

Jüri Üyesi : Dr. Öğr. Üyesi Ülkü GEZER (Haliç Üniversitesi)

ÖNSÖZ

Hilye, kâinatın efendisi, insanlığın rehberi Hz. Peygamberin ahlâki ve fiziki portresinin yazı ile ifade biçimidir. XVII. yüzyılda Hattat Hafız Osman Efendi ile ilk levha formu geliştirilen hilyenin yazı alanları dışında kalan bölümlerinin tezhip sanatkârları tarafından, Hz. Peygambere duydukları sevgi ve saygının göstergesi olan duygularını hilyenin tezyinatını yaparak görsel bir zenginlik oluşturmuşlardır. Oluşan hilyeler gönülleri fethederek XVII. yüzyıldan beri süren kültür mirasının ana unsurlarından biri olmuştur. Hilye, her sanatseverin sahiplenmekten onur duyduğu eserlerdendir.

Osmanlı Devleti'nin yüzyıllarca süren güçlü duruşu ile taşıdığı tarihi geçmişi, değerleri, kültürü, sanatta etkili olmuş; XVII. yüzyıla kadar dış etkilerden kendini korumuştur. Osmanlı Devleti'nin Batıya açılmasıyla birlikte başlayan değişim, sanatta da kendini göstermiştir. Osmanlı sanatının kendine has üslûbu bozulmaya başlamış, Batı etkisinde üslûplar sanatın içine girmiştir. Yüzyılların tesiriyle gelişen üslûplar, dönem hilyelerinde de görülür. Hattat Hafız Osman ile birlikte yüzyıllara damgasını vuran klasik hilye formu, günümüze kadar etkisini yitirmemiştir. Hilye formuyla ilgili yeni tasarım arayışları her dönem görülmüş olmasına rağmen sanatkârların özü yitirmeden klâsik formu koruma gayreti asırlardır devam etmektedir.

Tez çalışmasına hilyenin tanımı ve tarihçesiyle başladık. Kullanılan yazı çeşitleri, hilyenin bölümleri ve formları anlatılarak yüzyıllar incelendi. Her yüzyılın hilye metinlerindeki tezhip alanlarından olan durak, koltuk, başmakam, hilal ve iç dış pervaz örneklerinden bazıları incelendi. Çalışma içerisinde XVIII. yüzyıl itibarı ile hilyelerde görülen Mekke ve Medine tasvirleri örneklendirildi.

Bu tez çalışmasında “Türk Tezhip Sanatında Hilyeler” tezhip sanatı açısından incelenmiş, klâsik ve serbest olmak üzere iki adet uygulamalı hilye tasarımı yapılarak, çizim aşamaları ile gösterilmiştir.

Tez konusu olarak hilyeyi seçme nedenim, Hz. Peygamberin sanatta ifadesi olan levha şeklindeki Hilye-i Şerif'e duyduğum sevgidir. Amacım, tezhip sanatında XVII. yüzyıla başlayan levha örneklerini incelemek, klâsik ve serbest örnek olmak üzere iki adet tasarım yapıp uygulama aşamalarını sunmaktır.

Bu çalışmayı hazırlarken yüzyılların birbirine aktardığı eserlerin müze, kütüphane ve sanatseverlerin koleksiyonlarında korunmasıyla oluşan kültür mirasımızın birçok örneğinin bir arada olduğu kitapları hazırlayan ve çalışmamın en önemli kaynağını oluşturan Hilye-i Şerif kitaplarını yazan değerli hocalarımızdan Prof. Dr. Ö.Faruk Taşkale Beyefendiye ve Doç. Dr. Hüseyin Gündüz Beyefendiye şükranlarımı sunuyorum.

Danışman hocam özellikle uygulamada bana rehberlik eden çok değerli Doç. Dr. Münevver Üçer Hanımefendiye gösterdiği sabırdan ve desteklerinden dolayı teşekkürlerimi sunuyorum. Tez metninin yazımında hep yanımda olan kardeşim Aslı Ersin Can'a çok teşekkür ediyorum. Bugünlere beni ulaştıran aileme, evlatlarıma ve bu konuda bana desteklerini esirgemeyen bütün dostlarıma teşekkür ediyorum.

İstanbul 2019

Emine CAN NALBANTOĞLU

İÇİNDEKİLER	Sayfa No
ÖNSÖZ	I
İÇİNDEKİLER	III
RESİM DİZİNİ	V
ÇİZİM DİZİNİ	IX
KISALTMALAR	IX
ÖZET	X
SUMMARY	XI
1. GİRİŞ	XII
1.1. Çalışmanın Amacı	XIII
1.2. Çalışmanın Kapsamı.....	XIII
1.3. Çalışmanın Yöntemi.....	XIV
2. HİLYENİN TANIMI VE TARİHSEL GELİŞİMİ	1
2.1. Hilyenin Tanımı	1
2.2. Hilyenin Tarihsel Gelişimi	1
2.2.1. Hilye Nakleden Kişiler	6
2.2.1.1. Hilye Metinlerinin Kaynakları.....	6
2.2.1.2. Hz. Peygamberin Vasıfları.....	9
3. HİLYE TÜRLERİ	11
3.1. Hz. Muhammed Hakkında Yazılmış Hilyeler	11
3.2. Diğer Peygamberler Hakkında Yazılmış Hilyeler.....	13
3.3. Dört Halife ve Aşere-i Mübeşşere Hilyeleri.....	14
4. HİLYELERDE KULLANILAN YAZI ÇEŞİTLERİ	20
4.1. Sülüs	20
4.2. Nesih.....	21
4.3. Muhakkak	21
4.4. Nesta'lik	22
4.5. Gubari	23
4.6. Kûfi.....	24
4.7. Rık'a.....	25
5. LEVHA HİLYENİN BÖLÜMLERİ.....	26

5.1. Başmakam	27
5.2. Göbek	27
5.3 Hilâl	27
5.4 Halifeler (Hz.Ebubekir, Hz.Ömer, Hz.Osman, Hz.Ali)	27
5.5. Ayet	28
5.6. Etek.....	28
5.7. Koltuklar.....	28
5.8. İç Pervazlar.....	28
5.9. Dış Pervazlar	29
6. HİLYE FORMLARI	30
6.1. Göbek Formuna Göre Hilyeler.....	30
6.1.1. Göbeği Daire Formunda Hilyeler	30
6.1.2. Göbeği Oval Formda Hilyeler	32
6.1.3. Göbeği Köşegen Formda Hilyeler	33
6.2. Serbest Formda Hilyeler.....	34
6.3. Kütahya Hilyeleri	35
7. HİLYE TEZHİPLERİ	36
7.1. Hilyelerde Tezhip Uygulama Alanları	40
7.2. XVII. yüzyıl Hilye Tezhipleri	48
7.3. XVIII. yüzyıl Hilye Tezhipleri.....	60
7.4. XIX. yüzyıl Hilye Tezhipleri.....	77
7.5. XX. yüzyıl ve Günümüz Hilye Tezhipleri	94
HİLYE-İ ŞERİF TASARIMLARI.....	111
8. HİLYE-İ ŞERİF TASARIMLARI	112
8.1. Klâsik Form Hilye-i Şerif	112
8.2. Pusula / Serbest Tasarım Hilye-i Şerife	122
SONUÇ	137
TERİM AÇIKLAMALARI	140
KAYNAKLAR	141
ÖZGEÇMİŞ	144

RESİM DİZİNİ

Resim 2.1. Şeyh Hamdullah, dua hilyesi /Özel Koleksiyon	3
Resim 2.2. Yıldız Demiriz, Osmanlı Kitap Sanatında Doğal Çiçekler	5
Resim 3.1. II. Derviş Ali, Hz. Ebubekir' in Hilyesi SHM Nr.K.611	16
Resim 3.2. II. Derviş Ali, Hz. Ömer'in Hilyesi SHM Nr.K.611	17
Resim 3.3. Yedikuleli Seyyid Abdullah Efendi, Nesih, Hz. Osman Hilyesi	18
Resim 3.4. Yedikuleli Seyyid Abdullah Efendi, Nesih, Hz. Ali Hilyesi	19
Resim 4.1. Hafız Osman, sülüs 1692 /Özel Koleksiyon	20
Resim 4.2. Hafız Osman, nesih 1692 / Özel Koleksiyon.....	21
Resim 4.3. Hafız Osman, muhakkak 1697 /TSM Nr. GY430	22
Resim 4.4. Mehmed Esâd Yesârî, nestalik 1778, TSM Nr.GY479	22
Resim 4.5. Mehmed Fehmi Efendi, Gubârî 1904 / Özel Koleksiyon	23
Resim 4.6. Hüseyin Gündüz, Kûfî / Ferit Rızvanoğlu Koleksiyonu.....	24
Resim 4.7. İbrahim Sükûtî, Rık'a / Hasan Yeşilkaya Koleksiyonu.....	25
Resim 6.1. Hafız Osman, Göbeği Daire Form. Hilye, TSMK G,Y1248	31
Resim 6.2. Mustafa Rakım, Göbeği Oval Form. Hilye, TİEM 2837.....	32
Resim 6.3. İbrahim Afif, Göbeği Köşegen Form. Demet/Cengiz Koleksiyonu	33
Resim 6.4. Kebecizade Mehmed Vasfi Efendi, Serbest Form. SÜSSM95.....	34
Resim 6.5. Ahmed Zihni el-Kütâhî Özel Koleksiyon	35
Resim 7.1. Hafız Osman, Demet-Cengiz Çetindoğan	37
Resim 7.2. Hilye-i Şerife albümünden Gül Hilye, SHM.Nr.10602Y.8	38
Resim 7.3. XIX. yüzyıl, Fatma Mevhibe Hanım	38
Resim 7.4. XIX. yüzyıl, Kazasker Mustafa İzzet Efendi	38
Resim 7.5. Hafız Osman, Yıldız Holding Koleksiyonu	39
Resim 7.6. Hafız Osman, D.E.Ü İlahiyat Fakültesi Kütüphanesi	48
Resim 7.7. Mehmed Esad Yesari, TSMK. Nr.GY.479	50
Resim 7.8. Hasan Rıza, Yıldız Holding Koleksiyonu.....	51
Resim 7.9. Hafız Osman, Özel Koleksiyon	52
Resim 7.10. Hafız Osman, T.S.M. Nr. GY1430	53
Resim 7.11. Hafız Osman, Erdoğan Demirören Koleksiyonu	54
Resim 7.12. XVII. yüzyıl hilye tezhiplerinde durak örnekleri	55

Resim 7.13. XVII. yüzyıl hilye tezhiplerinde koltuk örnekleri	56
Resim 7.14. XVII. yüzyıl hilye tezhiplerinde iç ve dış pervaz örnekleri.....	57
Resim 7.15. XVII. yüzyıl hilye tezhiplerinde başmakam örnekleri.....	58
Resim 7.16. XVII. yüzyıl hilye tezhiplerinde hilâl örnekleri.....	59
Resim 7.17. Mustafa Kütâhi, SHM Nr.15504Y97	62
Resim 7.18. Seyyid Abdullah Efendi, Özel Koleksiyon.....	63
Resim 7.19. Mustafa Kütahi, Özel Koleksiyon	64
Resim 7.20. Seyyid Hafız İbrahim Efendi, Özel Koleksiyon	65
Resim 7.21. Seyyid Derviş Salih Recai Efendi, Özel Koleksiyon.....	66
Resim 7.22. Mustafa Rakım TIEM NR. 2732	67
Resim 7.23. İbrahim Afif, Demet-Cengiz Çetindoğan Koleksiyonu	68
Resim 7.24. Esmâ İbret Hanım, TSM NR. GY 423.....	69
Resim 7.25. Gül Hilye örneği, Hilye-i Şerif albümü, SHM NR.10602GYY.8	70
Resim 7.26. XVIII. yüzyıl Hilye tezhiplerinde Mekke Medine tasvirleri	71
Resim 7.27. XVIII. yüzyıl Hilye tezhiplerinde durak örnekleri	72
Resim 7.28. XVIII. yüzyıl Hilye tezhiplerinde koltuk örnekleri	73
Resim 7.29. XVIII. yüzyıl Hilye tezhiplerinde pervaz örnekleri.....	74
Resim 7.30. XVIII. yüzyıl Hilye tezhiplerinde başmakam örnekleri	75
Resim 7.31. XVIII. yüzyıl Hilye tezhiplerinde hilâl örnekleri	76
Resim 7.32. Mahmûd Celâleddîn, Demet-Cengiz Çetindoğan Koleksiyonu.....	79
Resim 7.33. İbrahim Sükûtî, Hasan Yeşilkaya Koleksiyonu	80
Resim 7.34. Ahmet Sabit Efendi, Özel Koleksiyon.....	81
Resim 7.35. Hasan Rıza Efendi, Erdoğan Demirören Koleksiyon	82
Resim 7.36. İbrahim Sükûti, Özel Koleksiyon	83
Resim 7.37. Hasan Rıza Efendi, Özel Koleksiyon.....	84
Resim 7.38. Esmâ Hanım, Özel Koleksiyon.....	85
Resim 7.39. Mehmet Şevki Efendi, Özel Koleksiyon	86
Resim 7.40. Yahya Hilmi, Özel Koleksiyon.....	87
Resim 7.41. Tezhipli hilye ölçüsü 12x21cm. Harrerehu Osman bin Zeki bin Hakkakzade Gür Hitmeyi Mabeyn Humayun, sülüs ve nesih hattıyla 1849'da yazılmış Danier Erikçi Koleksiyonu	88
Resim 7.42. XIX. yüzyıl Hilye tezhibinde durak örnekleri	89

Resim 7.43. XIX. yüzyıl Hilye tezhibinde koltuk örnekleri	90
Resim 7.44. XIX. yüzyıl Hilye tezhibinde pervaz örnekleri.....	91
Resim 7.45. XIX. yüzyıl Hilye tezhibinde başmakam örnekleri	92
Resim 7.46. XIX. yüzyıl Hilye tezhibinde hilal örnekleri	93
Resim 7.47. Macit Ayrıl Demet, Çetin Çetindoğan Koleksiyonu.....	96
Resim 7.48. Kazasker Mustafa İzzet Efendi, Zeki Cemal Özen Koleksiyonu	97
Resim 7.49. Ahmet Arif Efendi, Özel Koleksiyon	98
Resim 7.50. Hasan Çelebi Demet, Cengiz Çetindoğan Koleksiyonu	99
Resim 7.51. Hüseyin Gündüz, Ferit Rızvanoğlu Koleksiyonu	100
Resim 7.52. Münevver Üçer, Elif Naz Üçer Koleksiyonu.....	101
Resim 7.53. Arda Çakmak, Özel Koleksiyon	102
Resim 7.54. Emine Can Nalbantoğlu, Özel Koleksiyon.....	103
Resim 7.55. Said Abuzeroğlu	104
Resim 7.56. Halil İbrahim İslam	105
Resim 7.57. XX. yüzyıl ve günümüzde durak örnekleri	106
Resim 7.58. XX. yüzyıl ve günümüzde koltuk örnekleri.....	107
Resim 7.59. XX. yüzyıl ve günümüzde pervaz örnekleri	108
Resim 7.60. XX. yüzyıl ve günümüzde başmakam örnekleri.....	109
Resim 7.61. XX. yüzyıl ve günümüzde hilal örnekleri.....	110
Resim 8.1. Klâsik Form Hilye-i Şerif.....	112
Resim 8.1.1. Gövde Alanı Desen Uygulama	115
Resim 8.1.2. Hilâl Alanı Desen Uygulama	117
Resim 8.1.3. Koltuk Alanı Desen Uygulama	118
Resim 8.1.4. İç Pervaz Alanı Zencerek Deseni Uygulama.....	119
Resim 8.1.5. Dış Pervaz Alanı Tarama Halkâr Uygulama	120
Resim 8.1.6. Durak Desen Uygulama	121
Resim 8.2. Pusula Merkezli Serbest Tasarım Hilye-i Şerif	122
Resim 8.2.1. Pusula Alanı Desen Uygulama	126
Resim 8.2.2. Pusulada Hilâl Eskizi	127
Resim 8.2.3. Hilâl Çevresi Daire Deseni Uygulama.....	128
Resim 8.2.4. Gövde Metni Dışındaki Desen Uygulama	129
Resim 8.2.5. Zencerek Desen Uygulama.....	130

Resim 8.2.6. Son Daire Alanı Desen Uygulama.	131
Resim 8.2.7. Halife Alanı Desen Uygulama	132
Resim 8.2.8. Hilâl Formlu Halkâr Desen Uygulama	134
Resim 8.2.9. Hilyede Taç Alanı Desen Uygulama	135
Resim 8.2.10. Hilyede Tığ ve Durak Desenleri.....	136

ÇİZİM DİZİNİ

Çizim 1: Klasik Hilye Formu	26
Çizim 2: Durak Örnekleri	41
Çizim 8.1.: Klâsik Form Hilye-i Şerife çizimi	114
Çizim 8.1.1.: Gövde alanı eskizi	115
Çizim 8.1.2.: Hilâl alanı eskizi.....	116
Çizim 8.1.3.: Koltuk alanı eskizi.....	118
Çizim 8.1.4.: İç Pervaz eskizi.....	119
Çizim 8.1.5.: Dış pervaz Halkâr eskizi	120
Çizim 8.1.6.: Durak eskizleri	121
Çizim 8.2. : Pusula Merkezli Serbest Tasarım Hilye Form Çizimi	125
Çizim 8.2.1.: Pusula alanı eskizi	126
Çizim 8.2.2.: Pusulada Hilâl eskizi	127
Çizim 8.2.3.: Hilâl çevresi eskizi	128
Çizim 8.2.4.: Gövde metni dışındaki daire eskizi	129
Çizim 8.2.5.: Zencerek eskizi	130
Çizim 8.2.6.: Son daire alan eskizi.....	131
Çizim 8.2.7.: Halife alanı eskizi	132
Çizim 8.2.8.: Hilâl Formlu Halkâr eskizi.....	133
Çizim 8.2.9.: Hilyede Taç alanı eskizi	135
Çizim 8.2.10.: Hilyede Tığ ve Durak eskizleri	136

KISALTMALAR :

Bkz. : Bakınız

A.g.k.: Adı geçen kişi

ÖZET

İslâm dininin rehberi Hz. Peygambere duyulan sevgi, saygı ve imanın sonucu şekillenen; onu görenlerin anlatımlarından oluşan hilye metinleri. XVII. yüzyıl sanatkârlarından Hattat Hafız Osman (ö.1698) tarafından ilk defa levha şeklinde yazılmıştır. Bu dönemden sonra levha şeklinde yazılan hilyeler tezhip sanatında vazgeçilmez örnek eserlerinden olmuştur.

XVII. yüzyılda şekillenen hilyenin klâsik formunun ilk örnekleri, müzehhipler tarafından XVI. yüzyıl etkileri ile tezyin edilmiştir. Yüzyılın ikinci yarısından sonra, Batı kaynaklı barok üslûp etkileri hilye örneklerinde kendini göstermeye başlar. Barok üslûp etkileri XVII. yüzyıldan itibaren XVIII., XIX., ve XX. yüzyılda da etkili olmuştur. Geleneği yansıtan klâsik örneklerle birlikte klâsik-barok veya tamamen barok üslûpla eserler de üretilmiştir. Her dönem içinde serbest tasarım hilye örnekleri ile farklı arayışlar sanatkârlar tarafından denenmiştir. Hilye eserlerinde Hz. Peygamberi temsil eden “gül” motifi sıkça kullanılmış, adeta hilye-i şeriflerle bütünleşmiştir. Müzehhiblerin olgunluk eserleri hilye çalışmaları olmuştur.

“Türk Tezhip Sanatında Hilyeler” başlıklı bu tez çalışmasında; Hilye'nin tanımı, tarihçesi, türleri, hilyede kullanılan yazı çeşitleri, hilyede yazı alanları ve tezhip bölümleri, formları anlatılarak yüzyılların kendi içinde incelenmesi yapıldı ve yapılan açıklamalar örneklerle desteklendi. Son kısımda da kendi tasarımlarımız olan klâsik ve serbest hilyelerin çizim aşamaları, görselleriyle birlikte anlatıldı.

SUMMARY

The texts of hilye are shaped by the result of the love, respect and faith for Hz. Muhammed, the guide of İslam; which had been formed by the expression of those who had seen him. It has been first made and created in the form of plate by calligrapher Hafız Osman, the 17th century calligrapher. After this period, this form of Hilye had been one of the indispensable examples of illumination.

Classical form of the hilye was shaped in the XVIIth century and was ornamented with the effects of XVIth century works. After the second half of the XIXth century, the baroque style effects of western origin begin to show themselves in the hilye samples. Baroque style effects from the XVIIth century to the XVIIIth and XXth century have also been effective. Classic-baroque or fully baroque style works with classical examples that reflect tradition had also been created and studied. In every period, unrestricted design hilye samples and different quests have been tried and studied by artists. In hilye works, the 'rose' motif, which represents the prophet Muhammad, has been used frequently and it had fairly integrated with the Hilye-Şerife.

In this thesis titled, "Hilyes in Türkish Illumination art."; the definition of Hilye, its history, types and the types of writing used in the hilye, the writing fields and the sections of illumination are explained. Researches of centuries were made in itself; and explanations were supported with examples. At the last part; drawing stages of classical and unrestricted hilye of my own designs were explained with visuals.

1. GİRİŞ

Sanat, toplumların kendilerini ifade etmek için kullandıkları yöntemlerden biridir. Sanatkâr, mensubu olduğu toplumun gelenekleri ve inançları ile şekillenir. Türklerin zengin tarihi ve güçlü inançları ile meydana getirdiği yüzyıllardır süre gelen geleneksel sanatlardan olan hat ve tezhip sanatı, İslam inancı ile beslenmiştir. En güzel örneklerinden biri de Hz.Peygambere duyulan sevginin sonucu O'nun ahlaki ve fiziksel özelliklerinin anlatıldığı hilyeler olmuştur.

Hz.Peygamberin vefatından önce kızının “Ya Rasûlallah! Senin yüzünü bundan sonra göremeyeceğim” demesi üzerine Hz.Peygamber, Hz.Ali'yi çağırarak “Ya Ali! Hilyemi yaz ki, vasıflarımı görmek, beni görmek gibidir” demiştir. Bunun üzerine hilye ve şemail kitapları yazılmaya başlamış ve zaman içinde yaygınlaşmıştır. İlk şemail kitabı yazarı İmam Tirmizi'nin eseri Şemal-i Şerif, ana kaynak olmuştur. Türklerin Hz.Peygambere duyduğu sevgi ve hürmetin nişanelerinden olan ‘hilye’ yazma geleneği milli kültür mirası olarak günümüze kadar gelmiştir. Levha şeklinden önce, katlanarak cepte taşınan ilk hilye örneğini Şeyh Hamdullah yazmıştır. XVII. yüzyılda Hattat Hafız Osman'ın levha şeklinde hazırladığı hilye formu, klâsik form olarak yüzyıllara damgasını vurmuştur. Hz. Peygamberin hilyeleri yanısıra, diğer peygamberler, halifeler ve bazı din büyükleri hakkında yazılmış hilyeler de vardır.

Bu tez çalışması, “Türk Tezhip Sanatında Hilyeler”in incelenmesidir. XVII. yüzyıl, XVI. yüzyılın parlak döneminin devamı olma özelliği gösterir. XVII. yüzyıl ikinci yarısından sonra Batıda gelişen barok üslubu etkileri görülmeye başlamıştır. Siyasi ve sosyal alanda yaşanan olumsuzluklar sanatta da etkilerini göstermiştir. İşçiliğin bozulmaya başladığı renklerin canlı görünümünü kaybettiği lacivert rengin daha az görüldüğü bir dönemdir. Bu dönemde mavi ve bordo rengi kullanılmış, altın etkisi artmıştır.

XVIII. yüzyılda; XVII. yüzyılın ikinci yarısında hissedilen barok üslûbu yüzyıl etkisini sürdüren Türk Rokoko üslûbunun oluşmasına sebep olmuştur. İlk defa

bu yüzyıl hilyelerinde Mekke Medine tasvirleri görülür. Minyatür üslûbunda çalışılan tasvirleri başmakamda taç kısmında, göbektir. Yüzyıl hilyelerinde barok ve klasik barok çalışmalar hakimdir.

XIX. yüzyıl hilyelerde klasik üslubun iyice bozulması ile milli çizginin zayıfladığı dönemdir. XIX. yüzyılda etkili olan rokoko, eserlerde yaygın bir şekilde kullanılmıştır. Abartılı karışık klasikle barok çalışmaların birlikte çalışıldığı görülür. Renklerin parlaklığı ve canlılığı dikkat çeker.

XX. yüzyılda ise klâsik olanın yeniden değer kazandığı ve XVI. yüzyıl eserlerinin örnek alınarak çalışmaların yapıldığı dönemdir. Dış pervazlarda nohudi, lacivert, bordo, kahverengi, siyah, yeşil zemin üzerinde altınla 'Halkâr' tekniği ile çalışmalar yapılmıştır. Dönemin sanatkârlarından Rikkat Kunt, Muhsin Demironat, Ord. Prof. Süheyl Ünver hocalarımızın gayretleriyle bu sanatlar günümüze kadar ulaşmıştır.

1.1. Çalışmanın Amacı

Kültür mirasımız olan geleneksel sanatlarımızdan tezhip sanatı içinde, XVII. yüzyıldan günümüze hilyenin tarihsel sürecini incelemek ve söz konusu yüzyılların dönem etkilerinin hilye tezhiplerine ışık tutarak günümüz yorumlarına bir katkı sağlayabilmektir. Ayrıca klâsik ve serbest olmak üzere iki adet tasarımın yapılması ve uygulanmasıdır.

1.2. Çalışmanın Kapsamı

Hz.Peygamberin ahlaki ve fiziki portresinin tasviri olan edebi metinlerin, peygamber aşkı ile yazılıp süslenmesi temelinde; Bu aşk ile beslenen ve hüsn-i hat ile yazılan, Hattat Hafız Osman'ın formunu oluşturduğu, müzehhipler tarafından tezhip sanatı ile süslenerek değerine değer katılan levha hilyelerin XVII. yüzyıldan itibaren günümüze kadar geçen süre içinde, dönemsel özellikler gösteren örneklerle incelenmesi çalışmamızın kapsamını oluşturmaktadır.

Çalışmanın uygulama bölümünde yüzyıllar içinde gelişen hilye örnekleri ışığında tezhip sanatının klasik motifleri kullanılarak geçmiş ve günümüz yorumları ile eser örnekleri verilmiştir.

1.3. Çalışmanın Yöntemi

Konu başlığımız olan “Türk Tezhip Sanatında Hilyeler”in tezhip sanatı açısından incelenmesi ile ilgili kaynak araştırması yapıldı. Hilye konulu kitap ve makaleler incelendi. Birçok hilye örneğinin toplandığı Prof. Dr. Ö.Faruk Taşkale ve Yard. Doç. Dr. Hüseyin Gündüz tarafından hazırlanan Hilye-i Şerif kitapları yol gösterici ana kaynaklar olmuştur. Tezde kullanılan eser fotoğrafları büyük ölçüde arşiv niteliğindeki bu kaynaklardan kullanılmıştır.

Çalışmaya başlarken hilyenin tezhib sanatı ile tanımlanması, tarihsel gelişimi kullanılan yazı çeşitleri, kaynaklar incelenerek anlatıldı. Örneklerle desteklendi. Her yüzyılın sonraki yüzyıla etkileri, tezyini sanatlarda barok üslûbun etkisi ve sonraki dönemsel özellikleri; başmakam, duraklar, koltuklar, hilal, iç ve dış pervaz örnekleri üzerinden incelenmiştir.

Biri klâsik form diğeri serbest tasarım olan iki eserle tez çalışmamız sonlandırılmıştır. Eser uygulamalarında geleneksel üslûplar esas alınmış, genel olarak altın ağırlıklı çalışılmıştır. Tezhip mavisi koyu tonda kullanılmıştır. Klasik üslupla yapılmış eserde Hattat Hafız Osman’ın oluşturduğu klâsik hilye formu kullanılmıştır. Serbest tasarım hilyede ise pusula formu merkeze alınarak hilye tasarımı yapılmış, uygulamasında da klasik motifler kullanılmıştır.

2. HİLYE'NİN TANIMI ve TARİHSEL GELİŞİMİ

2.1.Hilye'nin Tanımı

Arapça kökenli bir kelime olan hilyenin sözlük anlamı “Süs, ziynet, cevher, yüz güzelliği” olup mecazen ‘yaratılış, suret ve güzel vasıflar’ demektir.¹ Hilye kelimesi zaman içinde sözlük anlamının dışına çıkmış Hz. Peygamber’in yaratılışını, vücudunun dış görünüşünü ve ruh özellikleri ile güzel sıfatlarını ifade etmek için kullanılan bir deyim haline gelerek bugünkü şeklini almıştır. Hilyenin diğer bir anlatımı ise Hz. Peygamberi tarif ve tasvir eden güzel yazıların tezhip sanatı ile tezyinatı yapılarak levha haline getirilmesidir.

2.2. Hilye'nin Tarihsel Gelişimi

Hilye ve Şemail kitaplarının yazılmasının en önemli nedeni, Hz. Peygamberin vefatından kısa bir süre önce kızı Hz. Fatıma'nın babasını bir daha göremeyeceği endişesini dile getirmesi üzerine Hz. Peygamber, Hz. Ali'ye “Hilyemi yaz, benden sonra onu gören, beni görmüş gibi olur” demiştir.²

Hz. Peygamberin vefatından sonra siret ve suretinin anlatıldığı hilye türü ve şemail kitapları gelişmiş ve yayılmıştır. Hilye ve Şemail adlı yazılı eserlerin başlıca kaynağı hadis kitaplarıdır. İmam Tirmizi (ö. 278-892) ilk Şemail kitabının yazarıdır.³Hilye zaman içinde sözlük anlamının dışına çıkarak terim anlamı kazanmıştır. Terim anlamında hilyeler, şemaillerden doğmuştur. Hilyede konu daha sınırlıdır. Şemail, içerik olarak hilyeden daha geniş bir anlam ifade etmektedir. Şemail, Hz.Peygamberin fiziki yapısını, güzel ahlâkını, hâl ve hareket üslûbunu, tavır ve davranışını bir bütün olarak anlatır.⁴Kısaca ‘Şemail’ Hz. Peygamberin hayatından

¹ Mustafa Uzun, TDV İslâm Ansiklopedisi, Cilt 18, 44

² Faruk Taşkale-Hüseyin Gündüz, Hilye-i Şerife, 17

³ Mustafa Uzun, TDV İslâm Ansiklopedisi, Cilt 18, 44

⁴ İskender Pala Hilye-i Saadet, 1

bahseden bir Siyer kitabı gibidir.⁵ Hz. Peygamberin hilyesi hakkında nakledilenler, hadis kitaplarında ‘Sıfatü’n-nebi’ ve ‘Fezail’ gibi başlıklar altında verilmiştir.⁶ Bu rivayetleri İmamı Tirmizi, Kadı İyaz gibi müellifler, hadis kaynaklarından yararlanarak ve çeşitli eserleri derleyerek bir arada değerlendirmiş “şemail” adıyla bir ilim haline getirmişlerdir. Müellifler hilye konusunu şemail kitaplarının Resûlullahın vücut yapısı ile ilgili özelliklerinin anlatıldığı ‘Halku Resûlullah’ adlı eserin ilk bölümünde incelemişlerdir. ‘Hasâsun-Nebi’ türü eserler içinde hilye hakkında bilgi bulunmaktadır. Hilye yazarlarının ana kaynağı İmamı Tirmizi’nin Şemail-i Şerif kitabı olmuştur.⁷

Daha geniş açıklamalara ulaşılabilecek diğer kaynaklar: Hafız-ı İsfahani’nin Tarih-i İsfahan, Cemaleddin Hafız Abdurrahman’ın Vefafil-fezail-i Mustafa adlı eseri ve Kadı İyaz’ın Şifâ-yı Şerif adlı eserleri bilinen başlıca hilye kaynaklarıdır. Osmanlı Döneminde, İslâm edebiyatının Şemail kitaplarının konuları daraltılarak daha edebi ve sanatkârane bir yapıya büründürülmüştür.

Hilye, levha formunu almadan önce Hz.Peygambere duyulan sevgi ve hürmet nişanesi olarak göğüs cebinde taşınmak üzere bazen el ile bazen de nesih hattı ile küçük ölçülerde yazılırdı. Bu formun, Osmanlı hat sanatında görebileceğimiz günümüze ulaşan en eski örneği Şeyh Hamdullah’a aittir (1429-1520).⁸ (Resim 2.1.)

Türk edebiyatında ilk hilye kitabı Hilye-i Hakanî’yi yazan Hakani Mehmed Bey (1598-1599) ardından gelenlere rehberlik etmiş hilye yazımının yaygınlaşmasına vesile olmuştur. Sonrasında Cevri’nin Hilye-i Çaryâr-ı Güzin, Neşrati’nin Hilye-i Enbiya, Nahifi’nin Hilyetü’l Envar (Bu eserde, Hz. Peygamberin fiziki özelliklerinin yanında ruhi portresiyle ilgili hususlara da yer verilmiştir.),

⁵ İskender Pala, Hilye-i Saadet, 1

⁶ Mustafa Uzun, TDV İslâm Ansiklopedisi, Cilt 18,44

⁷ İskender Pala, Hilye-i Saadet, 1,2

⁸ Faruk Taşkale-Hüseyin Gündüz, Hilye-i Şerife 2011,23

Prof. M.Uğur Derman-Hat Sanatımızda Hilye-i Nebevi’nin Doğuşu

Resim 2. 1.: Şeyh Hamdullah, dua hilyesi / Özel Koleksiyon
Faruk Taşkale - Hüseyin Gündüz, Hilye-i Şerife 2011, 24

Nesimi Mehmed'in Gülistan-ı Şemai (İlmi ve dini yönden olduğu kadar sanat ve edebiyat yönünden de Türk edebiyatının önemli eserlerindedir.)⁹ beğenilen ve bilinen hilyelerdendir. Hz. Peygambere ait bütün özelliklerin yer aldığı hilye yazıları ve Hilye-i Şerif levhaları yüzyıllar boyunca Türkler arasında her dönem değerini korumuş ve oldukça yaygınlaşmıştır. Hilye, levha şeklinde ilk defa XVII. yüzyılda İstanbullu Hattat Hafız Osman Efendi (1642-1698) tarafından yazılmıştır. Levha şekline bürünen Hilye-i Şerif formu dönemin sanatkarları tarafından benimsenmiş ve önemli eserler üretilmiştir. Kazasker Mustafa İzzet (Ö.1293/1876), yaklaşık iki yüz hilye yazmıştır. İki metreyi aşan büyüklükte hilye yazan Hacı Hasan Rıza Efendi, çeşitli hatlarla yedi büyük boy hilye yazan Aziz Efendi gibi birçok hat üstadının müze ve kütüphanelerde, özel koleksiyonlarda günümüze kalan eserleri vardır.¹⁰ Hilye hakkında bilgi sahibi olmanın sağlayacağı rivayet edilen faydaların teşviki ile Hilye-i Şerife yazma geleneği giderek sanata dönüşmüştür.

Hz. Peygamberinde hilyesi ile ilgili açıklayıcı ve dua etme niteliğindeki hadisi şöyledir: “Benimle müşerref olamayan ümmetim benden sonra, benim Hilye-i

⁹ Mustafa Uzun, TDV İslâm Ansiklopedisi, Cilt 18,45

¹⁰ İskender Pala, Hilye-i Saadet, 5,6

Şerifemi yazanların yazdıkları hilyelere nazar etmek suretiyle izhar-ı muhabbet etmiş olurlar. Benim hilyemi görenler ve okuyanlar, okumasını bilmeyip yüz ve gözlerine sürüp ruhuma salâvat-ı şerif okuyanlar beni görmüş gibi olurlar. Ümmetimden her kim, kadın veya erkek, hilyemi böylece taşısa cehennem ateşinden azad olur. Sıratı, benim nurumla geçer, cennete benim nurumla girer ve dahi hangi evde benim hilyem bulunsa ve tarif üzere ziyaretini yapsa, ol haneye hırsız, ecinni ve şeytan, hastalık, sihir, efsun giremez ve ateş kâr etmez. Sıdk-ı hulûs ile taşıyan her murada erer. Hak Tealânın hıfz ü emanında olur ve o evde Halil İbrahim bereketi bulunur; fakirlik girmez, gam ve gussa görmez, her türlü sıkıntılara karşı faydasını görür. Hasta nazar etse şifa bulur. Fakir nazar etse gani olur. Bahtı kapalı olanlar nazar etseler, bahtı açılır ve talihi kûşad olur. Ehl-i sefer nazar etse ve dahi götürse, okusa ve yüzüne gözüne sürse, cümle belâ ve kazalardan ve afetlerden kurtulur ve yeni ay içinde hiçbir bela ve kaza görmez ve füc’eten ve ölmeden ve mekkârlar ve sehharlar ve cadılar şerrinden Allah(cc), muhafaza kılar.”¹¹ (Resim 2.2.)

¹¹ Faruk Taşkale-Hüseyin Gündüz, Hilye-i Şerife 2011,23
Prof. M.Uğur Derman-Hat Sanatımızda Hilye-i Nebevi'nin Doğuşu

Resim 2.2.: Yıldız Demiriz, Osmanlı Kitap Sanatında Doğal Çiçekler, 257

2.2.1. Hilye Nakleden Kişiler

Hz. Ali, Enes bin Malik, Ebu Hûreyre, El Berea bin Âzib, Hz. Ayşe, Câbir bin Abbas, Hind bin Ebi Hâle, Ümm-i Ma'bed ve diğerleri..

2.2.1.1. Hilye Metinlerinin Kaynakları

Hz. Ali (r.a.), Hz. Peygamberin özelliklerini vasfederken; “Hz. Peygamberin boyu ne çok kısa ne de çok uzundu. Kavmi içinde orta boylu idi. Saçı ne kıvrıcık kısa, ne de çok uzun idi; kıvrıcıkla düz arası bir saçı vardı. Dolgun etli değildi. Çehresi de çok yuvarlak değildi. Değirmi yüzlü, duru beyaz tenli idi. Gözleri iri ve siyah, kirpikleri uzundu. İri kemikli ve geniş omuzluydu. Göğsü, ortadan karnına kadar kılsızdı. İki avucu ve tabanları dolgundu. Yürüdüğü zaman sanki yokuş aşağı iner gibi rahat inerdi. Sağına ve soluna baktığında, bütün vücudu ile dönerdi. O, peygamberlerin sonuncusu idi. İki omuzu arasında nübüvvet mührü bulunuyordu. “O, insanların en cömert gönüllüsü, en doğru sözlüsü, en yumuşak gönüllüsü, en arkadaş canlısı idi. O’nu ansızın karşısında görenler, heybeti karşısında sarsıntı geçirirlerdi. O’nu tanımak maksadıyla sohbetine gelenler, kendilerini ona karşı engellenemez bir sevginin içinde bulurlardı. O’nun üstünlüklerini ve güzelliklerini tanıtmaya çalışan kimse, “Ben ne öncesinde ne de sonrasında Resûlullah gibi birisini görmedim.” demiştir.¹²

Enes bin Malik (r.a.), “Resûllah(s.a.v), Ne çok uzun ve ne kısa boylu idi. Mübarek tenleri ne kireç gibi beyaz ne esmerdi. Saçları da ne düz ne kıvrıcıktı. Vefat ettiği zaman saçında ve sakalında yirmi tane beyaz kıl bile yoktu. Enes bin Malik(r.a) dedi ki; “Berae bin Azib’den işittim, “Vesselam orta boylu idi. Ne çok uzun ve ne kısa idi. Mübarek vücudu güzeldi. Saçları da ne kıvrıcık ve ne düzdü. Esmerdi, kırmızı ile karışık, ruhani bir beyazlıktaydı. Yürüdükleri vakit önlerine meylederlerdi.”

¹² Figani Kavukçuoğlu, Hz. Muhammed(s.a.v.)’in Şemali Şerifesi, 8

Berae bin Azib (r.a), “Ben başı saçlı, alaca kırmızı esvap giyen kimseler arasında ondan daha güzel bir kimse görmedim. Uzattıkları vakit saçları omuzlarına vasil olurdu. İki omuz arası genişti. Ne uzun ve ne kısa idi.¹³

Ebu Hureyre(r.a), “Neb-i Ekrem(s.a.v) mübarek vücudu bembeyazdı. Bir gümüş kadar beyaz ve saçları ne kıvrıcık ve ne düzdü.”¹⁴

Ebu İshak (r.a), “Bir adam Berae bin Azib’den Resûlullah(s.a.v), mübarek yüzü güzellik ve parlaklıkta bir kılıç gibi miydi? diye sordu. Berae ise “Hayır, lâkin ay gibi idi.” diye cevap verdi. “Berae bin Azib(r.a), anlatıyordu ki: Resûlullah(s.a.v)’ın saç ve sakalının kılları ne düz ve ne kıvrıcıktı. Gür saçları kulaklarının memelerine kadar uzundu. Orta boylu idi. İki omuz arası genişti. Üzerinde alaca kırmızı esvabı vardı. Ben ondan Resûlullah(s.a.v) daha güzelini görmedim dedi.¹⁵

Ali bi Ebi Talib (r.a), “Nebi-i Ekrem Salâllahu Aleyhi Vesellem, ne uzun ve ne kısa idi. Uzuna yakın orta boylu idi. Başı, elleri, ayakları büyüktü. Omuzları, dizleri ve bilekleri kemikli idi. Göğsünde, göbeğine kadar kıldan elif gibi bir çizgi vardı. Yürürken yüksek bir yerden aşağı iner gibi, önlere eğilirdi. Bütün yaratılmışların hepsinden güzeldi. Zira Rabbilâleminin sevgilisi idi.¹⁶

İbrahim bin Muhammedül Hanefi, “Ali (Kerremullahu Vechehu) Resûlullah (s.a.v)’ı vafederken “Resûlullah(s.a.v), ne çok uzun ne çok kısa boylu idi, kavminin orta boylusu idi. Saçları düz değil hemen hemen kıvrıcıktı, dalga dalga idi. Ne zayıf ne şişmandı, toplu idi. Az değirmi çehreli(sivrice yüzlü) idi. Mübarek renkleri gül gibi kırmızıya mail beyazdı. Göz bebekleri siyah, kirpikleri uzundu. Kemikleri iri ve iki omuzunun arası genişti. Vücudunun her yanı kıllı değildi. Göğsünde göbeğine kadar kıldan kamyş gibi bir çizgi vardı. El ve ayak parmakları kalınca idi. Yürüdüğü zaman sanki yüksek bir yerden aşağıya iniyormuş gibi idi. Mübarek ayaklarını

¹³ Figani Kavukçuoğlu, Hz. Muhammed(s.a.v.)’in Şemali Şerifesi, 4

¹⁴ A.g.k, 7

¹⁵ A.g.k, 18

¹⁶ A.g.k 7,8

yerden kuvvetle kaldırırdı. Bir şeye teveccüh etmek istedikleri vakit sadece başlarını çevirmez bütün vücutları ile dönerek teveccüh ederlerdi. İki omuz arasında Mühr-ü Nübüvvet vardı. Hatem-ül Nebiyyin idi. Kalpleri tecelliyatı ilahiyeyi kabul yönünden bütün insanlardan geniş ve açıktı. Dili herkesten gerçek, ahlâkı herkesten yüksek ve herkesten kerim idi. Kendisini aniden gören bir kimseyi mehabet alırdı. Kim kendisi ile sohbet etse onu bütün kuvveti ile sever dost olurdu. Kim naatını söylemek vasfetmek istese; “Ondan önce ve sonra O’na benzeyen bir kimse görmedim.” dedi.¹⁷

Hasarı bin Ali(r.a), “Dayım Hind bin Ebi Hale’den Resûlullah(s.a.v)’ı sordum; “Resûlullah(s.a.v)’in kadri büyüktü. Mufahhamdı(Kerem sahibi). Mübarek yüzü Bedir gecesini ayın parıldaması gibi parlar ve parıldardı. O kadar güzel ve o kadar parlak ve nurani idi. Resûlullah(s.a.v), uzuna yakın orta boylu idi. Saçları düz ve kıvrıkcık arasında idi. Kendi kendine iki bölük olsa öylece bırakır, başlarının iki tarafından uzatırlardı. Toplamaya çalışmazlardı. Mübarek saçlarını uzattıkları zaman kulaklarının yumuşağını aşardı. Resûlullah(s.a.v)’ın mübarek alınları genişti. Mübarek kaşları birer yay gibiydi ve göz kuyruğuna doğru uzanmıştı. Resûl-i Ekrem’in kaşları son derece uzun, ince ve kavisli idi. Araları açık fakat birbirine yakındı. Mübarek kaşları çatık değildi. İki kaşının arasında bir damar vardı ve kızgınlık anında kabarır ve görünürdü. Resûl-i Ekrem çekme burunlu idi. Kemer burunlu değildi. Mübarek dişleri inci gibi tane tane idi. Söylerken ön dişlerinden nur saçılırdı. Resûl-i Ekrem, sebepsiz olarak etrafına bakmazdı. Mübah olan şeylere bakışları göz ucuyla idi. Ashabı ile yolda giderken herkesin ardınca yürürlerdi. Karşılaştığı kimseye ilk selâmı kendileri verirlerdi.”¹⁸

Cabir bin Semure, “Resûl-i Ekrem (s.a.v)’in, mübarek ağız genişti. Gözlerinin akında biraz kırmızılık vardı. Mübarek ökçeleri az etli idi.” Cabir bin Semure dedi ki:“ Mehtaplı bir geceydi. Resûlullah(s.a.v)’ı gördüm. Üzerlerinde alaca kırmızı bir elbise vardı. Acaba ay mı yoksa Resûlullah(s.a.v)’m mübarek yüzümü daha güzel dedim. Fahr-i Kâinata bir de aya baktım. Vallah indimde Resûlullah(s.a.v)’m

¹⁷ Fıgani Kavukçuoğlu, Hz. Muhammed(s.a.v.)’in Şemâli Şerifesi, 8

¹⁸ A.g.k, 9

mübarek yüzü daha güzeldi.” şeklinde tasvir eder.¹⁹

İbn-i Abbas(r.a), “Resûlullah(s.a.v)’ın ikisi üstte, ikisi altta dört ön dişi seyrekçe ve gayet berraktı. Konuştukları zaman bu dişler birer inci gibi görünür aralarında nur zahir olurdu.”²⁰

Cabir bin Abdullah, “Resûlullah(s.a.v), dedi ki “Mi’raç gecesini peygamberleri bana gösterdiler. Birdenbire Musa’yı gördüm. Sanki şenue erkekleri gibi idi. İsa bin Meryem’i gördüm. Gördüklerimden Urve bin Mesud’a benziyordu. Ve İbrahim (a.s.)’ı gördüm. Gördüğüm kimselerden en ziyade O’na benzeyen sizin sahibinizdir. Cebrail’i de gördüm. Gördüklerimden O’na en ziyade benzeyen Dihye’dir.”²¹

Said ül Cüreyri, “Ebul Tufeyl’in “Nebi-i Ekrem(s.a.v)’i görenlerden yeryüzünde benden başka kimse kalmadı.” dediğini işittim. Resûl-i Ekrem(s.a.v)’i gördüğün gibi bana tavsif et.” dedim, cevaben : “Mübarek vücudu bembeyaz ve çok güzeldi. Boyu ne uzun ne kısa, kendisi ne şişman ve ne zayıftı. Bütün azası tam ve mütenasib idi. Mutedil ve yaraşıklı idi. Baştan ayağa nurdu. Allah’ın rahmet ve selâmı üzerine olsun.” dedi.²²

2.2.1.2. Hz.Peygamberin Vasıfları

Hilkatçe ve ahlâkça insanoğullarının en mükemmeli idi. Bütün peygamberler kusursuz vücutlu ve güzel yüzlü olup Habib-i Hûda onların en güzeliydi. Mübarek cismi güzel, hep âzası mütenasip, endamı gayet mütenasip idi. Alnı ve göğsü, iki omuzlarının arası ve avuçları geniş, boynu uzun ve mazun ve gümüş gibi saf, omuzları, pazuları ve baldırları iri ve kalın, bilekleri uzun, parmakları uzunca, elleri ve parmakları kalınca idi. Mübarek karnı göğsüyle beraber olup şişman değildi. Ayaklarının altı çukur olup düz değildi. Uzuna yakın orta boylu iri kemikli, iri gövdeli, güçlü kuvvetli idi. İtidal üzere büyük başlı, hilâl kaşlı, çekme burunlu, az değirmi çehreli ve söbüce yüzlüydü. Kirpikleri uzun gözleri kara ve güzel büyücek,

¹⁹ Figani Kavukçuoğlu, Hz. Muhammed(s.a.v.)’in Şemâli Şerifesi, 18

²⁰ A.g.k. 23

²¹ A.g.k, 19

²² A.g.k, 23

iki kaşının arası açık fakat kaşları birbirine yakındı. Çatık kaşlı değildi. İki kaşının arasında bir damar vardı ki öfkelenirse kabarıp görünürdü. Teni esmerdi. Yani ne kireç gibi ak, ne de kara yağız belki ikisi ortası ve gül gibi kırmızıya mail ve nurani ve berrak yüzünde nur parlardı. Gözlerinin akında da az kırmızılık vardı. Dişleri inci gibi beyaz olup söylerken ön dişlerinden nur saçılırdı. Gülerken mübarek ağızları bir lâtif şimşek gibi açılırdı. Saçları ne pek kıvrıkcık ne de pek düzdü. Saçları uzadığı vakit kulaklarının memelerine değirdi. Sakalı sık tam idi. Uzun değildi ve bir tutam ziyadesini alırdı. Alem-i Bekâya rihlet buyurduklarında saç sakalı henüz ağarmaya başlayıp başında biraz ve sakalında yirmi kadar beyaz kıl vardı. Cismi temiz, kokusu lâtif idi. Koku sürünsün sürünmesin teni en güzel kokulardan alâ kokardı. Bir kimse onunla el sıkışsa bütün gün onun güzel kokusunu duyardı. Mübarek eliyle bir çocuğun başını meshetse Rayiha-ı Tayyibesıyla o çocuk sair çocuklar arasında malum olurdu. Doğduğu vakit dahi nazif ve pak idi ve sünnetli ve göbeği kesik olarak doğmuştu. Havas-ı fevkelâde kavi idi ve pek uzaktan işitir ve kimsenin göremeyeceği mesafeden görürdü. Hep hareketleri mutedil idi. Bir yere azimetinde acele ve sağ ve sola meyil etmeyip vakar ile doğru yoluna gider fakat sürat ve suhulet ile yürürdü. Adeta yürür gibi görünür lâkin yanında gidenler süratli yürüdükleri halde geri kalırlardı. Güler yüzlü, tatlı sözlü idi. Kimseye fena söz söylemez ve kimseye kötü muamele eylemezdi. Kimsenin sözünü kesmez, mülayim ve mütevazı idi. Haşin ve galiz değildi. Heybetli ve vakur idi. Beyhude söz söylemezdi. Gülmesi, tebessümü O'nu ansızın gören kimseyi mehabet alırdı ve O'nunla ülfet ve müsahebet eyleyen kimse O'na can ve gönülden aşık ve dost olurdu. Fazilet ehline derecelerine göre ihtiram eylerdi. Akrabasına da pek ziyade ikram eylerdi. Lâkin onları kendilerinden üstün olanların üzerine geçirmezdi. Hizmetkârlarını hoş tutardı, kendisi ne yer ne giyirse onlara da onu yedirir ve giydirirdi. Cömert ve kerim, şefik ve merhametli, şeci ve halim idi. Ahd ve vaadinde sabit, kavlinde sadık idi. Ahlâkça ve aklû zekâvetçe cümle insanlara üstün her türlü övülmeye lâayık idi. Yeme de giyme de az ile yetinir ve ziyadesinden çekinirdi. Bulduğunu yer bulduğunu giyerdi. Üzerinde yatıp uyuduğu döşek deriden mamül olup içi de hurma lifi idi.²³

²³ Ahmet Cevdet Paşa, Kısas-ı Enbiya, 284-286/Ord. Prof. Dr. Sadi Irmak, Peygamberlerin Hayatları

3. HİLYE TÜRLERİ

3.1. Hz.Muhammed Hakkında Yazılmış Hilyeler (Hilye-i Nebevi / Hilye-i Şerife)

Risâle-i Hilyetü'r Resûl, Seyyid Şerifi tarafından yazılmıştır. Kununi Sultan Süleyman'ın oğlu Şehzade Beyazid'e (Ö.969/1562) sunulmuştur.

Hilye-i Hakani, Hakanî Mehmed Bey'in (ö.1015/1606) (1007/1598)'de yazdığı mesnevidir.

Tercüme-i Hilyetün Nebi Aleyhisselâm, Bosnalı Mustafa (1064/1654) te yazdığı bu eseri Sultan IV. Mehmed'e takdim etmiştir.

Hilyetü-l Envâr, Süleyman Nahifi tarafından yazılmıştır. (1100/1689)

Nazire-i Hilye-i Hakanî, Seyyid Mehmed Efendi (1159/1746)

Nazire-i Hakanî, Arif Süleyman (1171/1758) tarafından yazılmış bir mesnevidir.

Şerh-i Hilye-i Nebevviye, Müstakimzade Süleyman Sâdeddin Efendi(ö. 1202/1788) de yazılmış, içinde Çehâryâr ve Haseneyn hilyeleri de vardır.

Mevlevi Mehmed Necib Efendi Hilyesi, Mevlevi Mehmed Necib Efendi tarafından (1259/1843) de yazılmış içerik bakımından Hakanî'nin eserinin plânındadır.

Milâd-ı Muhammediyye-i Hakaniyye, Hilye-i Fethiyye-i Sultaniyye (1259/1843)de Ruscuk'lu Fethi Ali tarafından Sultan Abdülmecid'in isteği üzerine yazılmıştır.

Nazmü'n-nur fi Silki's-s Sûrûr, Tırhalalı Murad oğlu Ali tarafından yazılmış bir risaledir.

Hilye-i Fahr-i Âlem, (1944) yılında Mustafa Fehmi Gerçekler tarafından yazılmış türünün son manzum örneğidir.

Bunlardan başka birçok mensur Hilye tercüme ve şerhi kaleme alınmıştır.

Şerh-i Hilye-i Reûlü, Abdülmecid Sivasi

Tercüme-i Hilye-i Şerif, Sadi Çelebi

Nüzhetü'l Ahyâr fi Şerhi Hilyeti'l Muhtar, Ahmed bin Receb Konstantini (117/1705)

Şerhu Hilyeti's Şerife, Kadı Paşazade Ahmed b. Mahmûd

Risâle fi Şerhi'l Hilyeti'n-Nebeviyye, Debreli Vildan Faik (1311/1893) bunlardan bazılarıdır. Türk edebiyatında on bir tanesi manzum olmak üzere yirmi sekiz hilye yazılmıştır.²⁴ Bunların içinde diğer İslâm büyükleri için yazılan hilyelerde vardır.

²⁴ Mustafa Uzun, TDV İslâm Ansiklopedisi, Cilt 18, 45-46

3.2. Diğer Peygamberler Hakkında Yazılmış Hilyeler

Hilyetü'l Enbiyâ ve Hilye-i Çehâryâr-i Güzin (Ö.1015/1606), Dursunzâde Abdûlbâki Efendi tarafından yazıldı. Eserlerde yirmi sekiz peygamber hakkında kısa bilgi verilmiş sonrasında on altı peygamberin hilyeleri anlatılmıştır. Diğer bölümlerinde Hulefâ-yı Raşidin'in hilyeleri ve Hz.Hasan ile Hz.Hüseyin'den bahsedilmiştir. Son bölümde her peygamberin hangi mesleğin ustası olduğuna dair bilgiler kaydedilmiştir. Bu peygamberler; Hz. Adem, İdris, Nuh, İbrahim, İsmail, İshak, Lût, Yusuf, Eyyûp, Musa, Harun, Davud, Süleyman, Yahya, İsa, Hz.Muhammed(s.a.v) dir.

Hilyetü'l Enbiyâ, Şeyhülslâm Karaçelebizâde Abdullah Efendi'ye aittir. "Mir'âtü's Safa fi Ahvâli'l-Enbiyâ" (ö.1068/1658)

Hilye-i Enbiyâ, Ahmed Dede (ö.1085/1674) yazmıştır. On beş peygamberin hilyesini anlatan bir mesnevidir.

Hilye-i Peygamberan, Eser, Nuri mahlaslıdır. Hz. Peygamberin hilyesinden sonra on üç peygamberin daha hilyesini anlatır.

Hilye-i Peygamberan, Yazarı belli değildir. Levha şeklindedir. Hz. Adem, Nuh, İbrahim, İsmail, İshak, Lût, Yakûp, Yûsuf, Mûsa, Harun, Davûd, ve İsa peygamberlerin hilyeleri her biri ayrı sayfa şeklinde düzenlenmiştir.²⁵

²⁵ Mustafa Uzun, TDV İslâm Ansiklopedisi, Cilt 18, 46

3.3. Dört Halife (Çehâryâr) ve Aşere-i Mübeşşere Hilyeleri

Yaşarken cennetlik oldukları kendilerine müjdelenen on büyük sahabi: Hz. Ebubekir, Hz. Ömer, Hz. Osman, Hz. Ali, Hz.Talha, Hz.Zübeyr bin Avûm, Abdurrahman bin Avf. Sad İbn Ebi Vakkas, Sad bin Zeyd, Ebu Ubeyde bin Cerrâh(r.a)

Dört Halife (Çehâryâr)

Gülistân-ı Şemâil, Şeyhülislâm Esad Mehmet Efendi (ö. 1034/1625) tarafından yazılmıştır. Eserde dört halifenin hilyesi anlatılmaktadır. Ayrıca Hz. Peygamberin bu halifelere ait övücü sözlerinden oluşan ‘Fezail’ adlı bölümler eserde vardır.

Hilye-i Çehâryâr-ı Güzin, İbrahim Cevrî’ye (ö.1065/1654) ait mesnevidir. Hz. Adem’in yaratılışının ifadesinden sonra dört halifenin anlatıldığı eserdir. Özelliği dört halifeyi anlatan ilk hilye olmasıdır.

Hilye-i Aşere-i Mübeşşere, Edime’li Güfti(ö. 1088/1677) ’ye ait olan eser bir mesnevidir. Hz. Muhammed’in hilyesine dair bir manzume ile başlar. Hasaneyn ile ilgili bölümün ardından Aşere-i Mübeşşere’nin isimlerinden sonra hilyeleri anlatılmaktadır.

Hilye-i Aşere-i Mübeşşere, Na’ti Mustafa Efendi (1114/1702) tarafından yazılmış mesnevidir. Eserde dört halife ve altı sahabinin hilyesi vardır.

Hilye-i Çehâryâr, eser Cûdi mahlaslı şair tarafından yazılmıştır.

Bu hilyelerden ayrı olarak din ve tarikat büyükleri hakkında Hilye-i Evliya ve Hilye-i Ulemâ adındaki eserler hilyeden şemâile doğru genişlemiştir.²⁶

²⁶ Mustafa Uzun, TDV İslâm Ansiklopedisi, Cilt 18, 46

Hz. Ebubekir

Orta boylu, zayıf yapılı, seyrek sakallı, gür saçlı, açık alınlı çekik gözlü, keskin bakışlı, sarıya çalan beyazlıkta güzel ve ince yüzlüydü. Saçına kına ve boya sürerdi. Güvenirliliği, doğruluğu ve insancılığı ile tanınan sevilip, sayılan fikrine danışılan bir kişiydi. Samimi, dürüst, sadık, merhametli ve şefkatli, güzel ahlaklıydı. Az konuşur konuştuğunda etkili konuşmalar yapardı. Fedakâr ve cömert idi. Mütevazı, kimseye karşı büyüklük taslamaz, şahsi işlerinin bir başkasına yaptırmazdı. Süratli ve yerinde karar verirdi.²⁷

Diğer bir kaynakta da Hz. Ebubekir, uzun, zayıf ve endamlıydı. Alnı çıkık, yüzü etsiz, yanakları ince, beyaz ve tüsüzdü. Kalçaları zayıf, bacakları ince dizleri kuvvetliydi. Göz çukurları derindi. Parmak araları açıktı. Doğan burnu, hareketlerindeki azmin sembolü idi. Vücudu etsizdi. Ölçülü kesilmiş sakalını bazen kınalar bazen de çivit otuyla boyardı.²⁸ Hz. Ebubekir'in hilyesi, (Resim.3.1.)

²⁷ M.Salih Arı, Hz. Ebubekir ve Ridde Savaşları 83, 19,17,18,82,74

²⁸ Faruk Taşkale-Hüseyin Gündüz. Hilye-i Şerife 2006, 51

Resim 3.1.: II. Derviş Ali, nesih, delâil, Hz. Ebubekir'in Hilyesi, 51 / SHM Nr. K.611

Hz. Ömer

Hz. Ömer, cüsseli, orta boylu ve rengi esmerceydi. Her iki elini de rahatlıkla kullanırdı. Hz. Ömer, cesareti, yiğitliği ve atılganlığı ile ün salmıştı.³⁵ Güler yüzlü, büyük gözlü idi. Gür sakallı idi, sakalını kına ile boyardı. İki omzunun arası geniş, pazuları kalın, mafsalları ince, aslan gibi pençeleri kavi ve gayet cesurdu. İnsan güzeli idi. Hz. Ömer, şecaat ve ulviyyet madeni idi. Halim, selim, mütevazı, sahi, adil, zahid, kerim, kadri yüce bir sultan idi.³⁶ Hz. Ömer, sözünü dinletir, vurursa acıtır, dinin emirlerini icrada kimseden korkmaz, hatır gözetmez, adaleti iltizam ile tarafsızlık yoluna gitmezdi. Akıllı tedbirli, kanaatkâr ve sabırlı idi.³⁷ Hz. Ömer'in hilyesi (Resim 3.2.)

Resim 3.2. : II. Derviş Ali, Nesih, Delâil, Hz. Ömer'in Hilyesi, 52/ SHM Nr. K.61

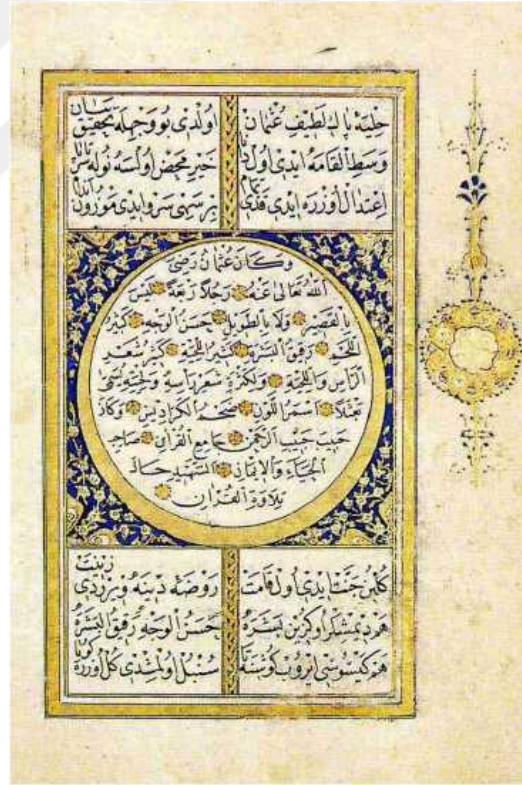
³⁵ Faruk Taşkale-Hüseyin Gündüz, Hilye-i Şerife 2006, 51,52

³⁶ M.Necati Bursalı, Hz. Ali, 279,239

³⁷ A.Cevdet Paşa, Kısas-ı Enbiya, Peygamberlerin Hayatları 396

Hz. Osman

Son derece yakışıklı, orta boylu, hafif esmer, güzel yüzlüydü. Yüzünde hafif çiçek hastalığı izleri vardı. Sakalı gayet büyük ve gür idi. Omuzlarının arası gayet geniş ve kemikleri iri idi. İnce ruhlu son derece onurlu, sevilen, tartışmayı sevmeyen bir kişiliği vardı. Söz verdiğinde sözünü tutan, toplum içinde itibarı olan bir kişiydi.³⁸ Hz. Osman, çok sakin, yumuşak huylu, halim selim bir insandı.³⁹ Hz. Osman, kişiliği ile tam bir haya örneği idi. Son derece cömertti ve fedakârlıktan çekinmezdi.⁴⁰ Çok cesurdu, felâketler karşısında sarsılmazdı ve inancı kuvvetli idi.⁴¹ Hz. Osman'ın hilyesi (Resim 3.3.)

Resim 3.3.: Yedikuleli Seyyid Abdullah Efendi, Nesih, Hz. Osman Hilyesi, Faruk Taşkale-Hüseyin Gündüz, Hilye-i Şerife 2006, 28

³⁸ Dr. Ahmet Ağırakça, Hz. Osman, 123,65,8

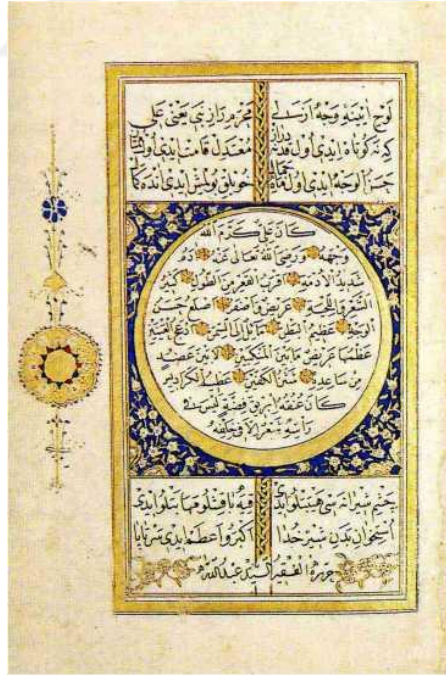
³⁹ Faruk Taşkale-Hüseyin Gündüz, Hilye-i Şerife, 2006, 53

⁴⁰ Şemsüddin Ahmed Efendi, Dört Büyük Halifa, 16

⁴¹ Zekai Konrapa, Peygamberimiz, 94

Hız. Ali

Orta boylu, kıvılcım saçan hummalı büyük elâ gözleri vardı. Buğday benizli, güler yüzlü, gür sakallı, geniş omuzlu, iri kemikli, pazuları kalın, mafsalları ince, elleri kavi, gayet şeci, insan güzeli, pehlivan yapılı idi. Ölümünde sakalı bembeyazdı. Allah(cc)'ın Arslanı ve Evliyalar Sultanı Hz. Ali'nin şahsiyeti; şecaat ve celâdet çağlayanıdır. Halim, selim, mütevazı, sahi, adil, zahid, kerim, kadri yüce bir sultandı... Cömertlik ve eli açıklık, onun gözünde müslümanın başlıca vasfı, ana ahlâkı idi... Şecaat ve ulviyyet madeni idi. Cesur, alicenap idi. Hiç kimse ondan incinmemişti. Yol istemez sırasını beklerdi. Öfkesinde nefesine hakim, sözünde sadık ve hükmünde adil idi...⁴² Hz. Ali hızlı yürürdü ve hareketlerinde oldukça çevikti. Tavırları cana yakındı ve şaka yapmaktan hoşlanırdı.⁴³ Hz. Ali, ilim, takva, ihlâs, samimiyet, fedakârlık, şefkat, kahramanlık ve şecaat gibi yüksek ahlâki ve insani vasıflar bakımından müstesna bir mevkideydi.⁴⁴ Hz. Ali'nin hilyesi (Resim 3.4.)

Resim 3.4. : Yedikuleli Seyyid Abdullah Efendi, Nesih, Hz. Ali Hilyesi
Faruk Taşkale-Hüseyin Gündüz, Hilye-i Şerife 2006, 28

⁴² M.Necati Bursalı, Hz. Ali 109,236,95,239,240,17

⁴³ Faruk Taşkale-Hüseyin Gündüz, Hilye-i Şerife 2006,54

⁴⁴ Ekrem Nuri Fığlalı, TDV İslâm Ansiklopedisi, Cilt 2, 374

4. HİLYELERDE KULLANILAN YAZI ÇEŞİTLERİ

Hafız Osman'ın yazdığı hilyelerde daha çok 'muhakkak', 'sülüs' ve 'nesih' yazı çeşitleri kullanılmıştır. Hilye levhalarında, kullanılan yazı çeşitleri 'Aklam-ı Sitte' de yer alan 'muhakkak', 'sülüs', 'nesih' ve talik yazıdan gelişen 'nestalik' yazıdır. 'Kûfi', 'gubari' ve 'icaze' yazı çeşitleri ile yazılmış veya birlikte kullanıldıkları hilyeler de vardır.⁴⁵

4.1. Sülüs

Sözlük anlamı "üçte bir" demektir. Yazıların anası (Ümmû'l Hutût) olarak kabul edilen sülüs hattı daha çok sanat değeri taşıyan yazılarda, (Kıt'a, Murakka, ve levha) kullanılmış yeni yetişen öğrencilere öğretilmesine özen gösterilmiştir. Üçte bir; harflerin her birinin üçte bir kısmının yuvarlak, üçte bir kısmında düz hatlardan oluşmasıdır.⁴⁶ Kalın ölçüde yazılanlara 'sülüseyn' (Tokça Sülüs), daha kaim olanlara da 'Cel'i Sülüs' (İri Sülüs) adı verilmiştir. (Resim 4.1 /Detay)

Sülüs hattı Hilye-i Şeriflerde; Başmakamda (besmele), göbek kısmında Çehâryâr (dört halife isimlerinde) ve ayet kısmında sülüs hattıyla yazılır.⁴⁷ (Sayfa 52, Sülüs ve Nesih hattı ile yazılmış hilye örneği)

Resim 4.1. / Detay : Hafız Osman, sülüs 1692 Özel Koleksiyon, Faruk Taşkale- Hüseyin Gündüz Hilye-i Şerife, 2006, 101

⁴⁵ Faruk Taşkale- Hüseyin Gündüz Hilye-i Şerife, 2006, 71,73

⁴⁶ Ali Alpaslan, Türk Sanatı, 34

⁴⁷ Faruk Taşkale- Hüseyin Gündüz Hilye-i Şerife, 2006, 73

4.2. Nesih

Sözlük anlamı “ortadan kaldırmak, iptal etmek” demektir. Kalınlığı sülüs yazısının üçte biri kadardır. Diğer yazılara göre okunması daha kolaydır. Nesih yazısının iptidai şekline ‘Nesih-i Kadim’ adı verilir. Nesih hattı, Hz. Peygamberin devrinde harfleri yuvarlakça yazılan Kufi’ye benzerliğiyle İslâm dünyasının ana yazısı olmuştur.⁴⁸ ‘Hadim-ül Kur’an’ (Kur’ana hizmet eden) diye de anılır. Nesih yazısı Hilye-i şeriflerde göbek ve etek kısımlarında yazılır. Hattatın imzası da Nesih hattıdır.⁴⁹ (Resim 4.2./ Detay) (Sayfa 52, Nesih hattı ile yazılmış hilye örneği)

Resim 4.2. / Detay: Hafız Osman, nesih 1692, Özel Koleksiyon
Faruk Taşkale- Hüseyin Gündüz, Hilye-i Şerife 2006, 101

4.3. Muhakkak

Sözlük anlamı “Doğruluğu anlaşılmış, ispat olunmuş” demektir. Yazımın kalem kalınlığı Sülüs kalem kalınlığındadır. Sülüs’e göre Muhakkak yazı harfleri daha büyük ve yayılma özelliği vardır. Kûfi’den ilk çıkan yazı olduğu kabul edilir. XVI. yüzyıla kadar büyük boy Kur’an-ı Kerim ve diğer kitaplarda, mimari eserlerde kullanılmıştır. Muhakkak hattı, hilye levhalarında başmakamda besmele olarak yazılmıştır.⁵⁰ (Resim 4.3. / Detay) (Sayfa 53, Muhakkak ve Nesih hattı ile yazılmış hilye örneği)

⁴⁸ Faruk Taşkale- Hüseyin Gündüz Hilye-i Şerife, 2006, 71,73

⁴⁹ Ali Alpaslan, Türk Sanatı, 34

⁵⁰ Faruk Taşkale- Hüseyin Gündüz Hilye-i Şerife, 2006, 75,77

Resim 4.3. / Detay: Hafız Osman, muhakkak 1697 / Topkapı Sarayı Müzesi Nr. GY430
Faruk Taşkale- Hüseyin Gündüz, Hilye-i Şerife 2006, 102

4.4.Nesta'lik

“Ta’lik yazısının hükmünü ortadan kaldırma” anlamı taşır. Zarif bir yazı olması sebebiyle “İslâm yazılarının gelini” olarak (arûs-ı hutût) anılmıştır.⁵¹

Sülüs ve Nesih’ten sonra en çok kullanılan yazıdır. İran’da ortaya çıkmış, kaynağı Ta’lik yazısıdır. Nesta’lik hattı, hilyelerde tüm yazı alanlarında kullanılmıştır. Nesta’lik hilyeler Mehmed Es’ad Yesârî (Ö.1798) ile başlar.⁵²
(Resim 4.4. / Detay) (Sayfa 50, Nesta’lik hattı ile yazılmış hilye örneği)

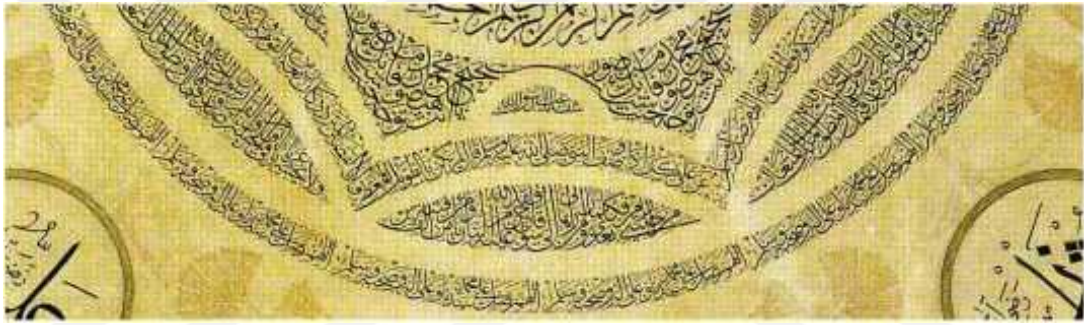
Resim 4.4. / Detay : Mehmed Esâd Yesârî, nestalik 1778 / Topkapı Sarayı Müzesi Nr.GY479
Faruk Taşkale- Hüseyin Gündüz, Hilye-i Şerife, 2006, 156

⁵¹ Ali Alpaslan, Hat ve Tezhip Sanatı, 38

⁵² Faruk Taşkale-Hüseyin Gündüz Hilye-i Şerife 2011,77

4.5.Gubâri

Sözlük anlamı “Toz gibi” demektir. Nesih, Nasta’lik, Rık’a yazılarını okumakta güçlük çekecek kadar ince ve küçük yazılmış olanlarıdır. Bu yazıyı çok küçük Kur’an-ı Kerimlerde ve Cel’i hatlarının içlerinin Gubâri hatıyla doldurulmuş şekliyle levhalarda görmekteyiz. Hilyelerde Gubâri hattı bir form ve harf oluşturacak şekilde veya çok küçük hilyelerin yazımında kullanılmıştır.⁵³ (Resim 4.5./ Detay)

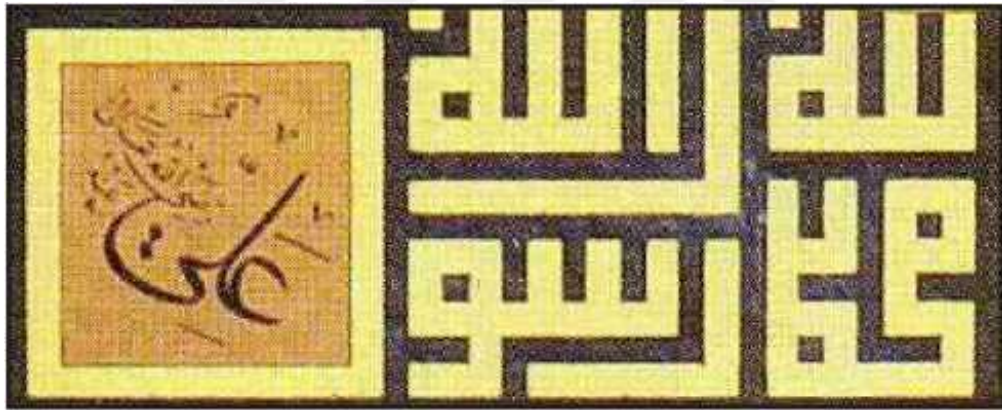

Resim 4.5. / Detay: Mehmed Fehmi Efendi, Gubâri 1904 / Özel Koleksiyon
Hilye-i Şerife, Faruk Taşkale- Hüseyin Gündüz 2006, 36

⁵³ Faruk Taşkale- Hüseyin Gündüz, Hilye-i Şerife, 2006, 81

4.6.Kûfi

İslâm öncesi Arapların kullandığı ve ‘el-cezm’ diye bilinen geometrik, dik ve köşeli karakterli yazıdır. Kur’an- Kerim yazısı olarak kabul görmüş, İslâmın doğuşu ile Kûfe’de geçirdiği gelişimden sonra Kûfi adını almıştır.⁵⁴ Temel karakteri geometriktir ve anıt yazısı olarak kalmış gelişimini geometri düzeninde, estetiğinde bulmuştur. Türkler Kûfi yazısını mimari eserlerinde çokça kullanmışlardır.⁵⁵ Kûfi hattıyla yazılan hilyelerde göbek etrafındaki tezhipli alan üzerine veya Hilye’nin en alt kısmından başlayarak Kelime-i Tevhid, Hz.Muhammad (s.a.v) gibi yazılardan oluşan kompozisyonlar yapılmıştır. (Resim 4.6. / Detay)

Resim 4.6. / Detay : Hüseyin Gündüz, Kûfi / Ferit Rızvanoğlu Koleksiyonu
Hilye-i Şerife, Faruk Taşkale- Hüseyin Gündüz 2011,65

⁵⁴ Faruk Taşkale-Hüseyin Gündüz Hilye-i Şerife 2006, 81

⁵⁵ İ. Hakkı Baltacıoğlu, Türklerde Yazı Sanatı, 30

4.7.Rık'a

Sözlük anlamı “Küçük, sayfa, yaprak ve mektuplar” dır.⁵⁶ Rık'a öz Türk yazısıdır. Dönemin sanatkârlarından Mehmet İzzet Efendi'nin elinde Rık'a bir iş yazısı olmaktan çıkmış bir sanat yazısı durumuna gelmiştir.⁵⁷ Tevkî yazının, nesih ve reyhâni gibi yazıların küçüğü ve ince kalemle yazılan şeklidir. Osmanlıda divani yazının gelişimine kadar kullanılmıştır. İlmiye icazetnamelerinin bu hatla yazılmasından dolayı rık'a yazısına “icaze yazısı” da denir. Muhakkak, sülüs ve nesih hattıyla yazılmış hilyelerin imza kısmında kullanılmıştır.⁵⁸ (Resim 4.7./ Detay) (Sayfa 79, Rık'a hattı ile yazılmış hilye örneği)

Resim 4.7. / Detay: İbrahim Sükûfî, Rık'a 1813(Detay) / Hasan Yeşilkaya Koleksiyonu
Faruk Taşkale-Hüseyin Gündüz, Hilye-i Şerife 2011, 139

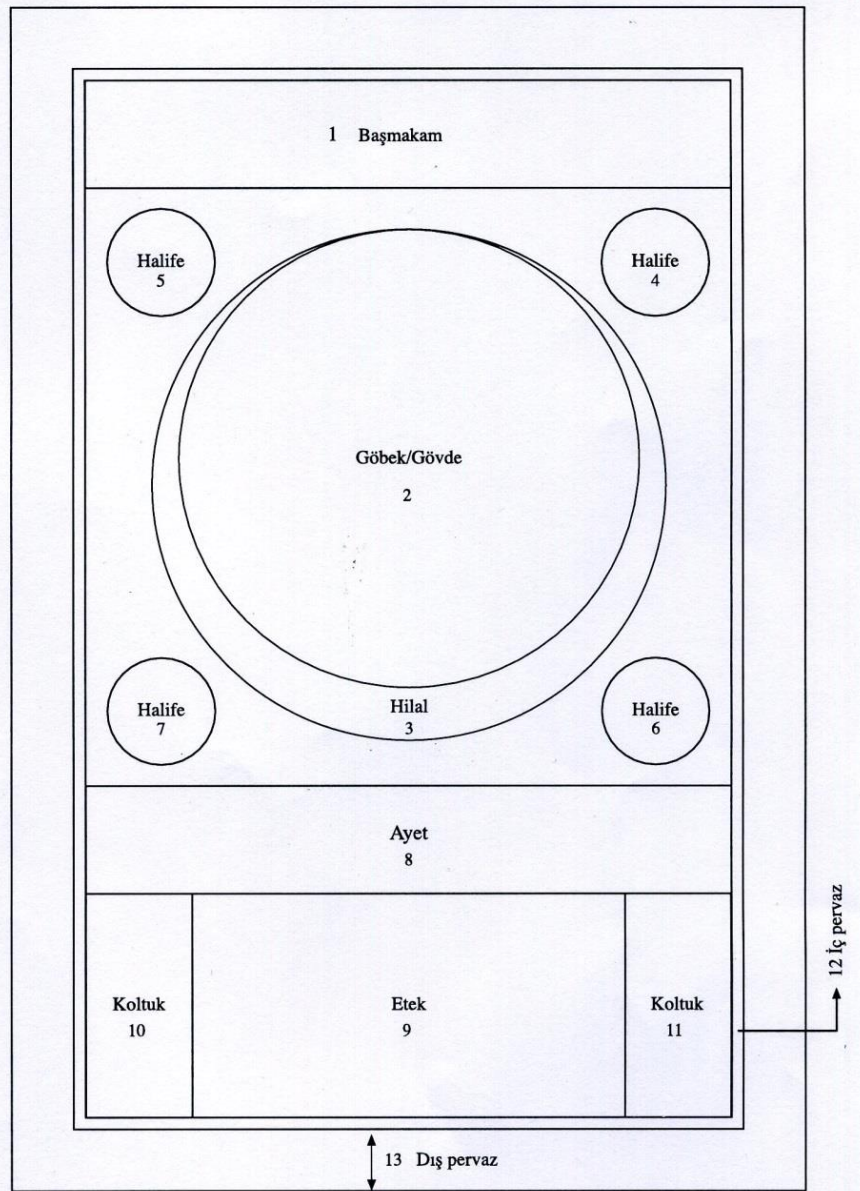
⁵⁶ İ.Hakkı Baltacıoğlu, Türklerde Yazı Sanatı, 30

⁵⁷ Ali Alpaslan, Hat ve Tezhip Sanatı, 35

⁵⁸ Faruk Taşkale-Hüseyin Gündüz Hilye-i Şerife 2006, 81

5. LEVHA HİLYELERİN BÖLÜMLERİ

Hafız Osman tarafından geliştirilen klâsik hilye formu on üç bölümden oluşur. Bu bölümler; Başmakam, göbek, hilâl, dört halife (Hz. Ebubekir, Hz. Ömer, Hz. Osman, Hz. Ali), ayet, etek, koltuklar, iç ve dış pervazlardır. (Çizim 1)

Çizim 1

5.1. Başmakam

Dikdörtgen formu içinde ‘Besmele’ veya ‘Eûzu Besmele’ bazen de bismelenin içinde geçtiği ayet (en-neml 27/30) yazılır. (Çizim 1 / Alan 1)

5.2. Göbek / Gövde

Hz. Peygamber (s.a.v) bu alemleri nuruyla aydınlattığı için güneş ve aya benzetilmiş. Daire formu içinde nesih hattıyla hilye metninin büyük bölümünün yazıldığı alana göbek veya gövde kısmı denir. Hattat Hafız Osman hilyelerinde yaygın şekil dairevi olmakla birlikte oval (beyzi), murabba (dörtgen) şekilleri de görülür. Hilyelerde tezyinat bakımından en zengin çalışma alanı göbek ve hilâlin etrafında kalan kare şeklindeki alandır. (Çizim 1 / Alan 2)

5.3. Hilâl

Göbek bölümünün etrafını çevreleyen kısımdır. Hilâl şekli İslâm’ı temsil etmektedir. Göbek kısmı, etrafını sarmalayan hilâl formu ile bir bütünlük arzeder. Sembollerle Hz. Peygamber (s.a.v)’ın İslâm’ın ve insanlığın nuru olduğu anlatılır. Hilâl formu sadece sıvama altın veya altın üzerine desenli ya da renkli çalışılabilir. Hilâl her hilye de olmak zorunda değildir. (Çizim 1 / Alan 3)

5.4. Halifeler (Hz. Ebubekir, Hz. Ömer, Hz. Osman, Hz. Ali)

Göbek formunun dışında kalan dört köşesine yuvarlak veya beyzi dört makama ilk dört halifenin isimleri sırasıyla yazılmıştır. Bazı hilyelerde Resûlullah’ın diğer isimlerinin de (Ahmed, Mahmûd, Hâmîd, Hamîd) halifelerin isimlerinin yerine yazıldığı da görülür. “Aşere-i Mübeşşere” (Cennetle müjdelenmiş on Sahabe), halifeler ve diğer altı sahabe isimlerinin yazılı olduğu hilyeler de vardır. Ayrıca “Esmâ-i Hüsnâ” ve “Ashâb-ı Kehf” ve tüm peygamber isimlerinin olduğu hilyeler de yazılmıştır. (Çizim 1 / Alan 4,5,6,7)

5.5. Âyet

Dikdörtgen formundaki bu bölüme Hz. Peygamber ile ilgili ayet yazılır. “Biz seni âlemlere ancak rahmet olarak gönderdik” (El- Enbiya 21/107), “Hiç şüphesiz sen büyük bir ahlâk üzerindesin” (El- Kalem 68/4) ve “Muhammed’in Allah resûlü olduğuna Allah’ın şهادeti yeter.” (El-Fetih 48/28-29) ayetleri en çok yazılan ayetler olduğu gibi Kelime-i Tevhid’in yazıldığı da görülür. (Çizim 1 / Alan 8)

5.6. Etek

Dikdörtgen formu içinde hilye metninin devamı Hz. Peygamberin ahlâki yönünün yazıldığı ve duanın bulunduğu bölümdür. Son satırda hilyeyi yazan hattatın imzası ve yazılış tarihi yer alır. (Çizim 1 / Alan 9)

5.7. Koltuklar

Etek kısmının iki tarafındaki dikdörtgen formundaki boşluklar tezhip alanlarıdır. Bu bölümler kompozisyonda ağırlığın zemine oturmasını sağlayan denge unsurlarıdır. Hz.Peygamberin torunları Hz. Hasan’ın ve Hz. Hüseyin’in isimlerinin koltuklar üzerine yazıldığı hilye örnekleri de vardır. Hattatın, imza ve hilye yazılış tarihini bu kısımlarda yazdığı örnekler de görülür. (Çizim 1 / Alan 10,11)

5.8. İç Pervazlar

Yazı yazılan alanla en dış süslemeyi birbirinden cetvellerle ayıran kısma “pervaz” veya “kenar suyu” denir. İç pervazlar tercih edilen renklere de bağlı olarak esere derinlik kazandırır ve adeta bir iç çerçeve gibidir. Cetvel aralarında renkli çizgiler çekilebildiği gibi tamamen altın ile doldurulabilir veya ebru kullanılabilir. (Çizim 1/ Alan 12)

5.9.Dış Pervazlar

İç pervazların etrafını çevreleyen son çalışmanın yapıldığı alandır. Hattı ve iç bölümlerdeki çalışmayı ön plana çıkaracak şekilde tezhiplenir. Bu alanda genellikle koyu renk zemin üzerine halkâr, barok, zerefşan, ebru gibi çalışmalar uygulanır. (Çizim 1/ Alan 13)

6. HİLYE FORMLARI

Tezhip sanatı denge sanatıdır. Tasarımda denge, eserde bütünlüğü sağlar. Hattat Hafız Osman tarafından XVII yüzyılda geliştirilen klâsik hilye formunda metnin tamamı dikdörtgen içine yerleştirilmiştir. Ortadaki kare alan içindeki daire, hilâl ve halifelerin yazıldığı bölümler dışında kalan diğer alanların tamamı dikdörtgen formundadır. Bu formların hepsi geometrik şekillerdir.

Tevhid inancı etrafında birleşen Türk İslâm Sanatları, bununla ilgili düşüncelerini sonsuzluk ifade eden şekillerle anlatmaya çalışmışlardır. Daire formu, başlangıcı ve sonu, kâinatı ve bütün varlıkları içine alır ve sonsuzluğu temsil eder. Hilye formunda orta göbekteki metnin sınırladığı alan daire biçimindedir. Sonsuza kadar sürecek olan İslâmı temsil eden daireyi de hilâl şekli sarmalar.

6.1. Göbek Formuna Göre Hilyeler

Hattat Hafız Osman tarafından geliştirilmiş olan klâsik hilye levha formu dışında, hattatlar ve müzehhipler yeni arayışlar içine girmişler, yeni hilye formları geliştirmişlerdir. Göbek kısmı daire, oval, köşegen formlu olan hilyeler yanında serbest formlu hilyeler ve Kütahya hilyeleri vardır.

6.1.1. Göbeği Daire Formuna Göre Hilyeler

En çok görülen hilye formudur ve genellikle başmakamdaki besmele ‘Sülüs’ veya ‘muhakkak’ hattıyla yazılmıştır. ‘Nestalik’ veya diğer yazı çeşitleri de görülür. Göbek ve etek kısmında en çok kullanılan yazı çeşidi ‘Nesih’. Daire biçimindeki göbek, yukarı doğru hilalle çevrelenir. Bazı hilyelerde hilâl formunun kullanılmadığı da görülür. Göbeğe başlayan yazılı metin etek kısmıyla devam ederek imza satırıyla bitirilir. (Resim 6.1.) Tüm metnin göbekte toplandığı hilyeler de vardır.⁵⁹

⁵⁹ Faruk Taşkale-Hüseyin Gündüz Hilye-i Şerife 2006, 61

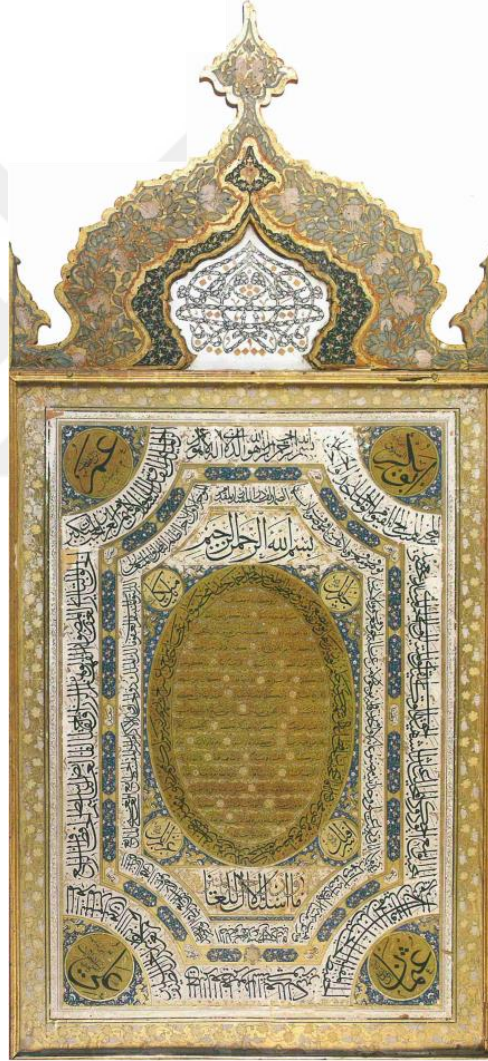
Resim 6.1. : Göbeği daire formunda hilye,

Hafız Osman, 1688'de muhakkak, sülüs ve nesih hatlarıyla yazılmıştır. TSMK. G,Y1248

Faruk Taşkale - Hüseyin Gündüz, Hilye Şerife, 2011, 36

6.1.2. Göbeği Oval (Beyzi) Formlu Olan Hilyeler

Oval formda yazılan hilyelerde, metnin tamamı göbek içine yerleştirilir ve yazı çeşidi genellikle 'Nesta'lik'tir. Oval göbekli hilyelerde, hilal ve etek kullanılmamıştır. Etek kısmının olduğu bölümde Hz. Peygamberi öven sözlere yer verilmiştir.⁶⁰ (Resim 6.2.)

Resim 6.2. : Göbeği oval formlu hilye,

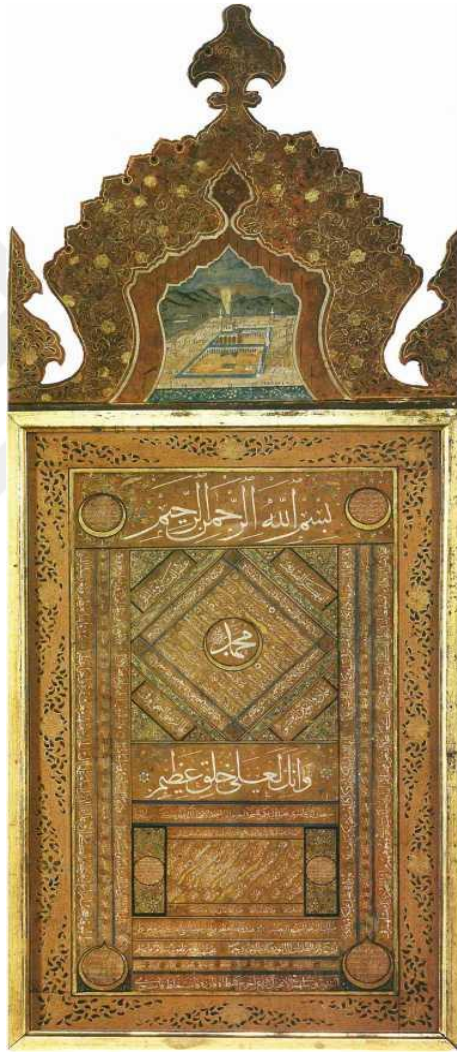
Mustafa Rakım, 1791'de muhakkak, sülüs, nesih hatları ile yazılmıştır. TIEM 2837

Faruk Taşkale - Hüseyin Gündüz, Hilye-i Şerif 2011, 40

⁶⁰ Faruk Taşkale-Hüseyin Gündüz Hilye-i Şerife 2006, 63

6.1.3. Göbeği Köşegen Formlu Hilyeler

Köşeli oluşundan dolayı hattatların çok tercih etmediği nadir görülen bir formdur. Göbeği eşkenar formlu hilyelerdeki metin düz veya meyilli yazılmıştır.⁶¹(Resim 6.3.)

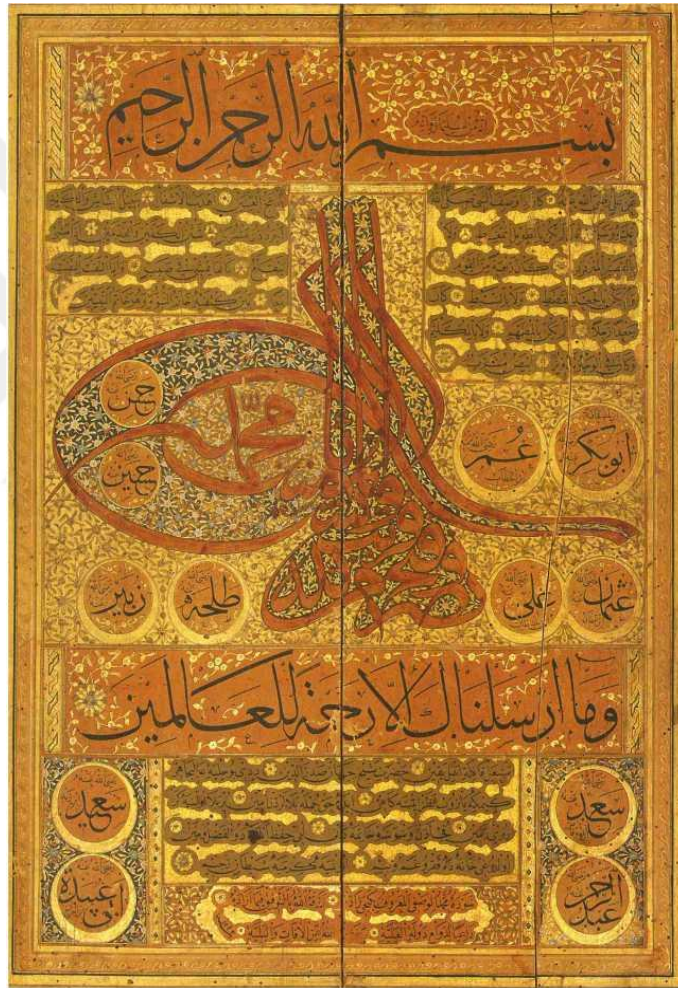

Resim 6.3.: Göbeği köşegen hilye,
İbrahim Afif, 1772'de muhakkak, sülüs ve nesih hatlarıyla yazılmıştır.
Demet/Cengiz Koleksiyonu
Faruk Taşkale - Hüseyin Gündüz, Hilye-i Şerife 2011, 117

⁶¹ Faruk Taşkale-Hüseyin Gündüz Hilye-i Şerife 2006, 65

6.2. Serbest Formlu Hilyeler

Klasik formun dışında değişiklik yapma arzusuyla hilyeler oluşmuştur. Taçlı hilyeler, ahşap üzerine yazılmış hilyeler, vazodan çıkan güllerle tasarlanmış hilyeler, servi ağaçlı, tuğralı, Hz. Peygamberin ayak izi şeklinde serbest formda tasarlanmış hilyeler vardır.⁶² (Resim 6.4.)

Resim 6.4. : Serbest Formlu hilye, Tuğra formu.

Kebecizade Mehmed Vasfi Efendi, sülüs ve nesih, hattı, 1808'de yazılmıştır. SÜSSM95
Faruk Taşkale - Hüseyin Gündüz, Hilye-i Şerif 2011, 76

⁶² Faruk Taşkale - Hüseyin Gündüz Hilye-i Şerife 2006, 67

6.3. Kütahya Hilyeleri

Alışıl gelmiş hilyelerden farklılık gösterir. Katlanabilen hilyeler 2-3 mm kalınlığında el yapımı mukavvaya üç kıtalı, üç parça ve birbiri üzerine katlanarak cepte taşınabilir ölçülerde yapılmışlardır. Kütahya'daki hattat icazetnameleri de hilye görünümündedir. İstanbul'da da katlanan hilyeler yapılmış Kütahya hilyeleri ile benzerlikleri sadece katlanıyor olmalarıdır.⁶³ (Resim 6.5.)

Resim 6.5. : Kütahya katlanabilir formlu hilye,
Ahmed Zihni el-Kütâhî, muhakkak, sülüs ve nesih hattı, 1838'de yazılmıştır.
Özel Koleksiyon Faruk Taşkale - Hüseyin Gündüz, Hilye-i Şerif 2006, 69

⁶³ Faruk Taşkale - Hüseyin Gündüz Hilye-i Şerife 2006, 69

7. HİLYE TEZHİPLERİ

Hız. Peygambere duyulan saygı ve sevginin ifadesi olan hilye yazma geleneği (Resim 7.1.), XVII. yüzyılda ilk kez Hafız Osman tarafından levha şeklinde düzenlenmiş ve yazı metinlerinin dışında kalan alanlar müzehhipler tarafından tezhiplenmiştir. Bu yüzyılda başlayan tezhipli hilye geleneği ve oluşan klâsik eserlerin sonraki dönemlere rehberlik etmiş olmaları geleneksel sanatlarımızı dış etkilerden uzun süre korumuştur.

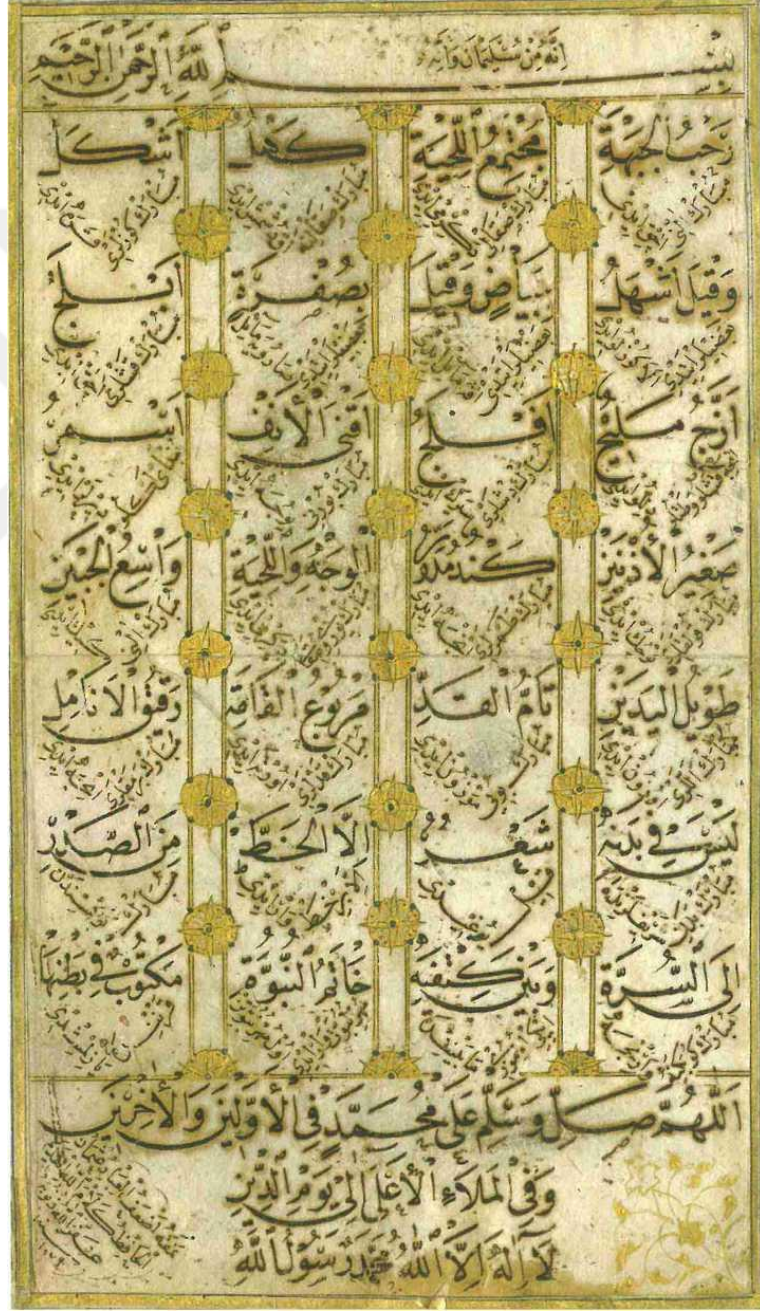
Sanatta geçmişı bilmek onu tekrarlamak için değil, geçmişin tecrübesini hazmederek yeni ve orijinal eserler üretebilmektir. Sanatın içeriği, değeri yalnız sanatkârın kabiliyetine göre değil toplumun inanç, zevk ve anlayışına göre akımlar ve biçimler doğmasına vesile olmuştur. Her dönem sanatta arayışlara rastlanır. Sanatın olmazsa olmazı olan bu arayışlar yeni oluşumlar, yeni kapılar açar.

Hilyelerde yazı kağıdının insanın gözünü yormamasına dikkat edilerek genellikle nohudi tonları kullanılmıştır.⁶⁴ Hilye tezhiplerinde birbirine uyumlu renkler kullanılarak altın ve lacivert dengesine dikkat edilmiştir. Tezhip alanları küçük paftalara ayrılmış zemin rengi olarak siyah, çağla yeşili, vişne çürüğü renkleri kullanılmıştır. Çiçek renklerinde pembe, kırmızı, turuncu, sarı, beyaz, mavi renkler vardır. Çiçeklerin dal ve yaprakları altındır. XVII. yüzyıl ikinci yansından itibaren Hız. Peygamberin sembolü olan ‘Gül’ hilye tezhiplerinde barok üslûpta gerçekçi bir anlayışla değişik alanlarda kullanılmaya başlanmıştır. (Resim 7.2.,7.3.,7.4.) Pervazlarda zıtlıklara dikkat edilir.⁶⁵ Pervaz ve hilâl de özellikle altın kullanılmıştır. Dış pervaz klâsik tezhip çalışılacaksa; zemin, göbek ve koltuk tezhiplerinde altın ve lacivert (tezhip mavisi) tercih edilir. Yazının önüne geçmemesi düşüncesiyle dış pervaz için altın ve lacivert tercih edilmez. Müzehhipler, dış bölümler için koyu zemin üzerine altınla halkâri tarzını uygulamışlardır. Hilyelerde çoğu zaman satır aralarına altınla ‘beyn-es sûtûr’ yapılmıştır. (Resim 7.5.) Cümle bitimlerinde eseri

⁶⁴ Ahmet Arvasi, Diyalaktığımız ve Estetiğimiz 186

⁶⁵ Faruk Taşkale - Hüseyin Gündüz, Hilye-i Şerife 2006, 87, 69

zenginleştiren çok renkli ve çeşitli duraklar vardır 'duraklar'(nokta) vardır. Hilye çalışmalarında canlı ve parlak renklerden kaçınılmış sade ve uyumlu renkler kullanılmıştır.

Resim 7.1.: Hafız Osman'ın Türkçe mealli ilk hilyelerinden. Demet-Cengiz Çetindoğan Koleksiyon
Faruk Taşkale - Hüseyin Gündüz, Hilye-i Şerife 2011, 25

Yazı ve tezhip alanının ayrılmasında altın cetveller kullanılmış cetvellerin iki tarafı da ‘tahrir’lenmiştir. Hilye tezhibinde kullanılan motifler, dönemlerine göre hatayi, rûmi, bulut motifleri, naturalist çiçekler ve barok-rokoko üslûbunda yapılmış motiflerdir. XVIII. ve XIX. yüzyıl hilye tezhiplerinde Mekke ve Medine minyatürleri görülür. XVIII yüzyıl sonlarında ve XIX. yüzyılda klâsik tezhibin yerini barok-rokoko üslûbu almıştır. XIX. yüzyılda natüralist çiçek ve buketler barok-rokoko desenleriyle birlikte çalışılmıştır.

XX. yüzyıl ortalarında tezyini sanatlarımıza yeniden hayat vermek için en mükemmel devir olan XVI. yüzyıl klâsik üslubu örnek alınmıştır. Dönemin en önemli sanatkârlarından Muhsin Demironat (1907-1983), Rikkat Kunt (1903-1986) çalışmalarıyla rehber olmuşlardır. XXI. yüzyıl teknik ve malzemelerdeki çeşitlilik, zamanın sanatkârlarım farklı tasarım arayışlarına yöneltmiştir. Yeni arayışlara yön verecek olan klâsik biçimi korumak sanatçıların görevidir.

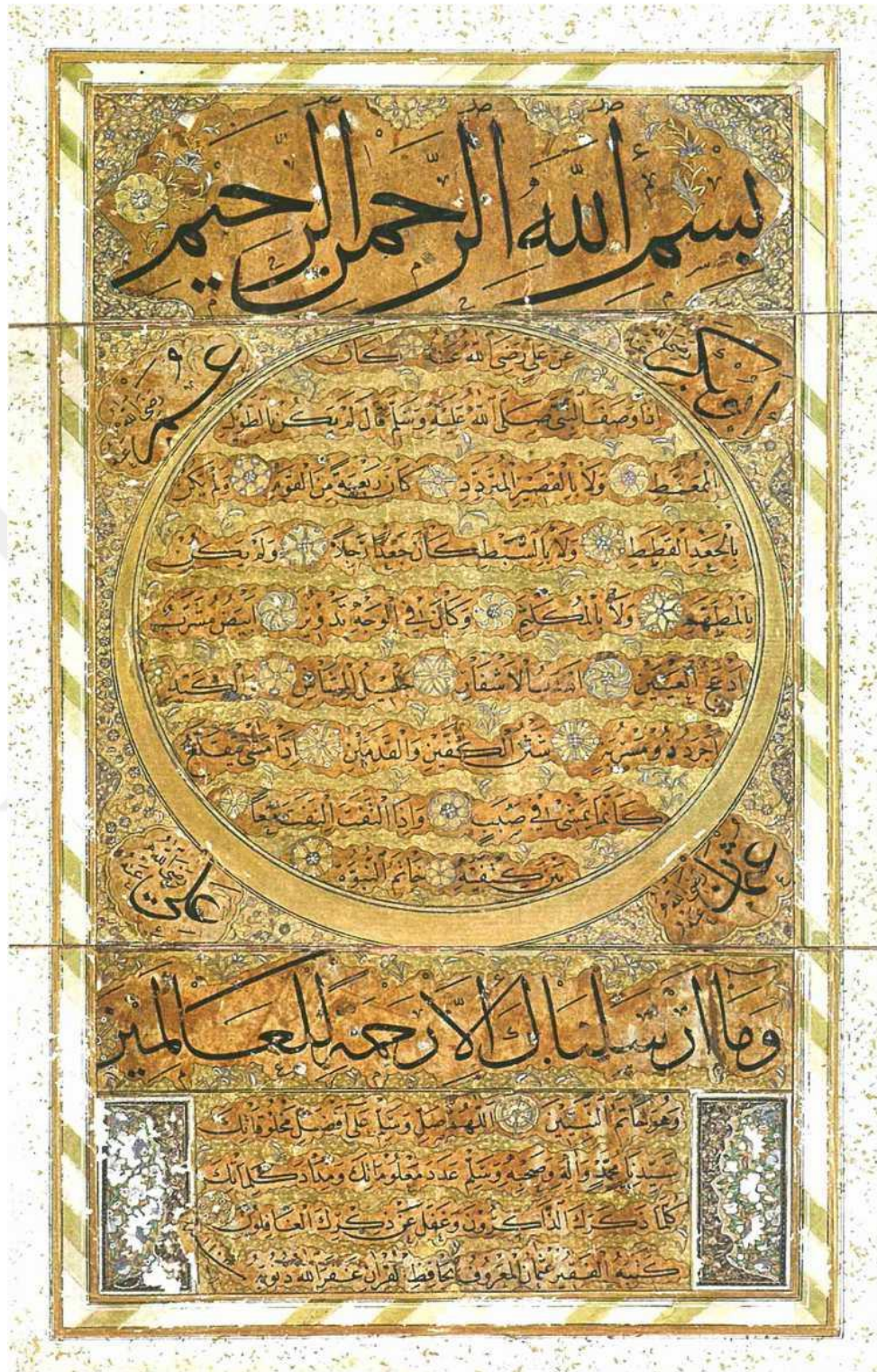
Resim 7.2. : 18.yüzyıl, nesta'lik, sülüs, nesih ve icaze hatlarıyla kitap formunda hilye Faruk Taşkale - Hüseyin Gündüz Hilye-i Şerife 2011, 48

Resim 7.3.(Detay) : XIX.yüzyıl, Fatma Mevhibe Hanım Faruk Taşkale-Hüseyin Gündüz, Hilye-i Şerife 2011, 82

Resim 7.4.(Detay): XIX. yy., Kazasker Mustafa İzzet Efendi Hilye-i Şerife albümünden Gül Hilye SHM.Nr. 10602Y.8 Faruk Taşkale-Hüseyin Gündüz, Hilye-i Şerife 2011, 165

Resim 7.5. : Hafız Osman tarafından 1691'de muhakkak, sülüs ve nesih hattıyla yazılmıştır.

Yıldız Holding Koleksiyonu Hilye-i Şerife, Faruk Taşkale- Hüseyin Gündüz 2011, 105

7.1. Hilyelerde Tezhip Uygulama Alanları

Hilyelerde Göbek Etrafındaki Tezhip Alanı

Hilyelerde göbek alanı tezyinatın en yoğun olduğu bölümdür. Genellikle ince tezhip veya barok üslûbu motifleri ile tezyini yapılmıştır. Klâsik eserlerde sıvama altın, zer-ender-zer tekniği ile altın ve mavi dengesine özen gösterilerek çalışılan hilyelerde rumi motifi yanında hilye ile bütünleşen, Hz. Peygamberi ifade eden **gül** motifi kullanılmıştır. Barok üslûbunu yansıtan natüralist üslûpta çiçek motifleri, buketler, fiyonklar, kurdeleli motifler, altın veya mavi tonları ya da kahverengi zemin üzerine çalışılmıştır. Barok üslûpta çalışılan eserlerin bazılarında ara cetveller kullanılmamış göbek tasarımı koltuklar ile birleştirilerek yapılmıştır.

XVII. yüzyıldan Günümüze Hilye Tezhiplerinde Duraklar

Noktalar /Duraklar : Cümle aralarında durulması gereken yerlerde okuyanın nefes aldığı andır duraklar. Tezhipte durak, gözü dinlendiren, yazıyı tekdüzelikten çıkaran genellikle altın ile tezyin edilmiş noktalardır. Diğer bir deyişle; yazma eserlerde ve hilyelerde her cümlenin sonuna küçük gül, rozet, yıldız, çiçek gibi şekillerde uygulanan tezyini işaretlerdir. Şekillerine göre duraklar;

Mücevher durak: Geometrik çizgilerin birbirinin altından ve üstünden geçmek üzere çeşitli şekillerde yapılanlara mücevher durak veya geçme durak denir.

Şeşhane durak : Altıgen biçimli nokta.

Pençhane / Pençberk : Beş dilimli yuvarlak nokta.

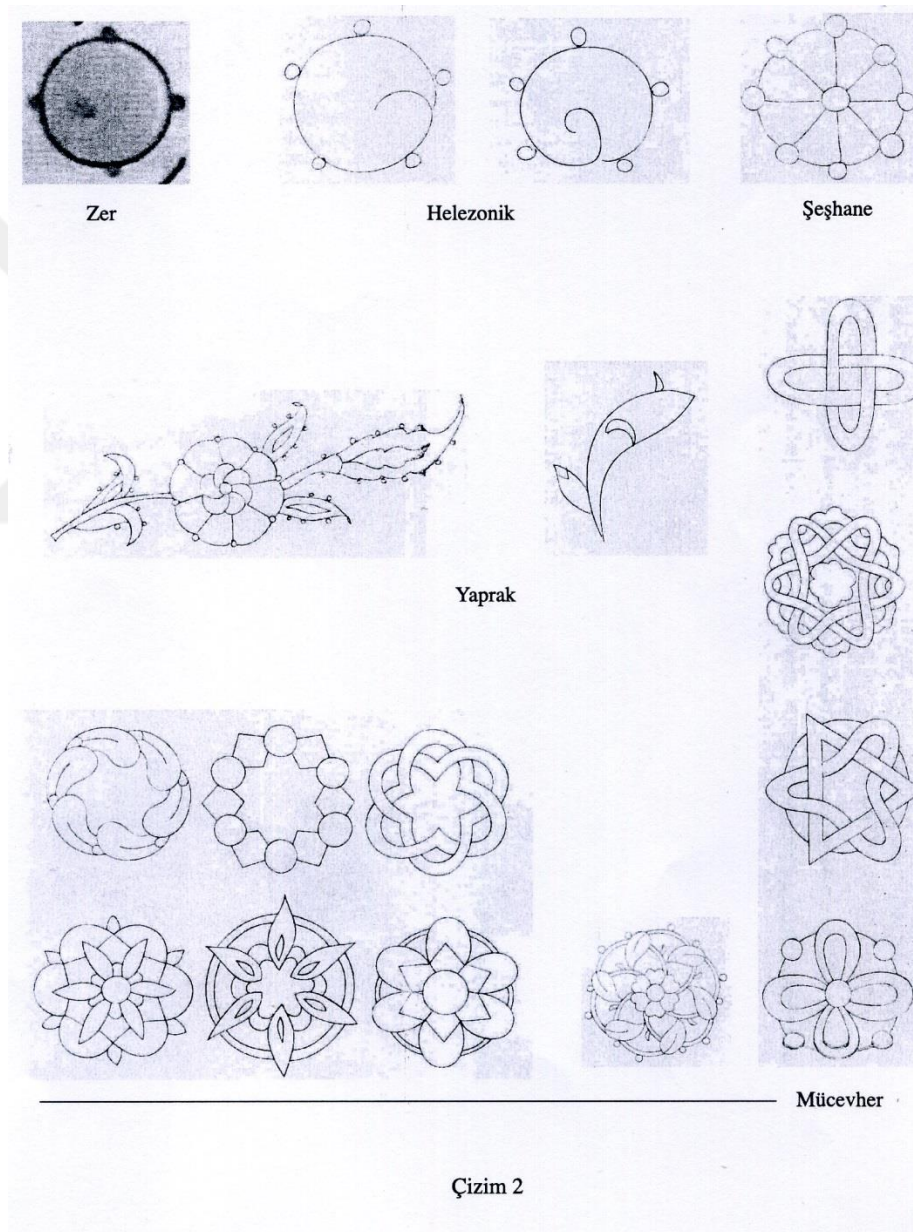
Helezoni durak : İçinde helezoni çizgiler bulunan nokta.

Seberk: Üç yapraklı veya üç dilimli noktalar.

Zer-ender-zer durak: ‘Zer’ altın demektir. Zer-ender-zer, sadece altın ile sıvanmış üzerine herhangi bir süsleme yapılmamış daire şeklindeki duraktır.

Yaprak Durak: Genellikle satır sonlarında alanın genişliği ile orantılı olarak yerleştirilen, hilye içindeki diğer durak örnekleri ile uyumlu serbest formlu duraktır.⁶⁶

Tek tip duraklar kullanıldığı gibi birbirinden farklı çalışılan durak örnekleri dönemsel özellikler gösterir. (Çizim 2 Durak örnekleri)

⁶⁶ F.Çiçek Derman, Türk Süsleme Sanatlarında Motifler, 527

XVII. yüzyıl hilye tezyinatında büyüklükleri ile dikkat çeken duraklarda daire formunun içi altınlanarak üzerine desen çalışılmıştır. Zencerek motifli duraklar, penç motifli, rumi motifli, halkalı, üçgenlerden oluşan birbirine geçmeli motifler, çarkıfelek şeklinde birbirini takip eden motifler, genellikle altı sayıda biten yapraklı veya rumili ve köşeli motifler yanında barok etkisinin görülmeye başlandığı durak örnekleri de vardır. Kullanılan renkler mavi, beyaz, pembe, yeşil, altına altındır. Bu yüzyılda duraklarda ‘gül’ motifli ve iğne perdahının yapıldığı örnekler görülür. Mücevher durak, zengin çeşitleriyle eserlerde ön plana çıkar. (Bkz. sayfa 55, Resim 7.12)

XVIII. yüzyılda duraklar, altına altın çalışıldığı gibi daha soluk görüntülü fakat ince detaylı duraklar dikkat çekicidir. Klâsik motifli duraklar yanında yıldız şeklinde pusula formunu hatırlatan barok etkili duraklar görülmektedir. Yeşil, mavi renklerle birlikte az ve soluk bir şekilde beyaz, pembe, açık yeşil kullanılmıştır. Birçok örnekte altına altın üzerine hafif renkli çalışılmış durak örnekleri görmekteyiz. İğne perdahtı bu yüzyılda da vardır. Yüzyıl hilye tezhiplerinde ağırlıklı olarak ‘mücevher’ ve ‘şeşhane’ duraklar görülür. Duraklar daha ziyade daire şeklinde renkli ve detaylı işçiliklidir. Yazı içinde iri, renkli görünümlüdürler. (Bkz. sayfa 72, Resim 7.27.)

XIX. yüzyıl duraklarında da bir önceki yüzyılda olduğu gibi renkli gösterişli duraklar vardır. Yuvarlak altın zemin üzerine iğne perdah yapılmış birbirlerine geçmeli üçgen ve halkalardan oluşan çok zengin, renkli boyanmış mücevher durak örnekleri yoğun kullanımıyla bu yüzyılda etkili olmuştur. Dönemin hilye tezhiplerinde; şeşhane, helozonik yaprak, çarkıfelek duraklar çok renklilikleri ile dikkat çeker. Mücevher durakların içinden çıkarılan dal, yaprak ve motiflerde barok üslûp etkisi görülür. (Bkz. sayfa 88, Resim 7.42.)

XX. yüzyıl hilye tezhiplerinde, tezhip sanatının ilk dönemlerinin sade ve daha soluk renkli durak örneklerinin kullanılmış olması dikkat çekicidir. Geçmişteki daire formu içinde sıvama altın üzerine çalışılmış mücevher durak örnekleri, durak içinden çıkan yapraklar, motif olarak kullanılmış duraklar, gül ve gül goncalarının durak olarak kullanıldığı hilye örnekleri vardır. (Bkz. sayfa 105, Resim 7.57.)

XVII. yüzyıldan Günümüze Hilye Tezhiplerinde Koltuklar

Klâsik hilye formunda Hz. Peygamberin ahlâkının anlatıldığı metnin sağında ve solundaki dikdörtgen formlu bölümlerdir. Zaman zaman sol kısımdaki koltuk içinde hattatın imza kısmı yer alır.

XVII. yüzyılda koltuklarda rumi motifi ile yüzyılın ikinci yarısından sonra etkili olmaya başlayan barok üslûp örneklerini görmekteyiz. Bazı koltukların tezhipli alanlarının kenarlarında kuzu adı verilen cetvel çalışmaları yapılmıştır. Kuzu; iki ince cetvel arasına sürülen altın veya açık yeşil gibi pastel renklerin kullanıldığı zeminlerin üzerine belli bir düzende artı eksi (+,-) işaretlerinin konulmasıdır. (Bkz. sayfa 56, Resim 7.13.)

XVIII. yüzyılda klâsik, barok örneklerin yanında klâsik ve barok tezyinin birarada kullanıldığı dar ve uzun çalışılan koltuk örnekleri vardır. Yazının durumuna göre küçük ölçülerde koltuklar görmekteyiz. Ağırlıklı olarak altın zemin çalışılmış, renkli zeminlerde mavi, koyu mavi, yeşil ve siyah tercih edilmiştir. Motifler penç şeklinde tek tip olmakla beraber, az da olsa gonca motifi, ve rumi motifi çalışılmıştır. Tezhip arasında yazının kullanıldığı koltuk örnekleri de vardır. Türk rokokosu üslûp özellikleri ve barok üslûpta çiçek buketleri hilye koltuklarında dönemin dikkat çeken özellikleridir. (Bkz. sayfa 73, Resim 7.28.)

XIX. yüzyılda klâsik tezyinat uygulanmakla beraber barok üslûp etkisi ile yapılan çalışmalar daha çoktur. Koltuklarda altın zemin üzerine naturalist üslûpta çalışılmış çiçekler, sepet içinde veya buket şeklindedir. Klâsik eserlerde altın ve mavi dengelidir. Koltuklarda, klâsik tezhibin içinde rumi örnekleri altın üzerine altın çalışılmıştır. (Bkz. sayfa 89, Resim 7.43.)

XX. yüzyıl koltuklarında XVI. yüzyıl klâsik tezhibine yakın örnekler görülür. Barok üslûp etkisi ile yapılan eserlerde vardır. Zemin renklerinde çoğunlukla mavi, siyah ve kırmızı hakimdir. Rumi motifinin kullanıldığı klâsik eser örneklerinde zer-ender-zer tekniği ile çalışılan koltuk örnekleri dikkat çeker. Altın zemin üzerine yerleştirilmiş çiçek motifleri, penç ve goncalar bu dönemde daha iri çalışılmıştır. (Bkz. sayfa 106, Resim 7.58.)

XVII. Yüzyıldan Günümüze Hilye Tezhiplerinde Başmakam

XVII. yüzyıl hilye tezhiplerinde başmakam alanında bescmelenin dışında kalan boşluklarda altın üzerine çalışılmış mücevher, şeşpenç durak örnekleri vardır. Bazı hilyelerde bescmelenin köşe ve aralarına beyne-sütur yapılarak altına-altın (zer-ender-zer) tekniği ile çalışılmış, bazen de aynı teknikle mat ve parlak uygulamalar yapılmıştır. Barok üslûp örneklerinde sıvama altın üzerine çiçek buketlerinde çiçekler pastel tonlarda çalışılmıştır. Altın ve mavi rengin birlikte çalışıldığı örneklerde rami motifi ile birlikte tek tip penç motiflerinin zer-ender-zer tekniği ile çalışıldığı örnekler de vardır. (Bkz. sayfa 58, Resim 7.15.)

XVIII. yüzyıl hilye örneklerinde başmakamda bulunan besmele etrafına beyne-sütur çalışılmış, altın zemin ile zer-ender-zer tekniği uygulamaları yapılmıştır. Mekke ve Medine tasvirleri, hilyelerde ilk defa XVIII. yüzyılda görülür. Hilyelerin taç kısımlarında veya bescmelenin bulunduğu başmakamda çalışılmıştır. (Bkz. sayfa 71, Resim 7.26) Klasik ile barok üslûbun birlikte çalışıldığı eserlerde bescmelenin üst kısmına, sağına, soluna gül motifi, çiçek buketleri çalışılmıştır. Sadece klâsik tezhip ya da klâsik-barok birlikteliğinde başmakamda bescmelenin sağında ve solunda koltuk formunda uygulamalarda vardır. Bescmelenin üst kısmında serbest çalışılmış motiflerin yanı sıra 'mücevher' durak örneklerine sıkça rastlamaktayız. (Bkz. sayfa 75, Resim 7.30.)

XIX. yüzyıl hilye örneklerinde başmakamda bulunan bescmelenin dışında kalan alanın yoğun bir şekilde tezhiplendiğini görmekteyiz. Oklu besmele üzerindeki çiçek demetleri ile barok üslûbun vazgeçilmez motifi gül gerçekçi bir anlayışla uygulanmıştır. Klâsik hilye örneklerinde rumi ve hatai motifleri göze çarpar. Başmakam alanında sıvama altın üzerine barok ve klâsik üslûbun birarada kullanıldığı çalışmalarda zaman zaman iğne perdah uygulaması ve beyne-sütur çalışmaları yapılmıştır. (Bkz. sayfa 91, Resim 7.45.)

XX. yüzyıldan günümüze kadar olan çalışmalarda klâsik dönem eserlerine yönelmenin getirdiği sadelik başmakam alanlarında da kendini gösterir. (Bkz. sayfa 108, Resim 7.60.)

XVII. yüzyıldan Günümüze Hilye Tezhiplerinde Hilâl

XVII. yüzyıl hilye tezhiplerinde, sıvama altın yapılmış üzeri boş bırakılmış örneklerin yanında, zer-ender-zer tekniğinin de hilâllerde uygulandığı görülür. Hilâl'in kullanılmadığı hilye örnekleri olduğu gibi dar diyebileceğimiz incelikte olanları da vardır. Yüzyıl ikinci yarısından sonra hilâl formunda sıvama altın üzerine renkli yaprakların çalışıldığı barok üslûp etkisi görülür. (Bkz. sayfa 59, Resim 7.16.)

XVIII. yüzyılda hilâller iyice daralmıştır. Bazı hilye tezhiplerinde hilâl özelliğini kaybederek daire formuna bürünmüştür. Bu yüzyılda barok üslûp etkisi ile hilâllerin üzerinde pembe, mavi, yeşil renklerin kullanıldığı naturalist çiçek motifleri vardır. Zer-ender-zer tekniği klâsik dönem etkisi olarak devam eder. (Bkz. sayfa 76, Resim 7.31.)

XIX. yüzyıl hilâl formu bir önceki yüzyıl etkisi ile dardır. Barok üslûbunun yoğun olarak kullanıldığı üzerinde detaylı süslemelerin yapıldığı hilâl formları oldukça dikkat çekicidir. Bu yüzyılda hilâl zeminlerinde uygulanan geçmeli motiflerin yanında altın üzerine açık renklerde boyanmış detaylı işçilikte örnekler vardır. Rumi ve hatai gibi klâsik motiflerde hilâl tezyininde kullanılmıştır. (Bkz. sayfa 92, Resim 7.46.)

XX. yüzyıldan günümüze klâsik dönem etkilerinin yeniden görüldüğü bir dönemdir ve hilye tezhiplerinde önemli bir yeri olan hilâlde bu etkiler ışığında tezyin edildiğini görmekteyiz. Soluk ve cansız renklerin kullanıldığı daha sade eserlerin çalışıldığı bu dönemde klâsik tezhipli hilâller yanında zer-ender-zer ve halkâr uygulamaları da vardır. (Bkz. sayfa 109, Resim 7.61.)

XVII. yüzyıldan Günümüze Hilyelerde İç ve Dış Pervazlar

Ara suyu / iç pervaz, ara pervaz, kenar suyu / dış pervaz kenar bezemelerin kullanılan genel adlarıdır.

İç pervaz / ara suyu eserde her zaman dış pervazın hazırlık aşamasıdır. Yazı ile desen arasında zengin bir görüntü oluşturur. İç pervaz, çalışılan alanın gerektirdiği ölçülerde kalınlık ve inceliğine dikkat edilerek uygulanır. Hilyelerin büyüklükleri ile orantılı iç pervaz kalınlığı belirlenip uygun renklerle boyanır. Bazı eserlerde ise ebru kağıdı yapıştırılarak çalışılan iç pervaz örnekleri vardır.⁶⁷

Dış pervaz / kenar suyu, eserde son kısımdır. İç pervazdan daha geniş alanda çalışılır. Yazı dengesine dikkat edilerek ölçülendirilir. Bazı eserlerde dış pervaz olmadan iç pervazla sonlandırılan etrafı boş zemin bırakılan uygulamalar da vardır. Dış pervaz alanları genellikle tezhiplidir. Dış pervaz alanlarında kullanılan koyu renk üzerine halkâr veya barok üslûpta süslemeler yapılmıştır. Dış pervazda zaman zaman zereşan tekniğinin kullanıldığı bazen de ebru kağıtlarının yapıştırılması ile eserin sonlandırıldığı hilyeler vardır.⁶⁸

XVII. yüzyıl hilye tezhiplerinde genellikle iç pervazlarda bol cetveller, zereşan ve ebru yapıştırma tekniği uygulanmıştır. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren barok üslûp etkisinde çalışmalar görülür. Dış pervazlarda ise daha çok ebru, zereşan, renkli şikâf, halkâr ve barok üslûp tezyini ile oluşturulan hilye örnekleri vardır. (Bkz. sayfa 57, Resim 7.14.)

XVIII. yüzyıl hilye örneklerinde iç pervazlarda geniş ve bol cetveller görülür. Cetvel aralarında zereşan, birbirini tekrarlayan halkâr üslûbu ile yapılmış motifler ve barok üslûp motif özellikleri dikkat çeker. Altın veya koyu zemin üzerine klâsik tezhip bordürlerle birlikte barok motifleri ile çalışılmış örnekler vardır. Cetvel aralarında kuzu denilen (+ veya - şeklinde devam eden) çalışmalar görülür. Dış pervazlarda açık ve koyu renk üzerine halkâr tekniği ile yapılan örneklerle birlikte koyu zemin üzerine barok üslûpta uygulamalar vardır. Hatai ve rumi motifleri ile saz

⁶⁷ Şinasi Acar, Türk Hat Sanatı, 55

⁶⁸ İnci A. Birol, Desen Tasarımı, 184

üslûbunu hatırlatan yaprak motifleri kullanılmıştır. Barok üslûpta yapılan hilyelerdeki motifler kurdeleli çiçek buketleridir. Bu yüzyılın pervaz özelliklerinden biri de iç pervaza oturmuş dış pervaz alanında taç formu içinde yapılan Mekke ve Medine tasvirleridir.(Bkz. sayfa 74, Resim 7.29.)

XIX. yüzyıl pervazları oldukça zengin örneklerden oluşmaktadır. Barok üslûp özelliklerinin yoğun görüldüğü bir dönemdir. Klâsik ve barok çalışmaların birlikte uygulandığı eserler de görülmektedir. İç pervaz zemin renklerinde yeşil, mavi, siyah, kahverengi, kırmızı, krem rengi ve altın ile birlikte ebru kağıdının kullanıldığı hile örnekleri vardır. Dış pervazlarda kullanılan renkler siyah, kahve, yeşil, mavi, gülkurusu ve nohudi tonlardır. Zemin renginin üzerine barok üslûp motifleri ve klâsik motiflerle yapılmış halkâr çalışılmıştır. Klâsik etkinin ağırlıkta olduğu tezhip örnekleri de vardır. (Bkz. Sayfa 90, Resim 7.44.)

XX. yüzyıldan günümüze pervazlar, klâsik eserlere dönüş arayışlarının etkisi ile çalışmalar yapılmıştır. Barok üslûp örneklerinden daha çok klâsik eser uygulamaları vardır. Halkâr örnekleri dikkat çeker. Kullanılan renkler kahve, siyah ve nohudi tonlarıdır. İç pervazlarda altın zemin veya renkli zemin üzerine barok motif örnekleri çalışılmıştır. Dönem hilye pervazlarında zencerekli örnekler de görülür.

(Bkz. Sayfa 107, Resim 7.59.)

7.2. XVII. Yüzyıl Hilye Tezhipleri

XVII. yüzyıl klâsik tezhibin, son parlak dönemi olmasından dolayı önem taşır. Yüzyıl ortalarına kadar tezyini sanatlarda yenilik görülmez, geleneği koruma devam eder. XVII. yüzyıl sonlarına doğru sanattaki bozulmalar, yabancı unsurların etkisi, saray nakışhanelerinin hakimiyetini kaybetmesi ile aynı dönemdedir. Osmanlının duraklama devrine girmesiyle tezyini sanatlarda da gerileme başlar ve bu dönem sanatsal yeniliğin ve gelişmenin görülmediği bir dönemdir. XVII. yüzyılda hilye yazım formu Hattat Hafız Osman (1642- 1698) tarafından geliştirilerek ilk defa levha şeklinde yazılmıştır. (Resim 7.6.)

Resim 7.6.: Hafız Osman'ın Ümmü Ma'bed rivayeti ile 1697'de nesih ve sülüs hattıyla yazdığı hilye. (D.E.Ü. İlahiyat Fakültesi Kütüphanesi)

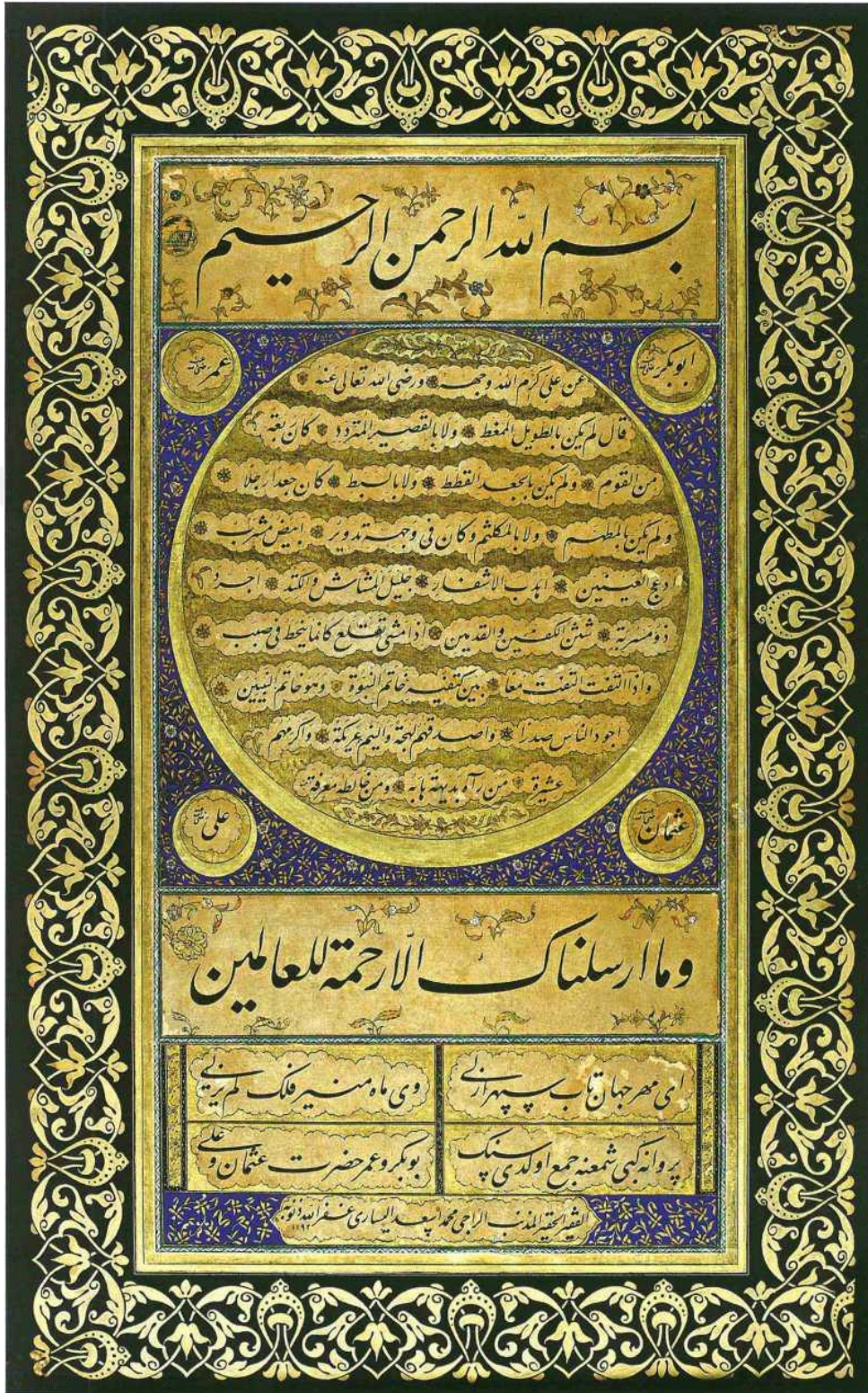
XVII. yüzyılda sadeleşmiş işçiliğin yanı sıra geçmiş döneme göre değer kaybeden çalışmalar yapılmıştır. Tezhip alanlarında, 1/4 ve 1/2 simetri özelliği taşıyan helezonlar üzerinde tek tip penç ve gonca motifleri görülür. Klâsik hilye tezyinatının devam ettiği bu süreçte Batı etkisi ile barok denemeler kendini göstermeye başlar. Bir önceki yüzyılın özelliği olan yarı üslûplaştırılmış çiçek motifleri daha iri ve belirgindir. Çiçek resimlerinde çiçeğin karakteri korunmuş, eflâton, turuncu, mavi, beyaz, bordo ve yeşil renkler ile boyanmıştır. Beyne Sütur çalışması hilye metinlerinde altın veya renkli yapılmıştır. (Resim 7.7., 7.8.)

Bu yüzyılda çok görülün zer-ender-zer (Altın içinde altın) iki renk altınla çalışıldığı (Resim 7.9.) gibi aynı renk altının biri mat diğeri parlak kullanılmasıyla da uygulanır. Zaman zaman üç nokta şeklinde uygulanan ve iğne perdahtı adı verilen parlatma tekniği eserlerde görülmektedir.⁶⁹ XVII. yüzyılın ilk yılları duraklama devrinin başlangıcıdır. Duraklama etkisi sanatta da görülür. Hilye kompozisyonları sadedir, işçilikte geçmiş yüzyıl inceliği yoktur. Altın kullanımı artmış tezhip sanatının ana rengi mavinin kullanımı azalmıştır.⁷⁰ Motifler altın ile çalışılmış hafif renklendirilmiş veya tek renk yapılarak üzerine beyaz çizgiler konulmuştur. Rûmi motifi genellikle altına altın çalışılmış, gül motifleri de beyaz, mavi, pembe, sarı ve altın gibi renklerle boyanmıştır. Gül, lâle, karanfil gibi çiçeklerde Batı etkisi ile ışık-gölge boyama tekniği kullanılmıştır. XVII. yüzyıl eserlerinde bordo rengin kullanılması bir yeniliktir.⁷¹ Dönem tezhiplerinde zencerek yoktur, cetvel aralarında zereşan, ara suları, ebru veya boş bırakılmış alanlar görülür. XVII. yüzyılın son çeyreğinden itibaren Batının etkisi ile resim tekniğinde yapılan ve “şükûfe” adı verilen gül, lâle, karanfil gibi çiçekler tek ya da buketler halinde Türk süsleme sanatlarına katılmıştır. (Resim 7.10.) Yüzyıl sonlarına doğru renkli halkâr çalışmaları görülür. (Resim 7.11.) Yazı kalınlığı ile orantılı olarak hazırlanan duraklar, bu yüzyılda büyüklükleriyle dikkat çekerler. Bu dönemde duraklardaki çeşitlilik dikkat çekicidir. Zencerekli durak örnekleri görüldüğü gibi barok üslûp etkilerinin hissedildiği dönem özelliklerini durak örneklerinde de görmekteyiz. (Resim 7.12.)

⁶⁹ Çiçek Derman, Türk Tezhip Sanatının Asırlar İçinde Değişimi

⁷⁰ Zeren Tanındı, Hat ve Tezhip Sanatı, 273

⁷¹ Zeren Tanındı, Kitap ve Tezhip Sanatı, 273

Resim 7.7 : Beyn'e Sütür (altın ile çalışılmış), barok üslûp.
 Mehmed Esad Yesari, nesta'lik hatti, 1778'de yazılmıştır. TSMK.Nr.GY.479
 Faruk Taşkale - Hüseyin Gündüz, Hilve-i Şerife 2011, 62

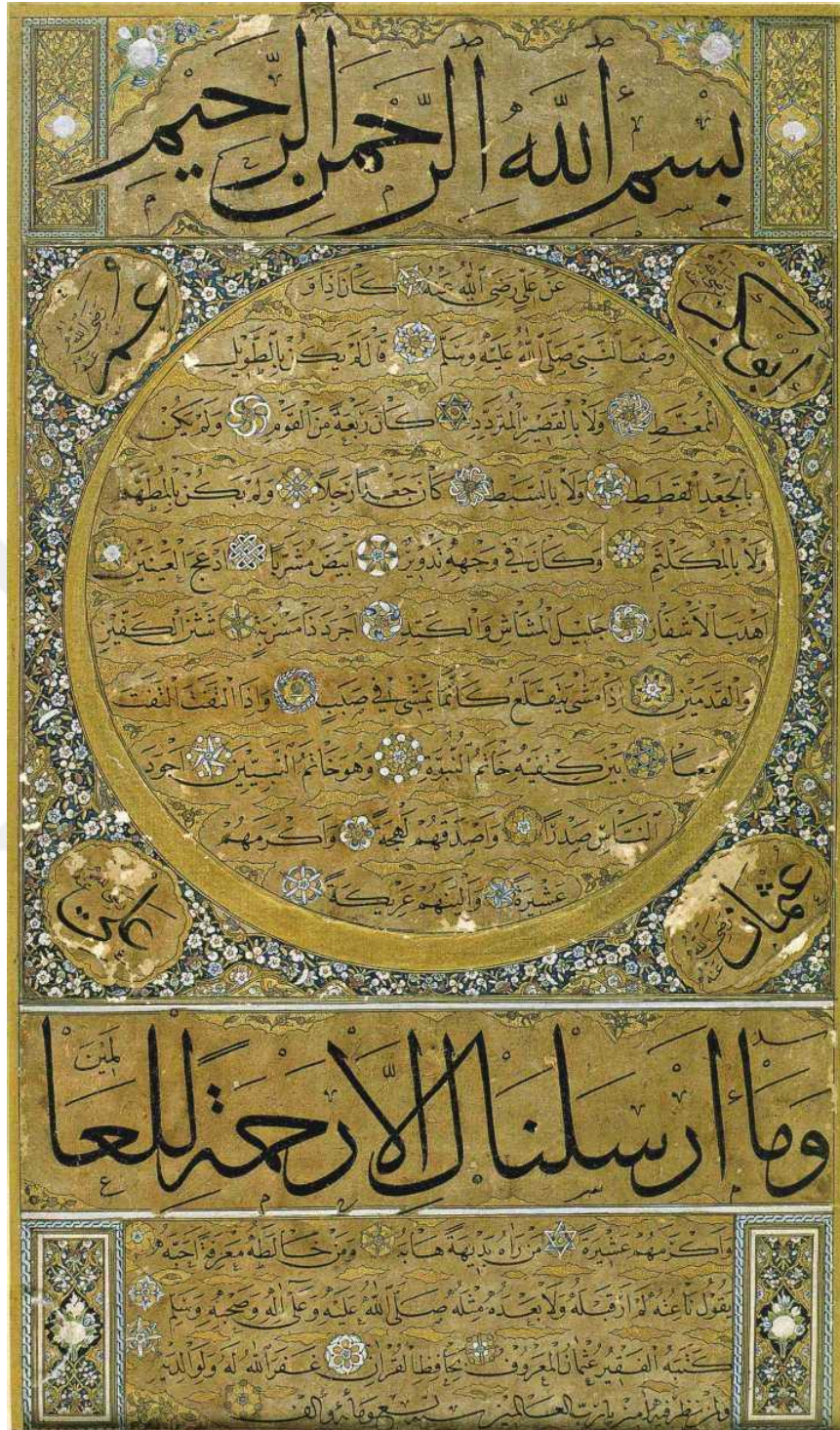

Resim 7.8. : Beyn'e Sütür (Renkli çalışılmış), barok üslûp.
 Hasan Rıza Efendi, sülûs ve nesih, 1880'de yazılmıştır. Yıldız Holding Koleksiyonu
 Faruk Taşkale - Hüseyin Gündüz, Hilye-i Şerife 2011, 23

Resim 7.9. : Göbek ve koltuklarda Zer-en-der-zer tekniği, dış pervazda zerefşan uygulama örneği. Klâsik üslûp.

Hattat Hafız Osman, sülûs ve nesih hattı, 1692'de yazılmıştır. Özel Koleksiyon Faruk Taşkale - Hüseyin Gündüz, Hilye-i Şerife 2006, 101

Resim 7.10. : Şükûfe başmakam ve koltuk alanlarında, klâsik - barok üslûbun birlikte çalışıldığı örnek.

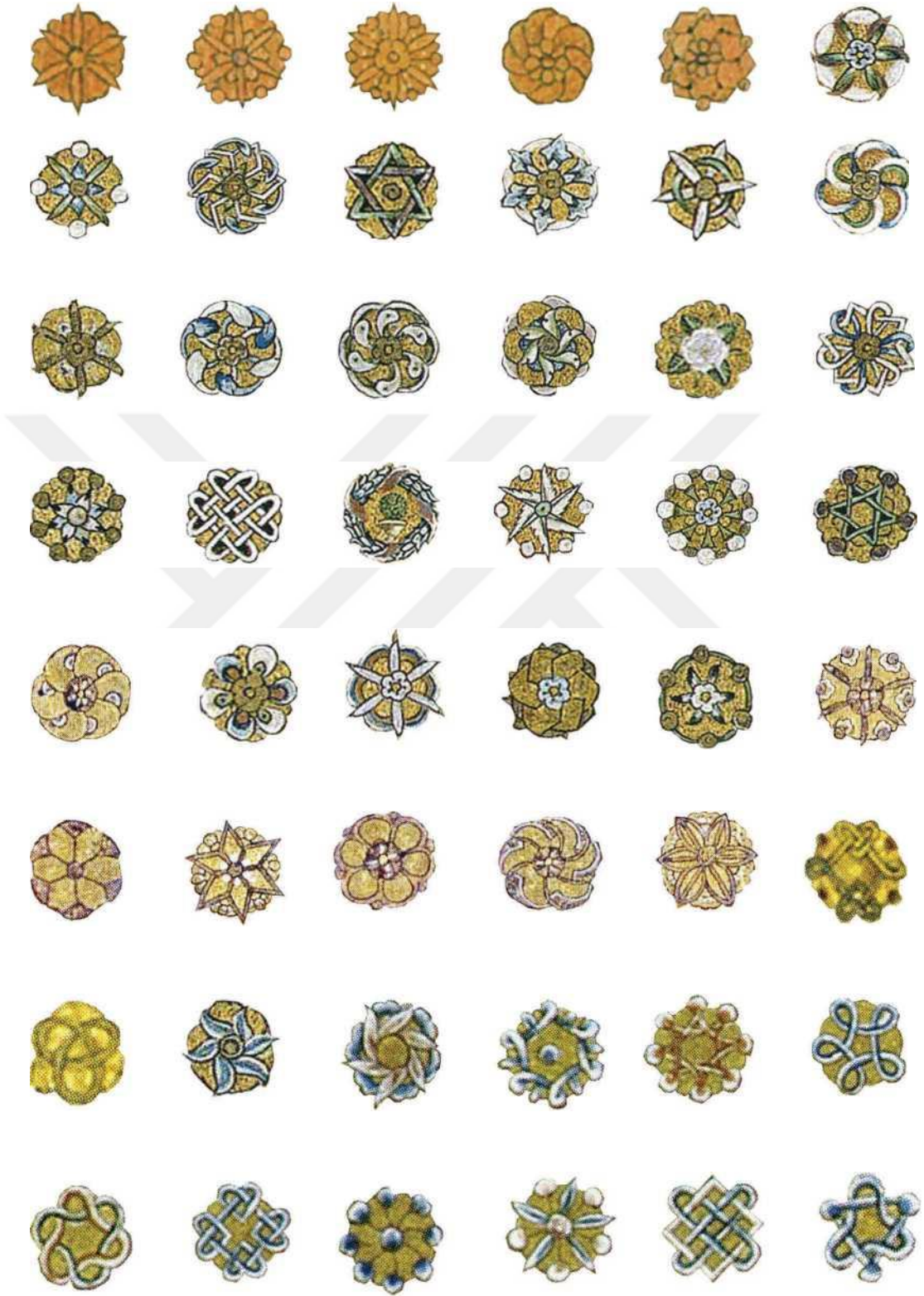
Hattat Hafız Osman, muhakkak, sülûs ve nesih hattı, 1697'de yazılmıştır.

T.S.M. Nr.GY1430

Faruk Taşkale - Hüseyin Gündüz, Hilye-i Şerife 2006, 102

Resim 7.11. : Dış pervazda renkli halkâr örneği, klâsik üslûp.
 Hattat Hafız, sülûs ve nesih hattı, 1661’de yazılmıştır. Erdoğan Demirören Koleksiyonu
 Faruk Taşkale - Hüseyin Gündüz, Hilye- Şerife 2011,101

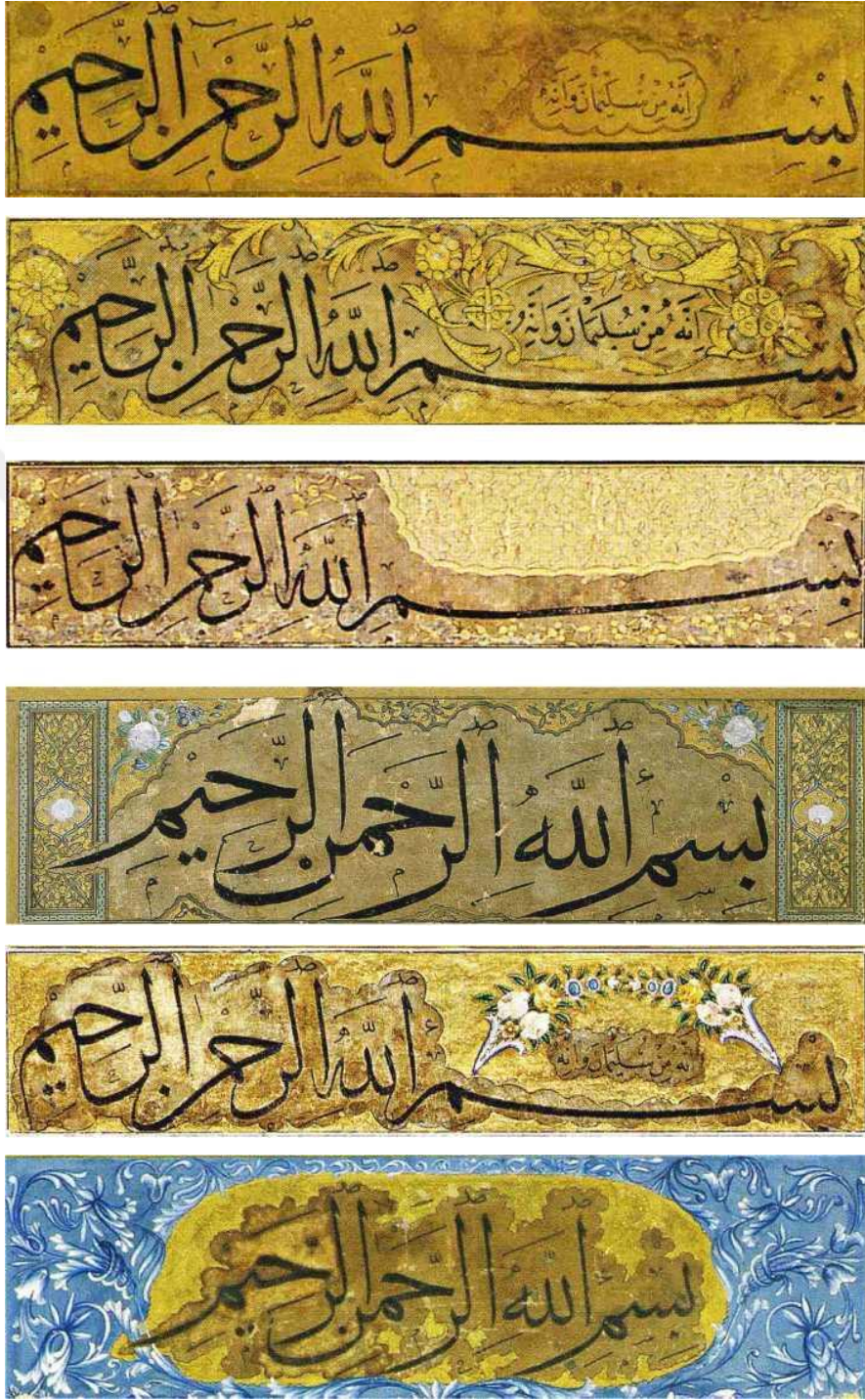
Resim 7.12 : XVII. yüzyıl hilie tezhiplerinde durak örnekleri

Resim 7.13. : XVII. yüzyıl hilye tezhiplerinde koltuk örnekleri

Resim 7.14. : XVII. yüzyıl hilye tezhiplerinde iç ve dış pervaz örnekleri

Resim 7.15. : XVII. yüzyıl hilye tezhiplerinde başmakam örnekleri

Resim 7.16. : XVII. yüzyıl hilye tezhiplerinde hilâl örnekleri

7.3. XVIII. Yüzyıl Hilye Tezhipleri

XVII. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda başlayan sosyal ve iktisadi gerileme sanat alanında da kendisini hissettirmeye başlamıştır. Güçlü kültürel yapı sayesinde klâsik üslûp yaklaşık bir asır Batı etkisi karşısında kendisini koruyabilmiştir. XVIII. yüzyıl başları Batı etkilerinin tezyini sanatlarda yoğun olarak hissedildiği dönemdir.⁷²

Lâle Devri'ne (1718-1730) rastlayan bu dönem aynı zamanda çiçek ressamlığının da en parlak dönemi olmuştur. Batı etkisi ile klâsik tezhibin zarafetini kaybeden tezyinine rağmen renk, desen, ve motiflerin kısmen korunduğu görülür. XVIII. yüzyıl tezyini sanatlarında çiçek önemli bir yer tutar. Çiçek ressamlığının en önemli ve güzel örneklerini veren dönemin sanatkârları Ali Üskûdarî ve Abdullah Buhari'dir. Yüzyıl etkisi 'Şükûfe' çiçek buketleridir ve çiçek buketleri hilyelerde daha çok uygulanır olmuştur. (Resim 7.17.) XVIII. yüzyılda klâsik tezhip ağırlığını kaybetmiş yerine büyük çiçekli, iri yapraklı, karışık motifli sülemeler dönemin karakteristik örnekleri olmuştur. Batı etkisinde, barok üslûbunda yapılan gölgeli boyama ile hacim kazandırılan çiçek demetleri bu dönemin uygulamasıdır. Çiçek resimlerinin en parlak dönemidir.⁷³ Uzamış, ucu kıvrılmış ve irileşmiş saz yolu tarzı yaprak motifleri, vazo içinde çiçekler ve kurdele ya da fiyonk ile bağlı karışık çiçeklerden oluşan buketler çalışılmıştır. Tezyini en çok yapılan çiçekler; gül, lâle, karanfil, sümbül, menekşe, leylâk zerrin ve bahar dalıdır. Aralarında döneme adını veren ve çalışılması bir tutkuya dönüşen lâlenin yeri müstesnadır.⁷⁴ Bu dönemde klâsik motiflerden rûmi önemini yitirmiş az kullanılır olmuştur.

XVIII. yüzyıl hilyelerinde sadece klâsik (Resim 7.18.) çalışıldığı gibi sadece barok (Resim 7.19.) ya da iki üslûbun bir arada kullanıldığı barok ve klâsik (Resim 7.20.) üslûpta olanları da vardır. Yeni tasarım arayışlarının devam ettiği bu dönemde serbest hilye çalışmalarında tuğra, selvi, göbeği beyzi, göbeği köşeli formlarda çalışılmıştır. (Resim 7.21.,7.22.,7.23.,7.24.)

⁷² İnci A. Birol, Desen Tasarım, 49

⁷³ İnci A. Birol, Desen Tasarım, 495

⁷⁴ Gülnur Duran, Hat ve Tezhip Sanatı

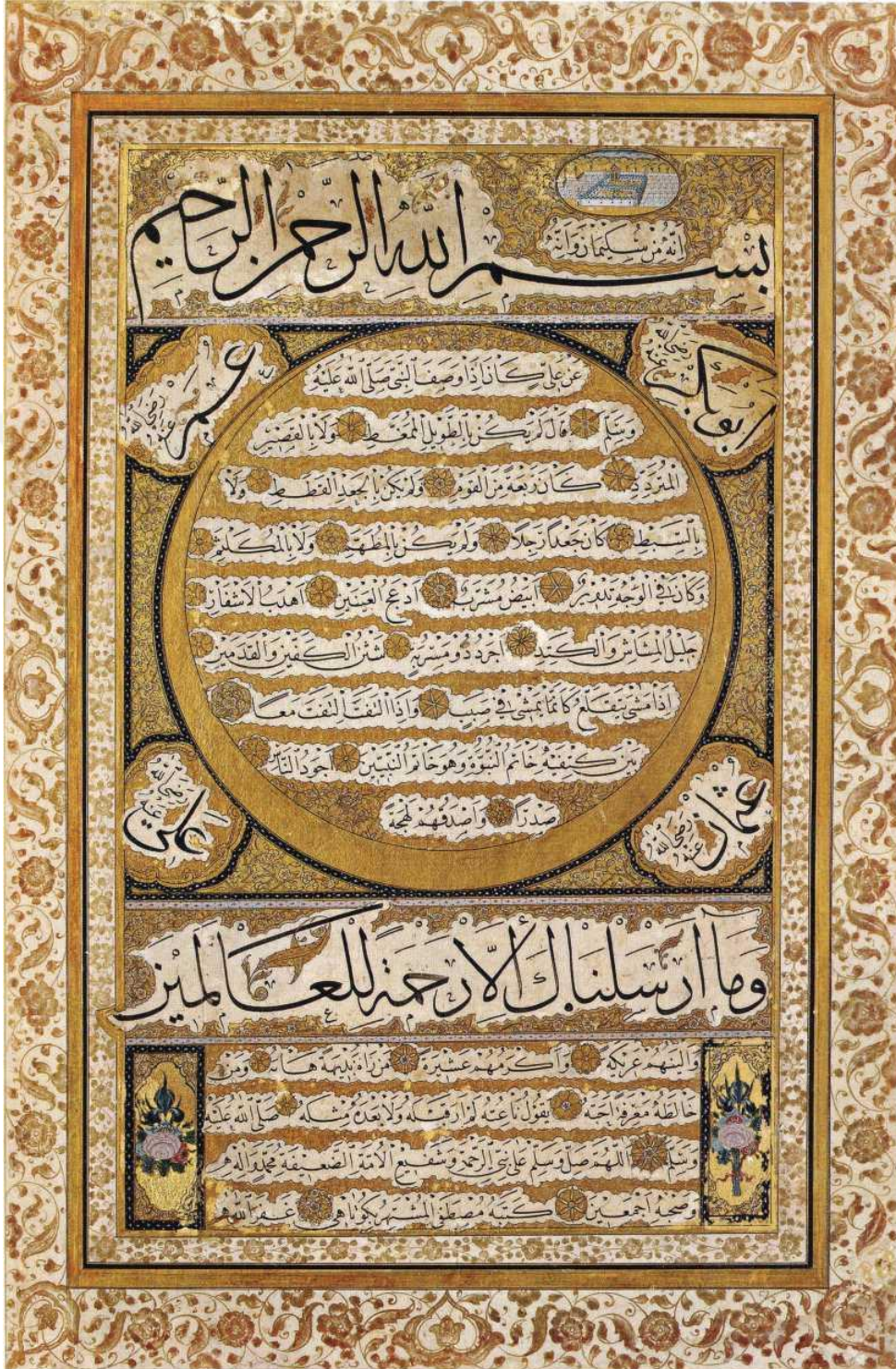
Batı etkisinde gölgelendirme yöntemi ile çalışan gül motifinin tezyini dönem hilyelerinde sıklıkla görülür. Tasavvufta gül ile özdeşleştirilen ve Hz. Peygambere duyulan sevginin göstergesinin tezyini sanatlardaki yansıması olan gül, başmakam alanında, göbek etrafında, hilâl formunda, koltuklarda, dış pervazlarda ve taçlı hilyelerin taç kısımlarında sıkça kullanılmıştır. (Resim 7.25.) Hilye yazı alanlarında Beyn'e-sütûr kullanım yoğunluğu dikkat çekicidir. İğne perdah kullanımını artmış zencerek kullanılmamıştır. XVIII. yüzyıl klâsik hilye örneklerinde çoğunlukla sıvama tezhip mavisî ve sıvama altın üzerine rumî kapalı formları ile helezonlar üzerinde aynı büyüklükte çiçek motifleri hazırlanmış kompozisyonlar ve XVII. yüzyıldaki penç ve goncalardan oluşmuş desenler vardır. Bu dönemde XVI. yüzyıl sanatkârlarından olan Şahkulu'nun geliştirdiği 'Sazyolu' üslûbu tekrar görülür.⁷⁵ Tezhip sanatında Mekke ile Medine tasvirleri XVIII. yüzyılda ilk kez görülür. Mekke ve Medine minyatürleri genel olarak taçlı hilyelerin taç kısmında tezyin edilmiş bazen başmakam alanında veya koltuklarda da çalışılmıştır. Yüzyıl sonunda ahşap üzerine yapıştırılan kağıtların üzerindeki taçlı bölümlerde de Mekke ve Medine minyatürleri işlenmiştir.⁷⁶ (Resim 7.26.)

Batı'nın barok ve rokoko üslûpları tezyini sanatlarımızın klâsik motifleri ile karışmış ve bir asır etkisi devam eden "Türk Rokoko" üslûbu oluşmuştur.⁷⁷

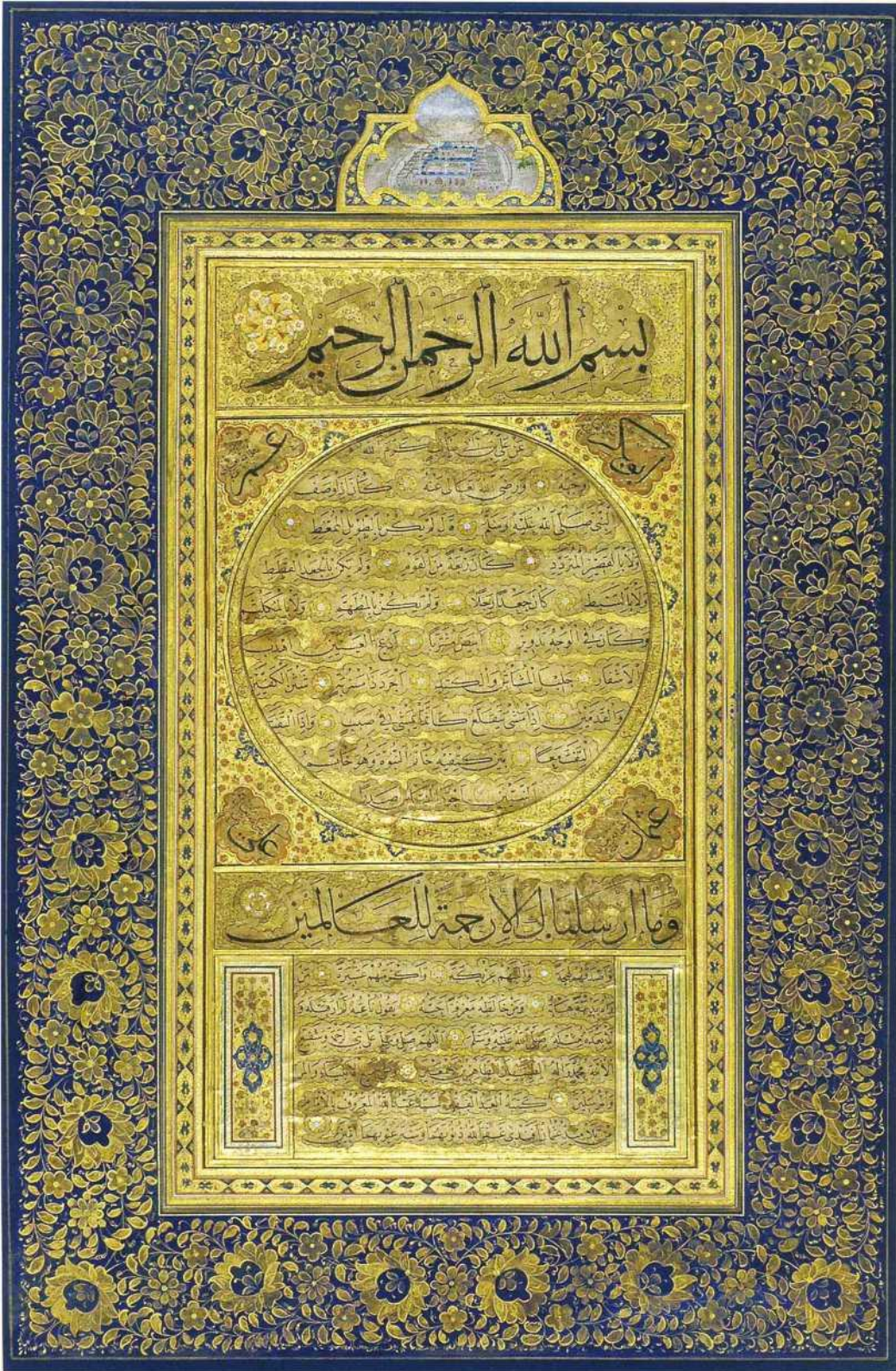
⁷⁵ İnci A. Birol- Prof. Dr. Çiçek Derman, Türk Tezyini Sanatlarında Motifler

⁷⁶ Faruk Taşkale- Hüseyin Gündüz, Hilye-i Şerife, 2006, 91,39

⁷⁷ Gülnur Duran, Hat ve Tezhip Sanatı

Resim 7.17. : Koltuklarda ‘Şükûfe’ örneği, başmakamda Medine-i Münevvere tasvirli iç - dış pervazda rumi ve hatayi motifli halkâr uygulaması, klâsik-barok üslûp. Mustafâ Kütâhi, sülûs ve nesih hattı. SHM Nr. 15504 Y97
Faruk Taşkale - Hüseyin Gündüz, Hilye-i Şerife 2011, 110

Resim 7.18. : XVIII. yüzyıl, taç kısmında Medine-i Münevvere, göbek, koltuk ve iç pervazda klâsik üslûp, dış pervazda halkâr uygulanmış.

Seyyid Abdullah Efendi, muhakkak, sülüs, nesih hattı. Özel Koleksiyon Faruk Taşkale - Hüseyin Gündüz, Hilye-i Şerife 2006, 104

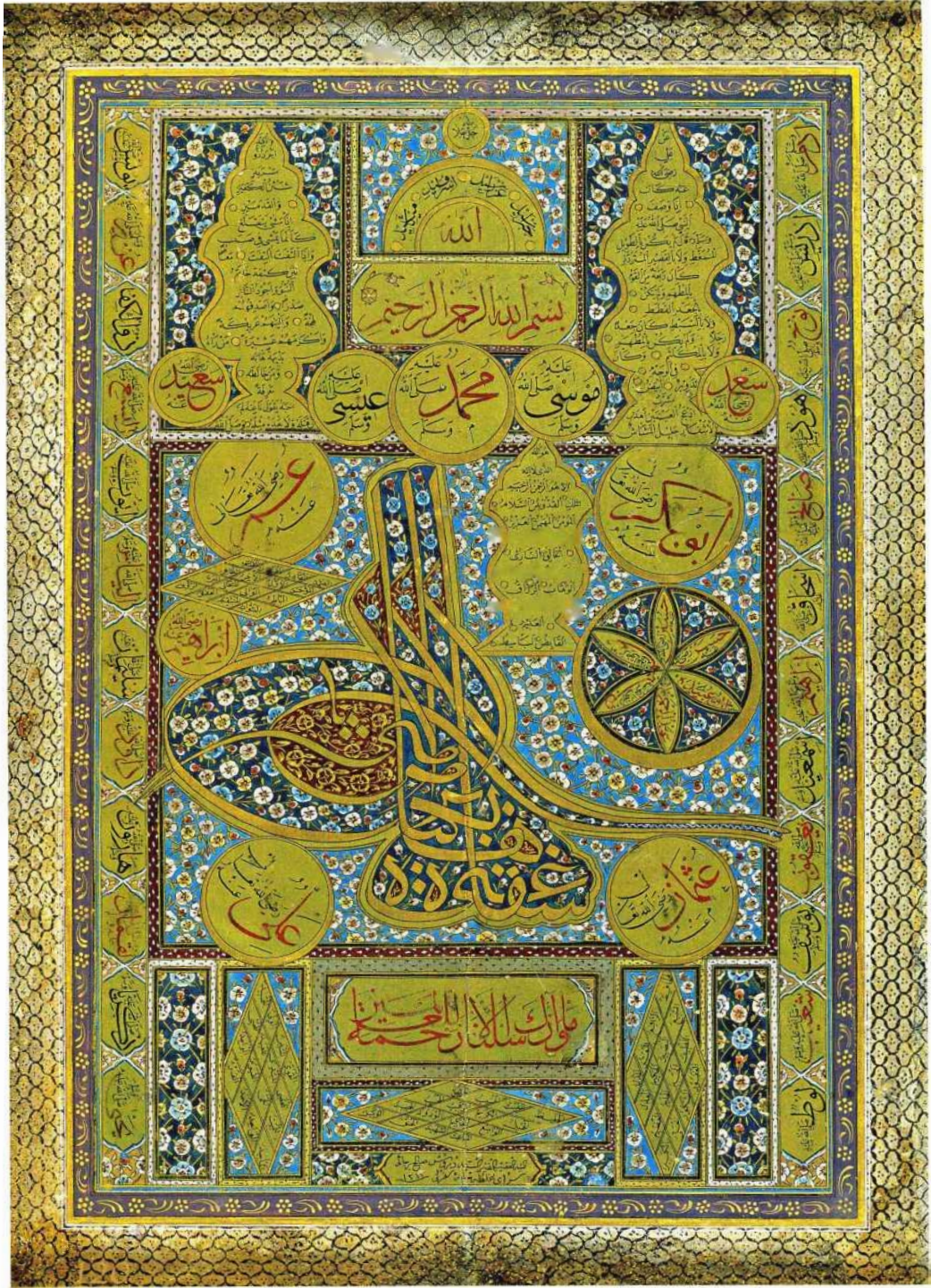
Resim 7.19. : Barok üslûpta hilye.

Mustafa Kütahi, sülûs ve nesih hattı, 1766'da yazılmıştır. Özel Koleksiyon Faruk Taşkale - Hüseyin Gündüz, Hilye-i Şerife 2006, 108

Resim 7.20. : Göbek ve koltuklar klâsik üslûp, başmakam, iç-dış pervazda barok üslûp uygulanmış. Klâsik-Barok üslûp.

Seyyid Hafız İbrahim Efendi, sülûs ve nesih hattı, 1782'de yazılmıştır. Özel Koleksiyon Faruk Taşkale - Hüseyin Gündüz, Hilye-i Şerife 2006, 113

Resim 7.21. : Serbest tasarım,, iç tezyinatı klâsik, iç pervaz barok üslûpta çalışılmış, Tuğra göbekli örnek.

Seyyid Derviş Salih Recai Efendi, sülüs ve nesih hattı, 1796'da yazılmıştır. Özel Koleksiyon Faruk Taşkale - Hüseyin Gündüz, Hilye-i Şerife 2006, 121

Resim 7.22 : Serbest tasarım, göbeği oval (beyzi), ahşap üzerine iç tezyinatı klâsik, taç kısmı klâsik - barok, dış pervazda barok üslûp uygulanmış. Mustafa Rakım, muhakkak, sülüs ve nesih hattı, 1791'de yazılmıştır. TIEM Nr. 2732 Faruk Taşkale - Hüseyin Gündüz, Hilye-i Şerife 2006, 106

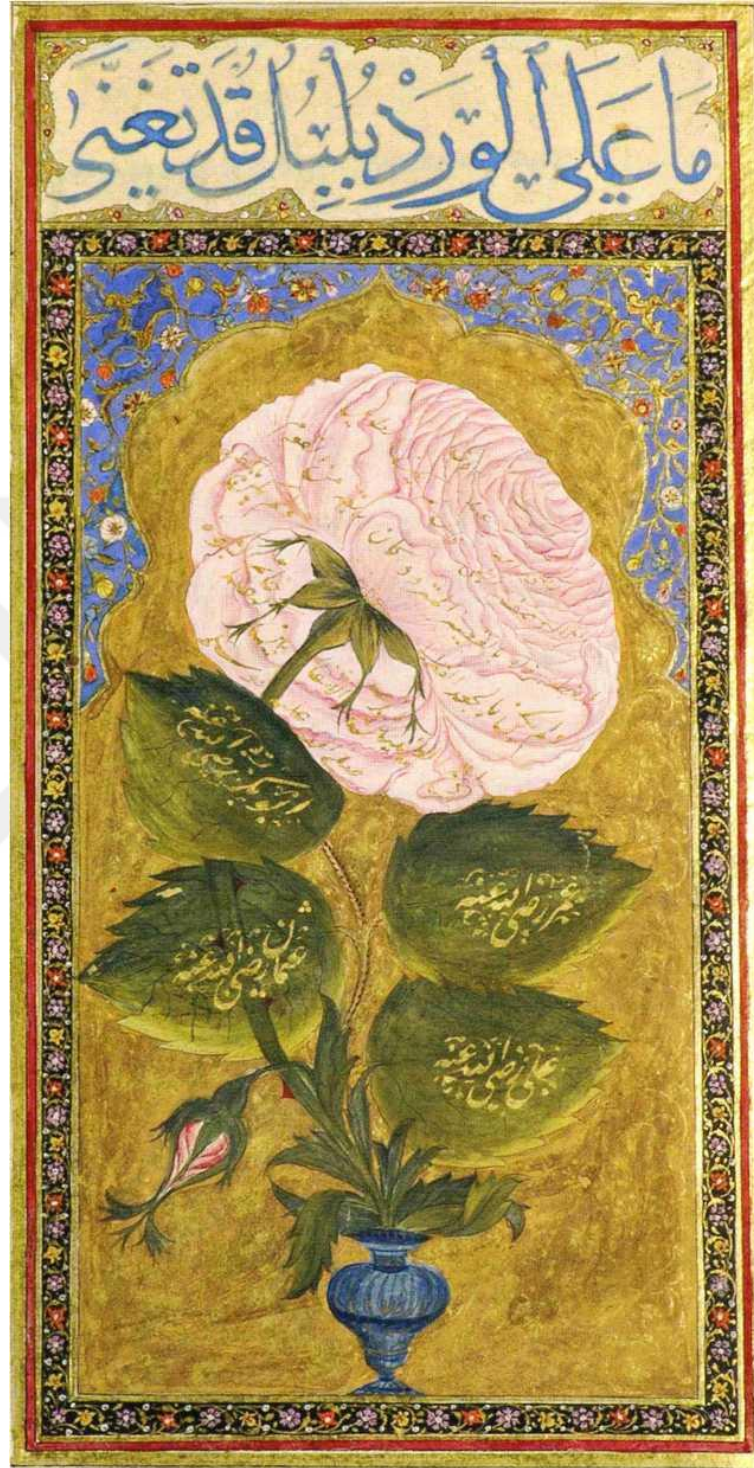

Resim 7.23. : Serbest üslûp, göbeği köşeli, ahşap üzerine çalışılmış, taç kısmına Kâbe tasviri uygulanmış örnek.

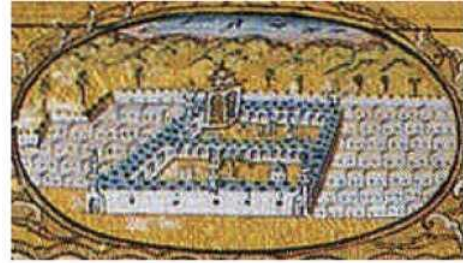
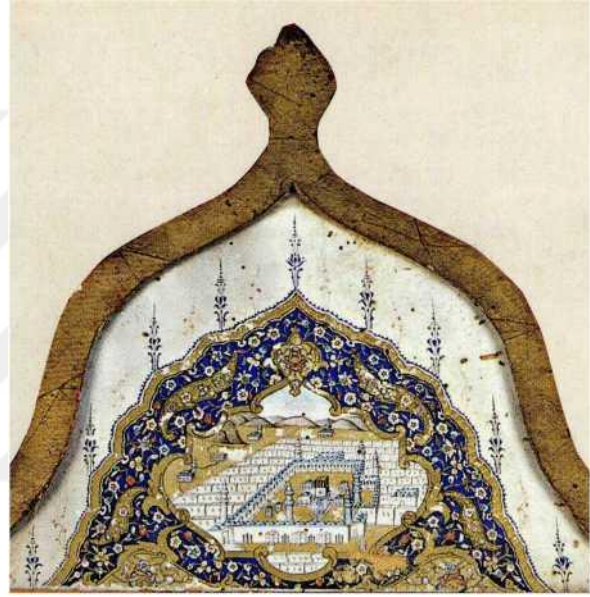
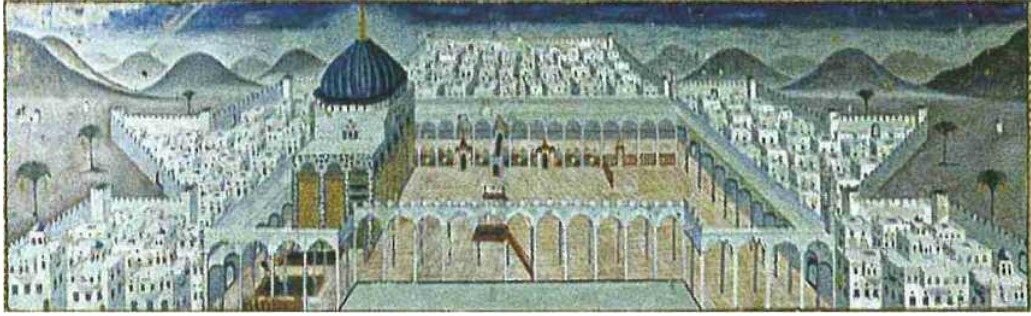
İbrahim Afif, muhakkak, sülüs ve nesih hattı. Demet/Cengiz Çetindoğan Koleksiyonu
Faruk Taşkale - Hüseyin Gündüz, Hilye-i Şerife 2011, 117

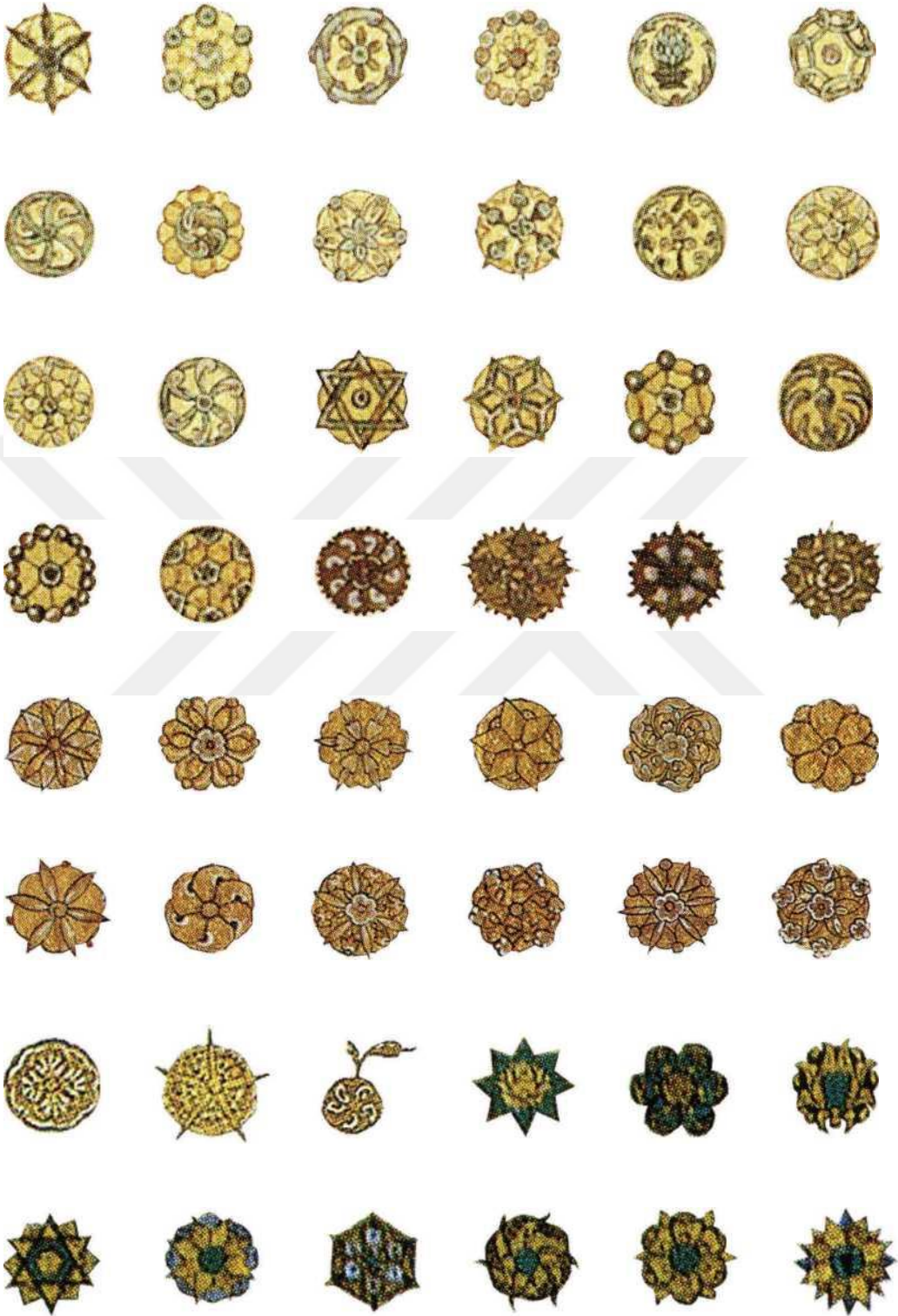
Resim 7.24. : Serbest üslûp, taç kısmında klâsik tezhip içinde Kâbe tasviri çalışılmış. Dış pervazda halkâr uygulanmış. Selvili örnek, klâsik - barok üslûp. Esmâ İbret Hanım, muhakkak, sülûs ve nesih hattı, 1794'de yazılmıştır. TSM NR. GY 423 Müzehhip Mehmet Şevki Efendi. Faruk Taşkale - Hüseyin Gündüz, Hilye-i Şerife 2006, 141

Resim 7.25. : XVIII. yüzyıl, serbest tasarım, Gül Hilye, klâsik - barok
 Hilye-i Şerif albümü: nesta'lik, sülüs, nesih ve icaze hattı.
 SHM NR. 10602 GYY.8
 Faruk Taşkale - Hüseyin Gündüz, Hilye-i Şerife 2006, 55

Resim 7.26. : XVIII. yüzyıl hilye tezhiplerinde Mekke Medine tasvirleri

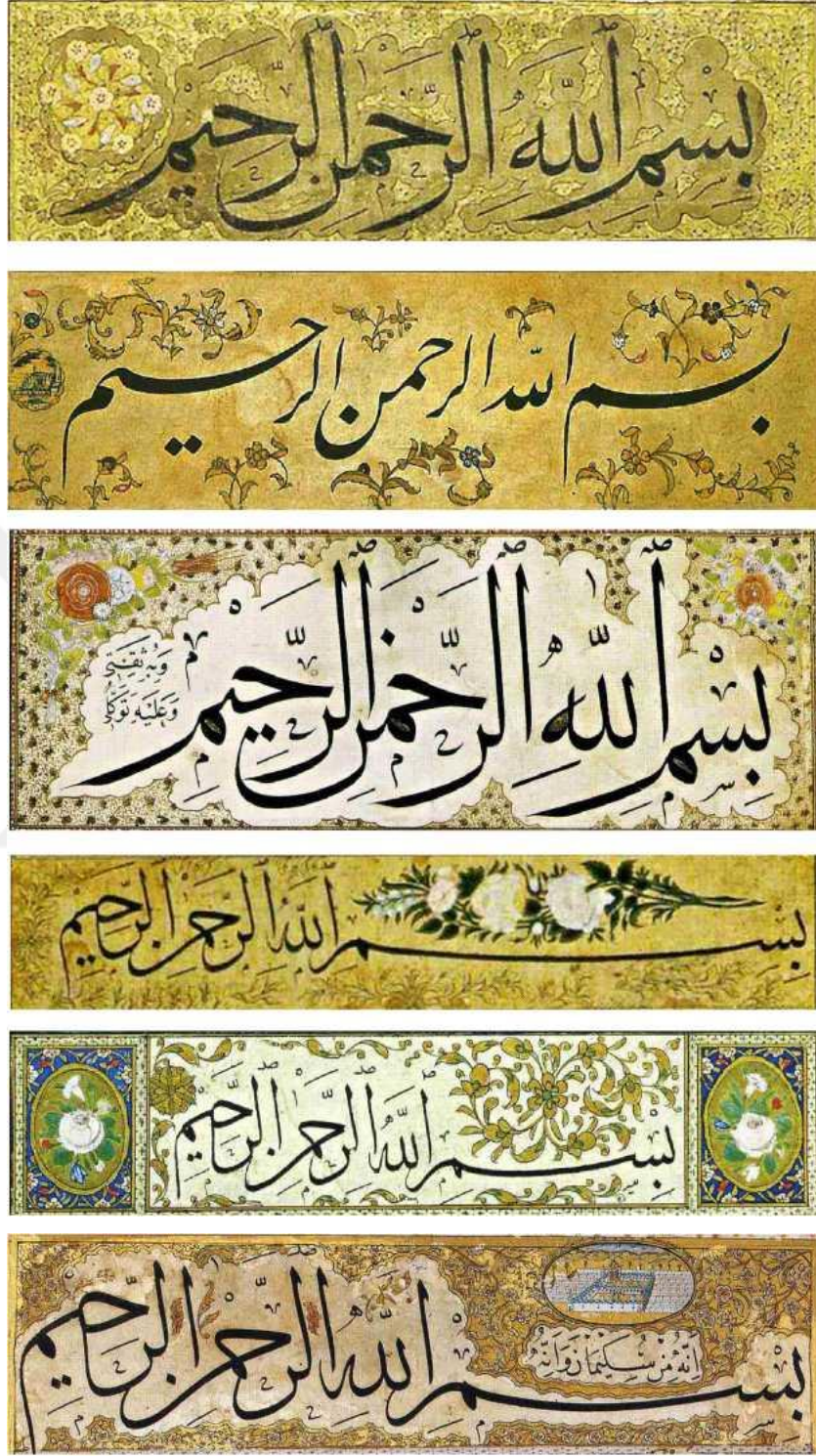
Resim 7.27. : XVIII. yüzyıl hilye tezhiplerinde durak örnekleri

Resim 7.28. : XVIII. yüzyıl hilye tezhiplerinde koltuk örnekleri

Resim 7.29. : XVIII. yüzyıl hilye tezhiplerinde pervaz örnekleri

Resim 7.30. : XVIII. yüzyıl hilye tezhiplerinde başmakam örnekleri

Resim 7.31. : XVIII. yüzyıl hilye tezhiplerinde hilâl örnekleri

7.4. XIX. Yüzyıl Hilye Tezhipleri

XIX. yüzyıl tezhibinde, barok ve rokoko üslûplarının yoğun olarak kullanılmasıyla motif ve desenlerde karışık bir döneme girilmiştir. Bu yüzyıla kadar tezhiplerde Hüsn-i Hat ön plânda iken XIX. yüzyıl eserlerinde tezhip hattın önüne geçmiş; yazı, süslemenin abartısı yanında kaybolmuştur. (Resim 7.32.) Hilye tezyinatında kullanılan klâsik formların dışında Türk rokoko üslûbunun başlıca motifleri **akant** yaprakları, iri geniş kıvrımlı yapraklar, çiçek buketleri, vazoda, sepette fiyonklu, ‘C’ ve ‘S’ şeklindeki kıvrımlı dallardır.⁷⁸ (Resim 7.33.) Bu karışık dönem, sanat adına bir zenginlikmiş gibi görünse de abartılı süslenmiş eserlerle klâsik olandan uzaklaşmıştır.⁷⁹ (Resim 7.34.) Osmanlı Sarayının tezyini sanatlara olan desteğini çekmesi ve 1826 yılından sonra gayrimüslim sanatkârlara da nakkaşlık hakkının verilmesi ile bozulma hızlanmıştır. XVII. yüzyılın sonlarında başlayan “Türk Rokokosu” adı verilen akım, XIX. yüzyıl sonuna kadar etkili olmuştur. Klâsik motiflerin yerini başlangıç ve bitişi olmayan birbirini tekrarlayan helezonlar ve kırık çizgiler alır. Barok ve rokoko motifleri yuvarlak hatlıdır ve kıvrımları vardır. Hz. Peygamberle bütünleşmiş olan gül motifi eserlerdeki ana unsurlardan biri olarak Rokoko üslûbunda sıkça kullanılmıştır. (Resim 7.35.)

Dönemin hilye çalışmalarında dış pervazın taç kısmında, başmakam alanında, Mekke ile Medine tasvirlerine yer verilmiştir. Duraklar renkli, albenili ve çeşitlidir. Hilyelerde satır aralarında altınla beyn-e sûtûr yapılmıştır. Pervazlarda ise koyu renk zemin üzerine altın kullanılarak çiçek, fiyonk, kurdele, şimşek formunda kırık çizgiler ve iri yapraklı desenler vardır.⁸⁰ (Resim 7.36.) XIX. yüzyıla kadar ezilerek sürülen ve zeminde mat parlatılan altın, bu yüzyılda yapıştırma tekniği ile uygulanmış ve desen Osmanlı altını bu dönem hilyelerinde yazı haricinde bütün zemini kaplamıştır. Desen boşluklarında üç nokta ‘İğne perdah’ uygulanmıştır. Altın ve canlı renklerin parlak bir şekilde bir arada kullanılması barok-rokoko üslûbunun özelliklerindedir. (Resim 7.37.)

⁷⁸ Münevver Üçer, Türk Sanatının Yapı Taşları II, 45

⁷⁹ F.Çiçek Derman, Osmanlı Asırlarında Üslûp ve Sanatkârlarıyla Tezhip Sanatı, 116

⁸⁰ Faruk Taşkale – Hüseyin Gündüz, Hilye-i Şerif 2006, 91

Bu yüzyılda büyük ebatlarda kağıt imalâtının yapılmaya başlanması daha büyük ölçülerde hilye yazılabilmesine olanak sağlamıştır. Ahşap üzerine yapıştırılmış hilyeler de vardır. (Resim 7.38.) Dönemin hattatlarından Kazasker Mustafa İzzet Efendi (ö. 1293/1876) iki yüze yakın hilye yazmıştır.⁸¹ Mehmet Şevki Efendi (1829-1887) de çok sayıda hilye yazan hattatlardandır. XIX. yüzyılın ikinci yarısında rokoko ve klâsik üslûpta eser veren Hüseyin Hüsnü Efendi ve Osman Yumni Efendi (1839-1919), müzehhiplerin başında gelir. (Resim 7.39., 7.40.) Eserleri rokokodan klâsik üslûba geçiş özelliği taşır.⁸²

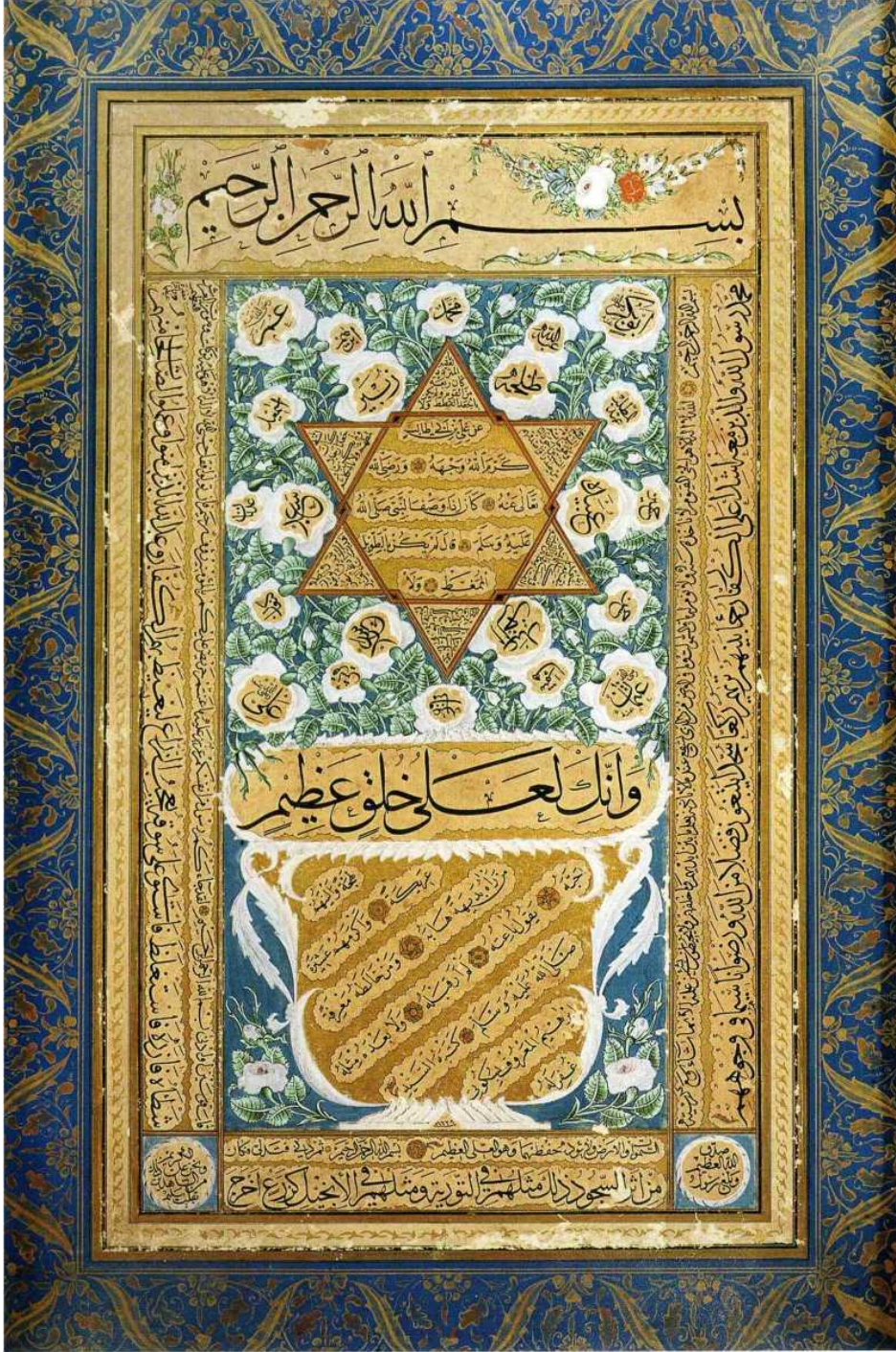

⁸¹ Uğur Derman, TDV İslâm Ansiklopedisi, Cilt 18, 49

⁸² Faruk Taşkale, Gelenekten Geleceğe Tezhip Sanatında Bir Yolculuk, 4

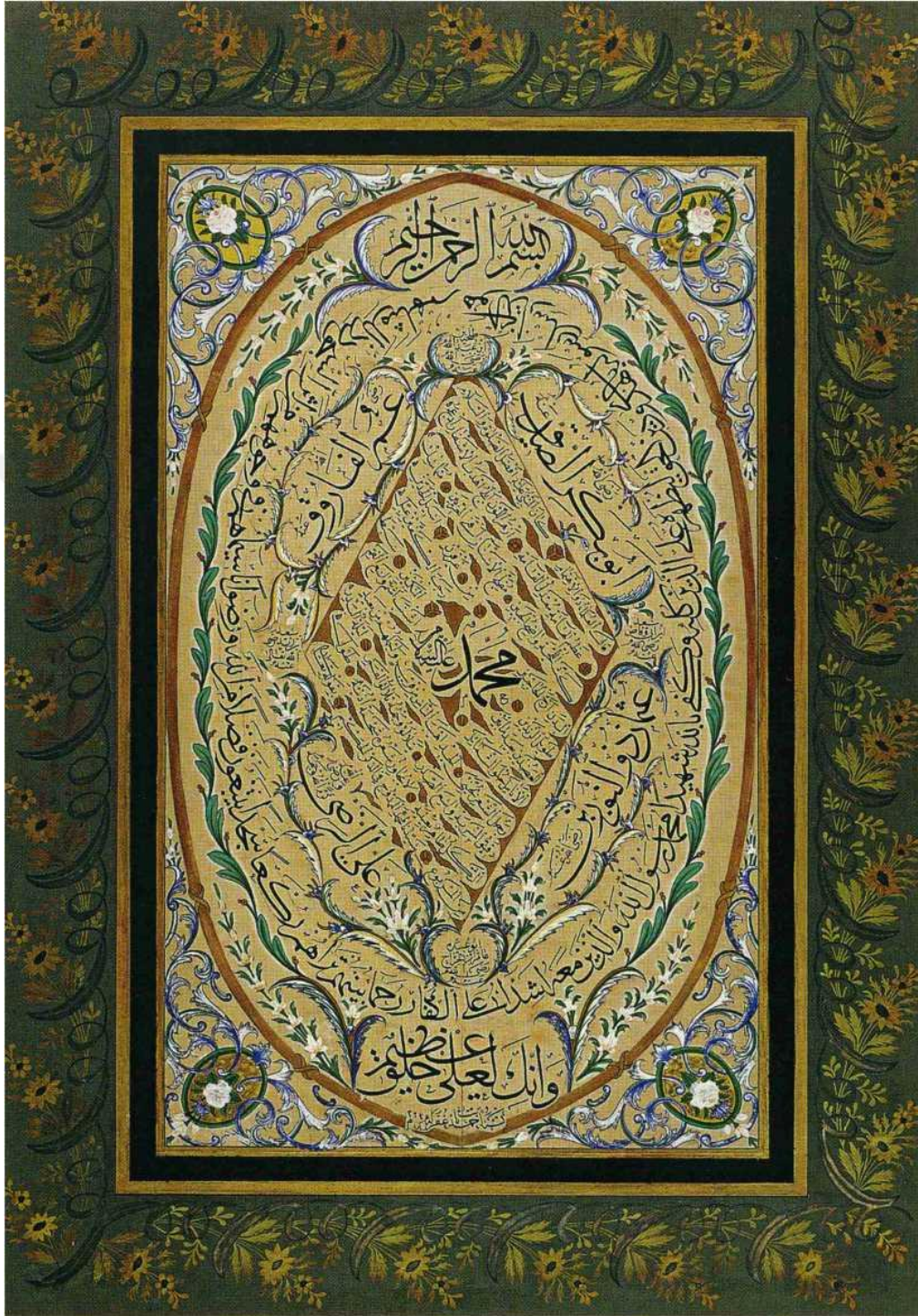
Resim 7.32. : Serbest tasarım hilye örneği, süslemenin yazının önüne geçtiği örneklerden biri. Mekke ve Medine tasvirli, Klâsik – Barok birlikte çalışılmış, Mahmûd Celâleddîn, muhakkak, sülûs, nesih hattı, 1818’de yazılmıştır. Demet / Cengiz Çetindoğan Koleksiyonu
Faruk Taşkale - Hüseyin Gündüz, Hilye-i Şerif 2011, 133

Resim 7.33. : XIX. yüzyılda süslemenin yazının önüne geçtiği örneklerden biri.

Klâsik - Barok üslûp, başmakam, göbek, koltuk ve iç pervaz barok üslûpta, dış pervazda halkâr uygulaması klâsik üslûpta çalışılmıştır.

İbrahim Sükûfî, sülûs, nesih, rık'a hattı, 1813'de yazılmıştır. Hasan Yeşilkaya Koleksiyonu Faruk Taşkale - Hüseyin Gündüz, Hilye-i Şerif 2011, 139

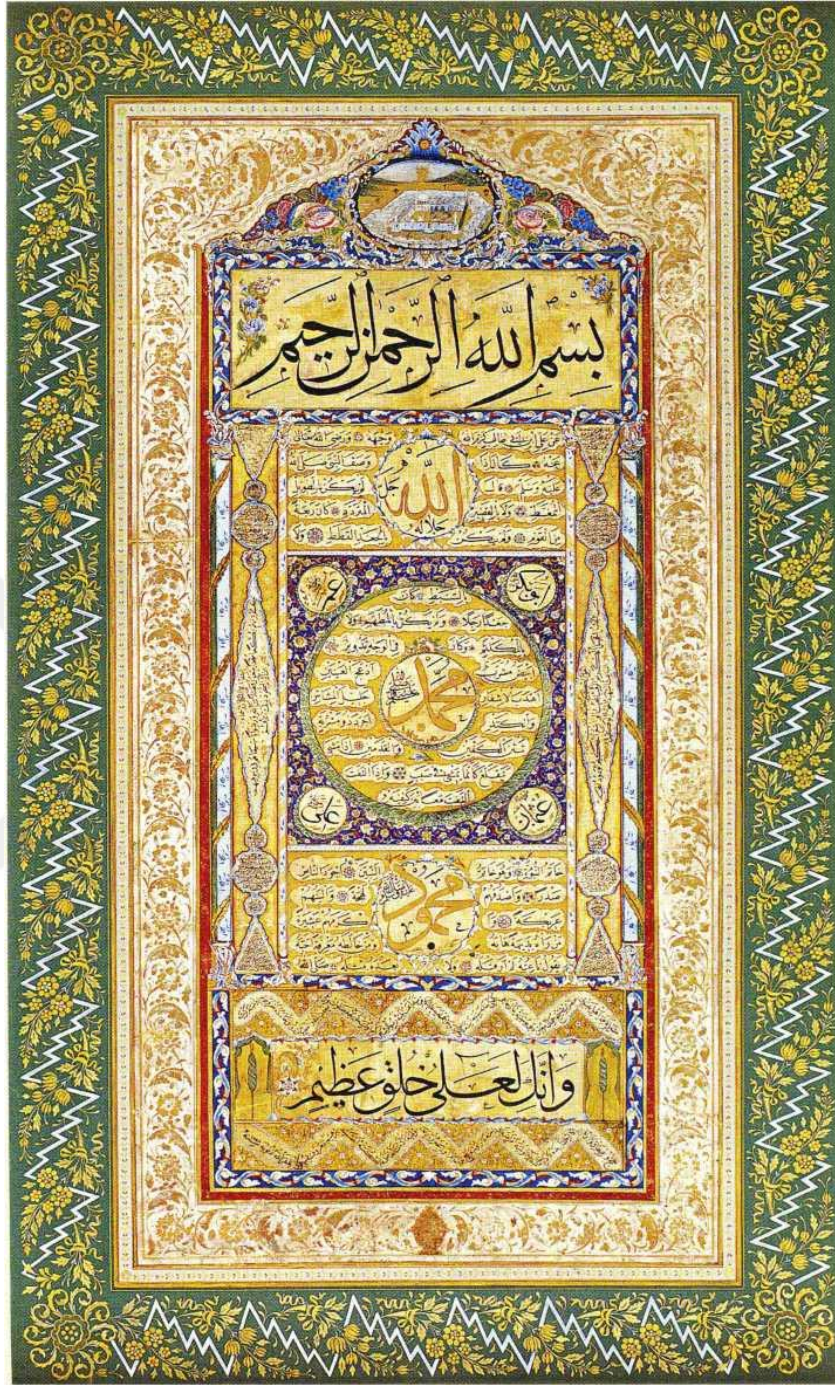
Resim 7.34. : XIX. yüzyılda C ve S şeklinde kıvrımlar. Serbest tasarım, Barok - Rokoko üslûbu. Ahmet Sabit Efendi, Celi sülûs ve nesih hattı, 1846'da yazılmıştır. Özel Koleksiyon Faruk Taşkale - Hüseyin Gündüz, Hilye-i Şerif 2006, 154

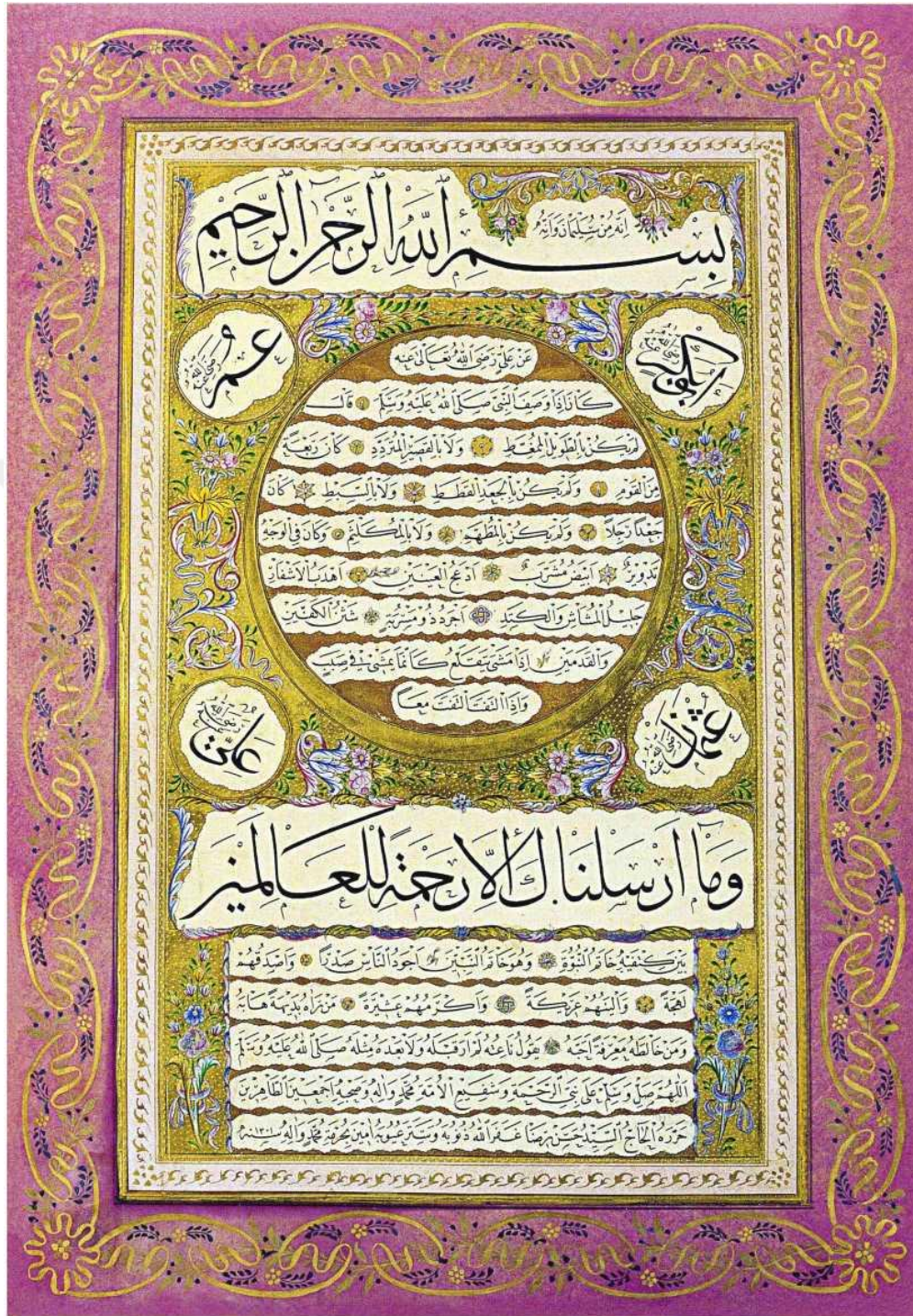
Resim 7.35. : XIX. yüzyılda asimetrik vazolar, fiyonklar ve hacim verilmiş çiçekler. Barok üslûp.

Hasan Rıza Efendi, sülûs ve nesih hattı, 1871’de yazılmıştır. Erdoğan Demirören Koleksiyonu

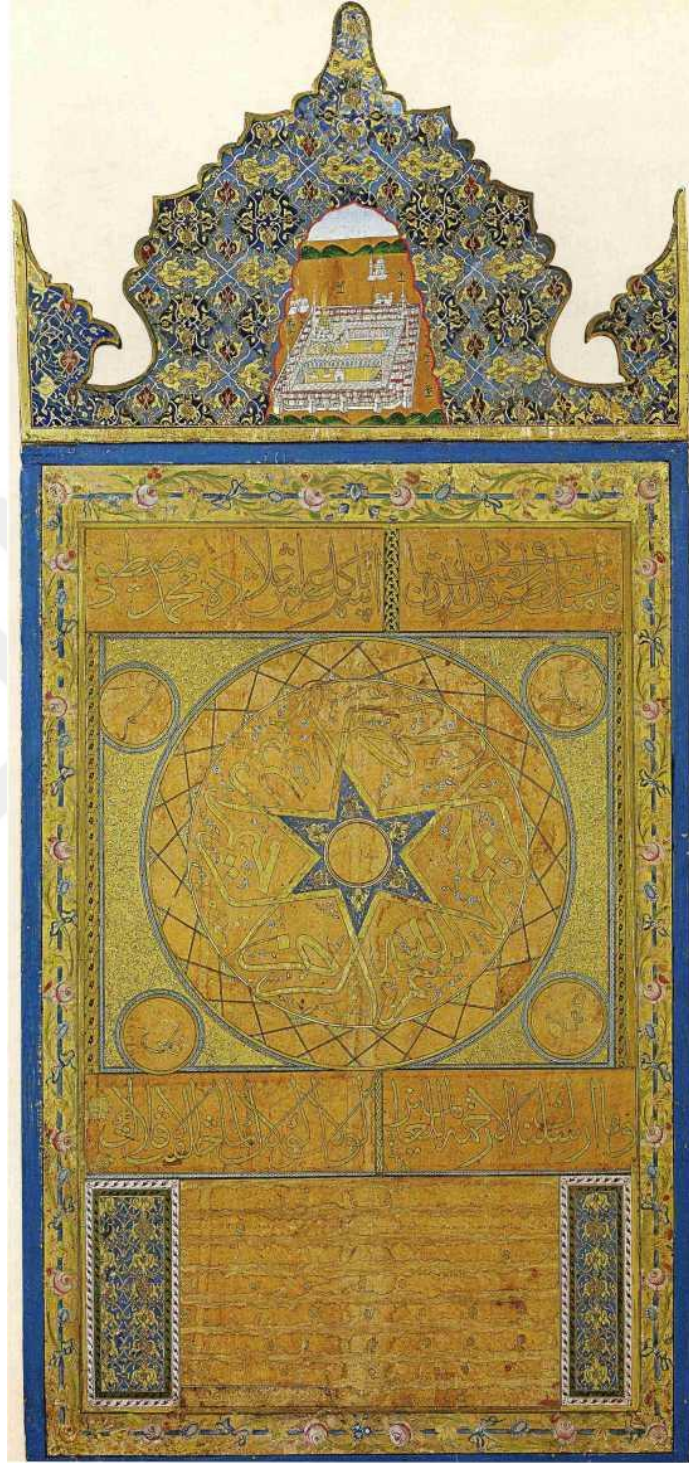
Faruk Taşkale - Hüseyin Gündüz, Hilye-i Şerif 2011, 233

Resim 7.36. : XIX . yüzyılda pervazlarda fiyonklar, çiçekler ve şimşek formları olan örnek. Hilâl, koltuklar ve dış pervaz barok üsluplu, göbek, iç pervaz klâsik üslûpta. Başmakam alanında barok üslûpta Medine-i Münevvere tasviri. Müzehhip, Hazergradlı Zade Seyyid Ahmed Atullah İbrahim Sükûti, muhakkak, sülûs ve nesih hattı, 1822’de yazılmıştır. Özel Koleksiyon Faruk Taşkale - Hüseyin Gündüz, Hilye-i Şerif 2006, 148

Resim 7.37. : XIX.yüzyılda altın üzerine çalışılmış örnek. Barok üslup.
Hasan Rıza Efendi, sülüs ve nesih hattı, 1883’de yazılmıştır. Özel Koleksiyon
Faruk Taşkale - Hüseyin Gündüz, Hilye-i Şerif 2006, 217

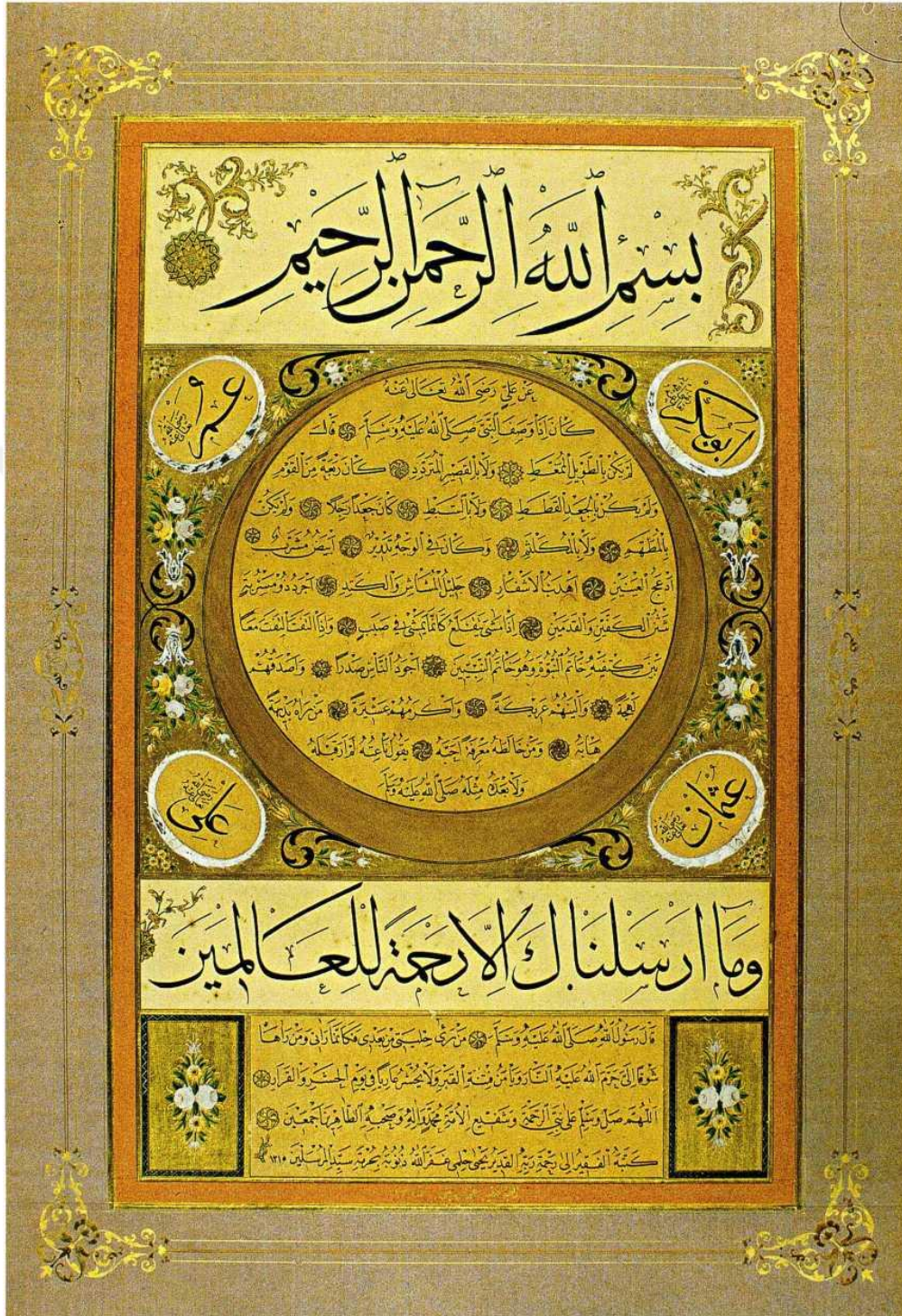

Resim 7.38. : XIX. yüzyılda ahşap üzerine yapıştırma tekniği. Klâsik - Barok üslûp. İç pervaz barok üslûp, taç ve koltuklar klâsik üslûpta çalışılmış. Taç kısmında Medine-i Münevvere tasviri.

Esmâ Hanım, sülûs ve nesih hattı, 1895’de yazılmıştır. Özel Koleksiyon
Faruk Taşkale - Hüseyin Gündüz, Hilye-i Şerif 2006, 189

Resim 7.39. : Osman Yumni tarafından tezyin edilmiş hilye örneği. Klâsik - Barok üslûp Mehmet Şevki Efendi, sülüs ve nesih hattı. 1887'de yazılmıştır. Özel Koleksiyon Faruk Taşkale - Hüseyin Gündüz, Hilye-i Şerif 2006, 194

Resim 7.40. : Osman Yumni tarafından tezyin edilmiş hilye örneği. Barok üslûp. Yahya Hilmi Efendi, muhakkak, sülüs ve nesih hattı, 1897'de yazılmıştır. Özel Koleksiyon Faruk Taş kale - Hüseyin Gündüz, Hilye-i Şerif 2006, 198

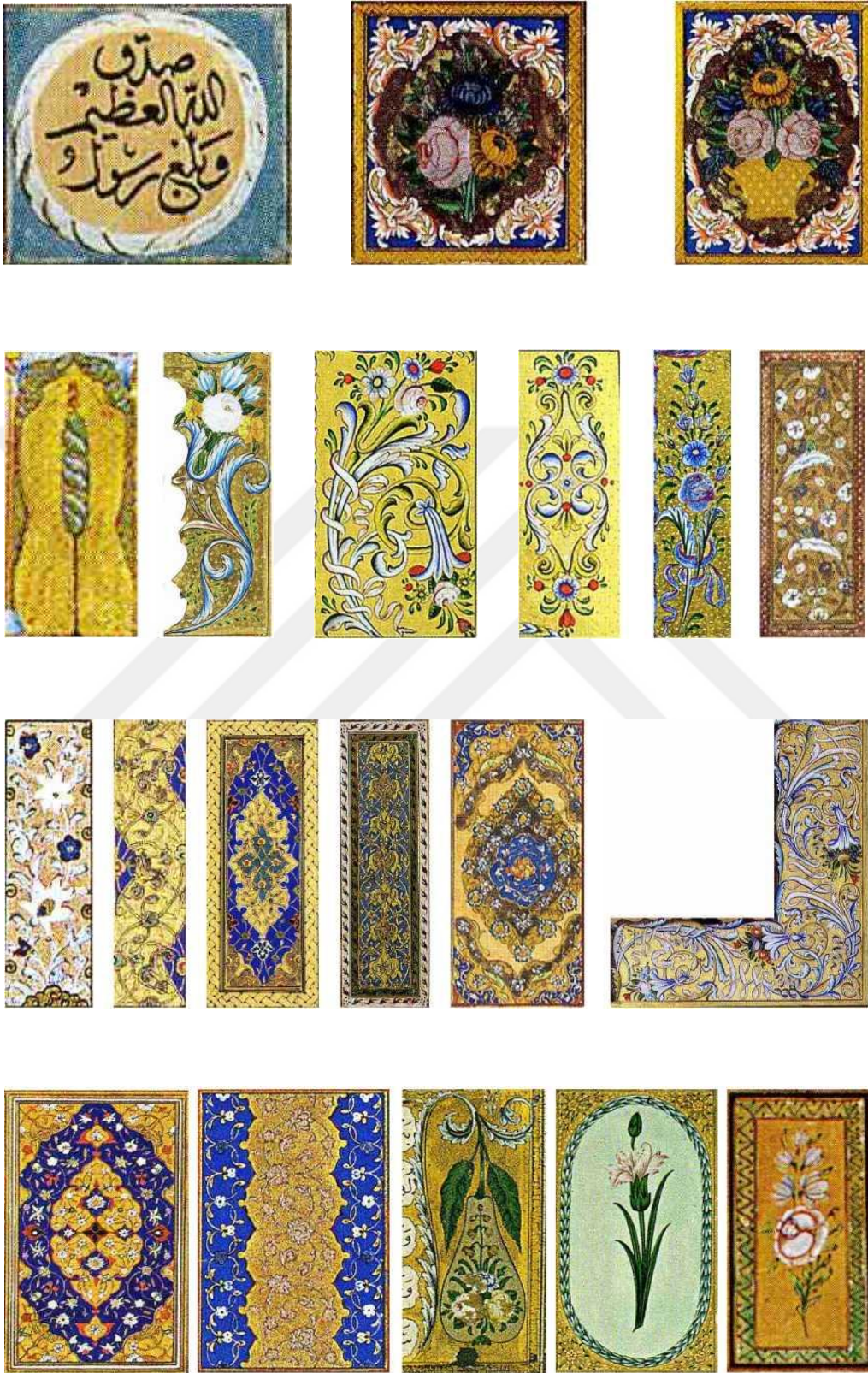
Resim 7.41. : XIX. yüzyılda küçük ölçülerde yazılmış Klasik-Barok hilye örneği.

Tezhipli hilye ölçüsü 12x21cm.

Harrerehu Osman bin Zeki bin Hakkakzade Gür Hitmeyî Mabeyn Humayun, sülüs ve nesih hattıyla 1849'da yazılmış / Danier Erikçi Koleksiyonu

Resim 7.42. : XIX. yüzyıl hilye tezhibinde durak örnekleri

Resim 7.43. : XIX. yüzyıl hilye tezhibinde koltuk örnekleri

Resim 7.44. : XIX.yüzyıl hilye tezhibinde pervaz örnekleri

Resim 7.45.: XIX. yüzyıl hilye tezhibinde başmakam örnekleri

Resim 7.46.: XIX. yüzyıl hilve tezhibinde hilâl örnekleri

7.5. XX. yüzyıl ve Günümüzde Hilye Tezhipleri

Sanatkâr hocalar, bireysel gayretleri ile XIX. yüzyıl sonu ile XX. yüzyıl başlarından itibaren tezhip sanatının sürdürülmesi ve geleceğe aktarılması adına eğitim çalışmaları yapmışlardır. 1882’de kurulan “Sanayi-i Nefise” mektebinde tezyini sanat eğitimi yeniden başlamış, 1915 yılında Sıbyan Mektebi binasında “Medreset’ül Hattatin” adıyla eğitime devam edilmiştir. Yeniköylü Nuri Bey ve Bahaeddin Efendi gibi hocalar gerek öğrenci yetiştirerek gerek eser üreterek tezyini sanatların gelişimine emek vermiş sanatkârlardır.

Hattat Mektebi, zaman içinde Şark Tezyini Sanatlar Mektebi adını almış, 1936 yılında Türk Tezyini Sanatlar Şubesi adıyla Güzel Sanatlar Akademisine bağlanmıştır. Kurumsal bir çatı altında Hacı Kâmil Akdik, Nuri Korman, İsmail Hakkı Altunbezer, Feyzullah Dayıgil, 1948 sonrası Mihriban Sözer (Resim 7.47.), Muhsin Demironat (Resim 7.48.), Rikkat Kunt (Resim 7.49.), Dr. Süheyl Ünver hocaların gayretleri ile sanatsal eğitim çalışmaları hız kazanmıştır. 1950’den sonra Süheyl Ünver’in gayretleri ile İstanbul Üniversitesi Tıp Tarihi Enstitüsünde ve 1972 yılında Süheyl Ünver tarafından açılan Kubbealtı Kültür ve Sanat Vakfı Nakışhanesinde yapılan çalışmalar klâsik dönem tezyini sanatların bir anlamda yeniden canlandırılması ve yaygınlaşmasına neden olmuştur. 1982’de Mimar Sinan Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesinde, 1985’te Marmara Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesinde ve diğer üniversitelerde de geleneksel sanat eğitimi zaman içinde akademik düzeyde bir kimlik kazanmıştır.⁸³ Topkapı Sarayında, vakıf ve derneklerde, sanatkâr atölyelerinde, kültür mirasımız olan geleneksel sanatların yaygınlaşması ve devamı için etkili çalışmalar yapılmaktadır.

XX. yüzyılda ve günümüz hilye tezhiplerinde yazı etrafında zemin rengi olarak kahverengi, mavi, yeşil, nohudi renk, siyah, lacivert, ve bordo zemin tercih edilmiştir. Zemin üzerine iki renk altınla halkâr yanında, altınla veya renkle tarama halkâr uygulamaları yapılmıştır.

⁸³ İnci Ayan Birol, Desen Tasarımı, 51, 52

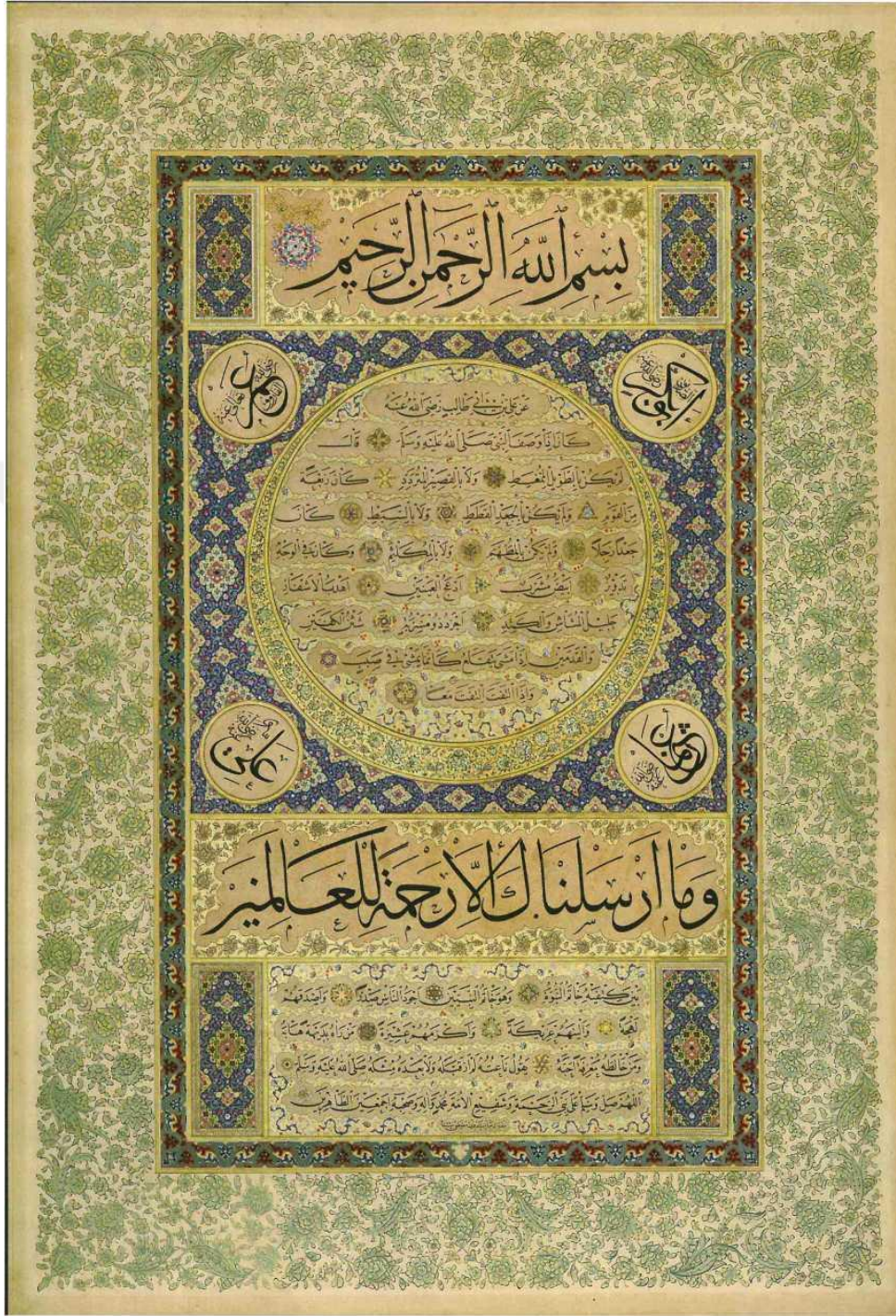
Hilye tezhibinde yazının elverdiği ölçüde kullanılan dar veya geniş hilâl formu zemini, altın veya renkli çalışılmıştır.

Yüzyıl sanatkârları klâsik üslûptaki çalışmaları yanında naturalist çiçeklerden lâle ve gül motiflerini eserlerinde kullanmışlardır. XX. yüzyıl, XVI. yüzyılın tarzını benimsemiş sanatta iyileşmeye doğru bir gidiş olmuştur. Klâsik ve naturalist üslûp harmanlanarak eserler çalışılmıştır.⁸⁴ Hilye tezhiplerinde Hz.Peygamberi ifade eden gül motifi önceki yüzyıllarda olduğu gibi günümüzde de vazgeçilmez motiflerdendir. (Resim 7.50.) Hilyelerin iç tezyinatında zemin rengi olarak zer-ender-zer tekniği aralarında tezhip mavisi, lacivert, yeşil, bordo-kahve tonlarının kullanıldığı görülmektedir. Büyük ölçekli hilye çalışmaları olduğu gibi değişik ebatlarda tasarım hilye örnekleri de dönemin etkileri ile tezyin edilmektedir. Yüzyıl etkileri teknolojinin getirisi olan yeni teknikler ile elde edilen kağıt örneklerinde zengin seçenekler ve zeminde farklı renk geçişlerinin elde edilebilmesi sanatkârların yeni arayışlarla eserler üretmesine katkı sağlamıştır. XX. yüzyıl ve günümüz hilye tezyinatında klâsik üslûp eser örneklerinin yanında, klâsik-barok ve sadece barok üslûp eser örnekleri ile serbest tasarım hilye örnekleri de çalışılmış ve çalışılmaktadır. Bu yüzyılda hilye tezhiplerinde serbest ve özgün tasarımlar, formlarda çeşitlilik, renk geçişlerinin yoğun kullanımı yüzyılın etkilerindedir. Günümüz klâsik ve serbest tasarım örnekleri (Resim 7.51., 7.52., 7.53., 7.54., 7.55., 7.56.)

⁸⁴ Münevver Üçer, Kömürde Açan Çiçekler Tezhip Sanatı, 12

Resim 7.47. : Mihriban Sözer tarafından tezyinatı yapılmış Klasik hilye, göbek ve koltuklar klâsik, dış pervaz halkâr üslûbu uygulanmış. Hilâl kullanılmamış, göbek, halife isimlerinin etrafı ve koltuk çevreleri zencerek çalışılmış. Macit Ayrıl, muhakkak, sülüs ve nesih hattı. 1947’de yazılmıştır. Demet / Çetin Çetindoğan Koleksiyonu
Faruk Taşkale - Hüseyin Gündüz, Hilye-i Şerife 2011, 297

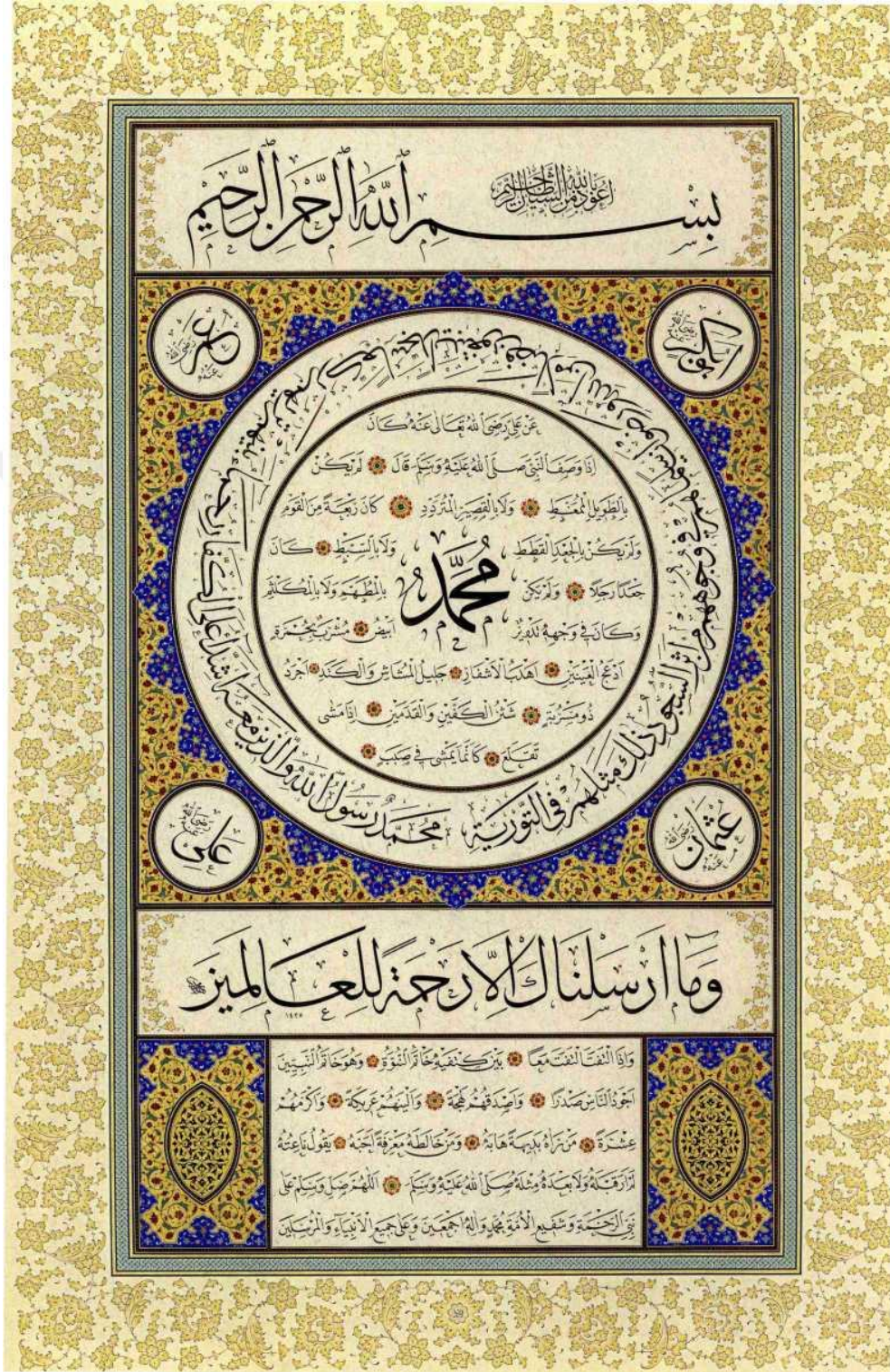
Renkli 7.48. : Muhsin Demironat tarafından tezyinatı yapılmış hilye. Klâsik üslûp. Hilâl, başmakam, ayet ve dış pervaz halkâr üslubu ile çalışılmış, başmakamın sağı ve solu, göbek, koltuklar, iç pervaz klâsik üslûp ile çalışılmıştır. Kazasker Mustafa İzzet Efendi, muhakkak, sülûs ve nesih hattı, 1874’de yazılmıştır. Zeki Cemal Özen Koleksiyonu
Faruk Taşkale - Hüseyin Gündüz, Hilye-i Şerife 2011, 88

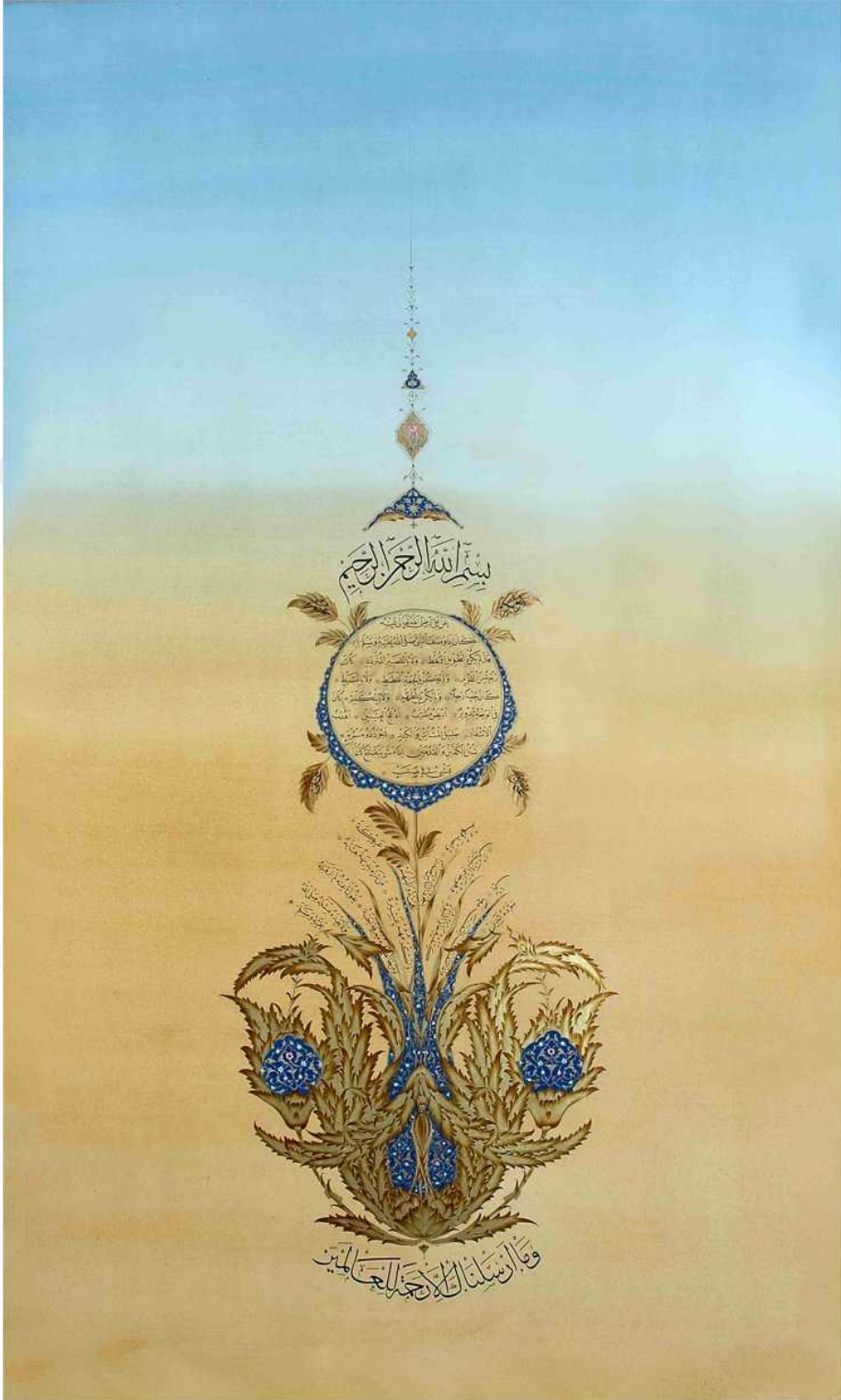
Resim 7.50. : Faruk Taşkale tarafından tezyinatı yapılmış hilye. Barok üslûb ve halkâr üslûbu birlikte çalışılmış, dış pervazda zerefşan tekniği aralarda kullanılmıştır. Hasan Çelebi, sülûs ve nesih hattı, 2003’de yazılmıştır. Demet / Cengiz Çetindoğan Koleksiyon Faruk Taşkale - Hüseyin Gündüz, Hilye-i Şerife 2011, 30

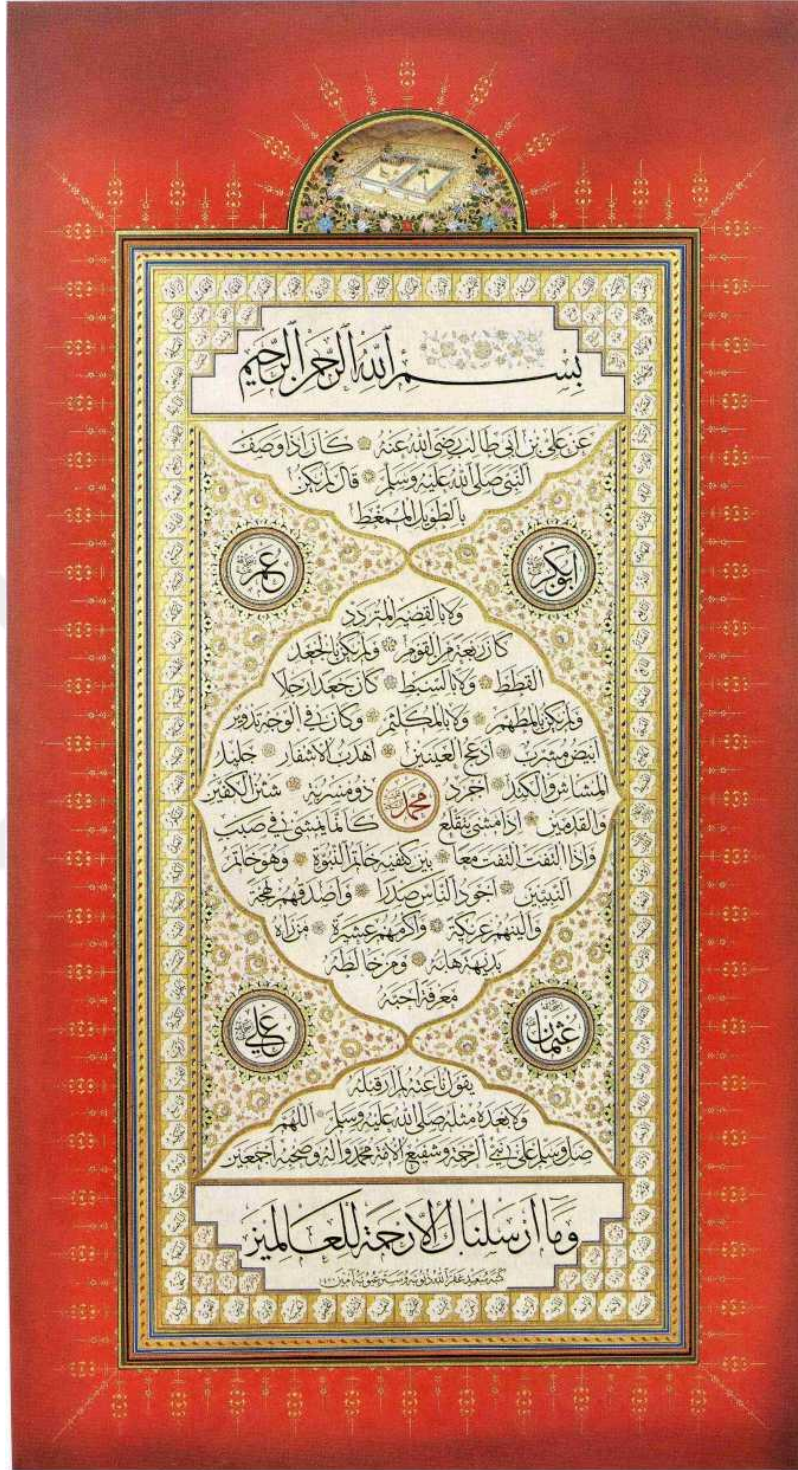
Resim 7.51. : Serbest tasarım, Hüseyin Gündüz. Kûfi ile nesih ve sülüs hattı birlikte yazılmış
 Ferit Rızvanoğlu Koleksiyonu
 Faruk Taşkale - Hüseyin Gündüz, Hilye-i Şerife 2011, 307

Resim 7.53. : Arda Çakmak tarafından tezyinatı yapılmış hilye. Klâsik üslûp. Göbek ve koltuklar klâsik, iç pervaz zencerek, dış pervaz halkâr tekniği ile çalışılmıştır. Mehmet Özçay, sülûs ve nesih hattı, 2004'de yazılmıştır. Özel Koleksiyon Faruk Taşkale - Hüseyin Gündüz, Hilye-i Şerife 2011, 309

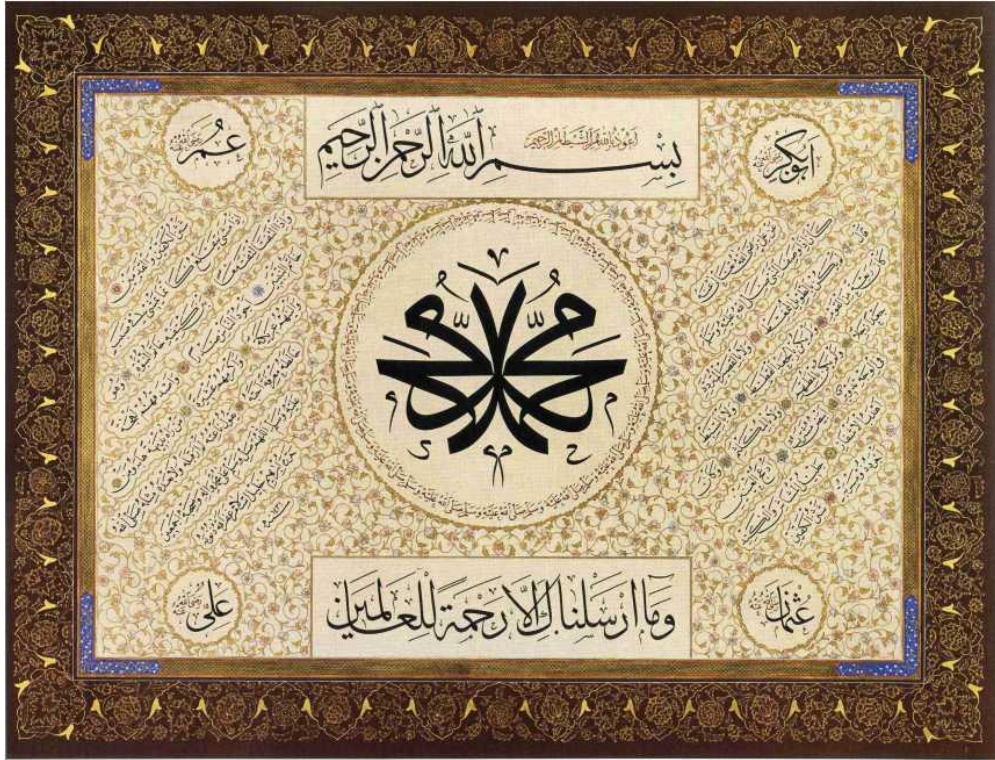
Resim 7.54. : Emine Can Nalbantoğlu, lâle formunda klâsik tezhîp, göbek zemininde gül motifi ile çalışılmış sebest tasarım hilye. Yapraklar, saz yolu üslûbunda çalışılmıştır. Aydın Ergün, sülûs ve nesih hattı, 2010'da yazılmıştır. Özel Koleksiyon

Resim 7.55. : Said Abuzeroğlu hilyesi, Klâsik - Barok üslûp.

Dış pervazda klâsik halkâr, taç kısmında Medine tasviri çalışılmıştır.

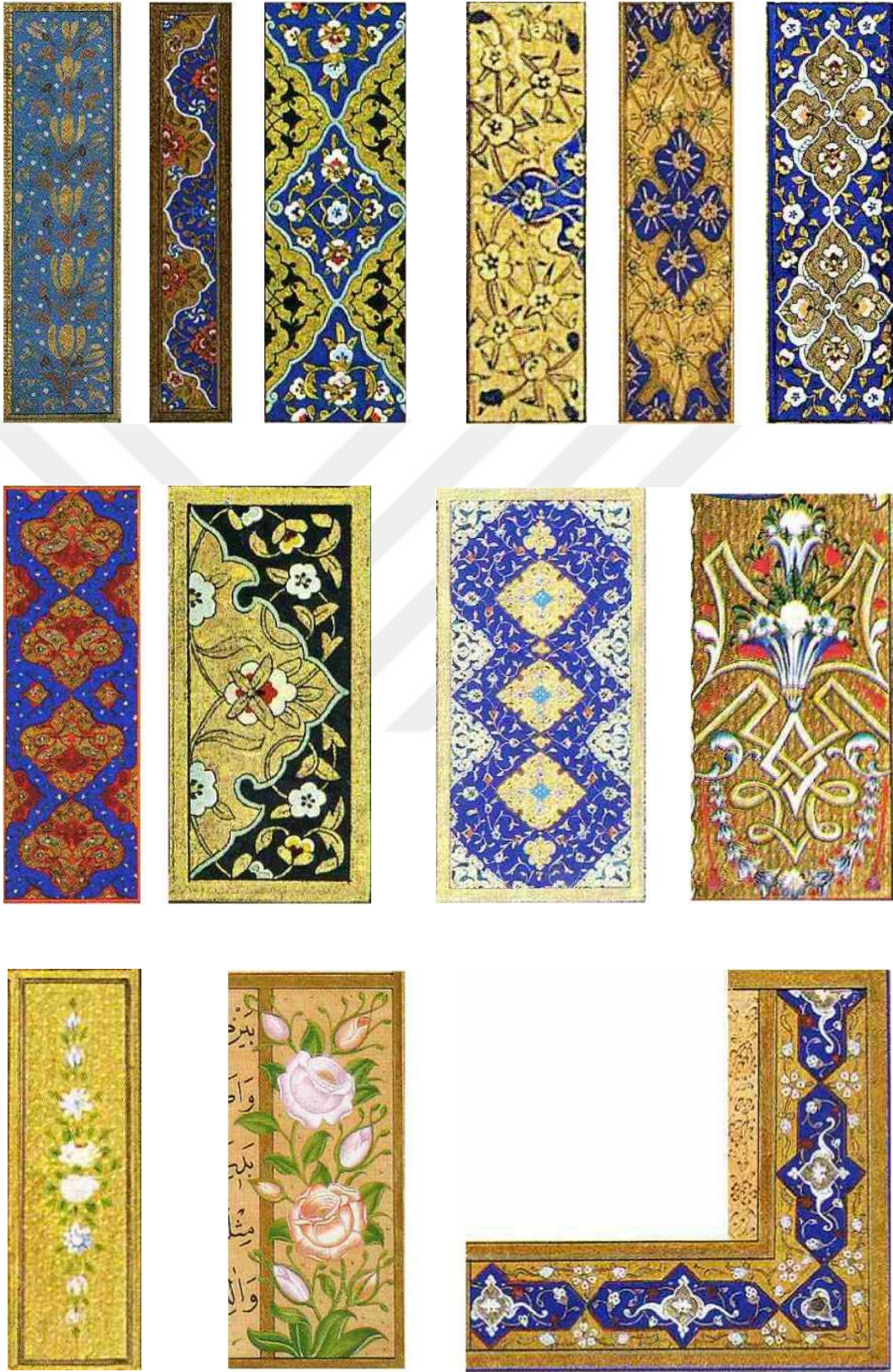
Lisan-ı Hat ile Aşk-ı Nebi

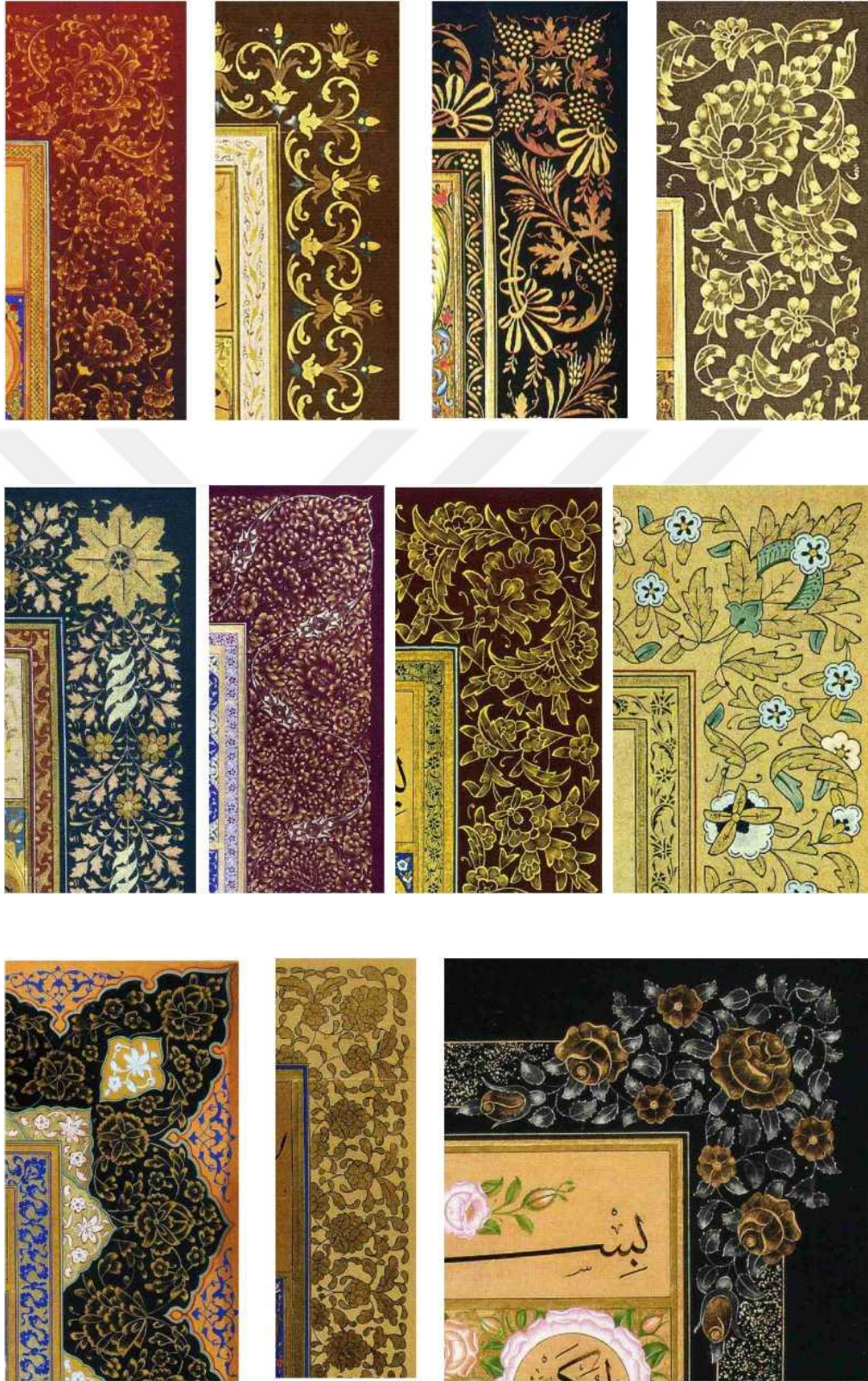
Resim 7.56. : Halil İbrahim İslâm, Lisan-ı Hat ile Aşk-ı Nebi, serbest tasarım hilye.

Resim 7.57. : XX. yüzyıl ve günümüzde durak örnekleri

Resim 7.58. : XX. yüzyıl ve günümüzde koltuk örnekleri

Resim 7.59 : XX. yüzyıl ve günümüzde pervaz örnekleri

Resim 7.80. : XX. yüzyıl ve günümüzde başmakam örnekleri

Resim 7.81.: XX. yüzyıl ve günümüzde hilal örnekleri

8. HİLYE-İ ŞERİF TASARIMLARI

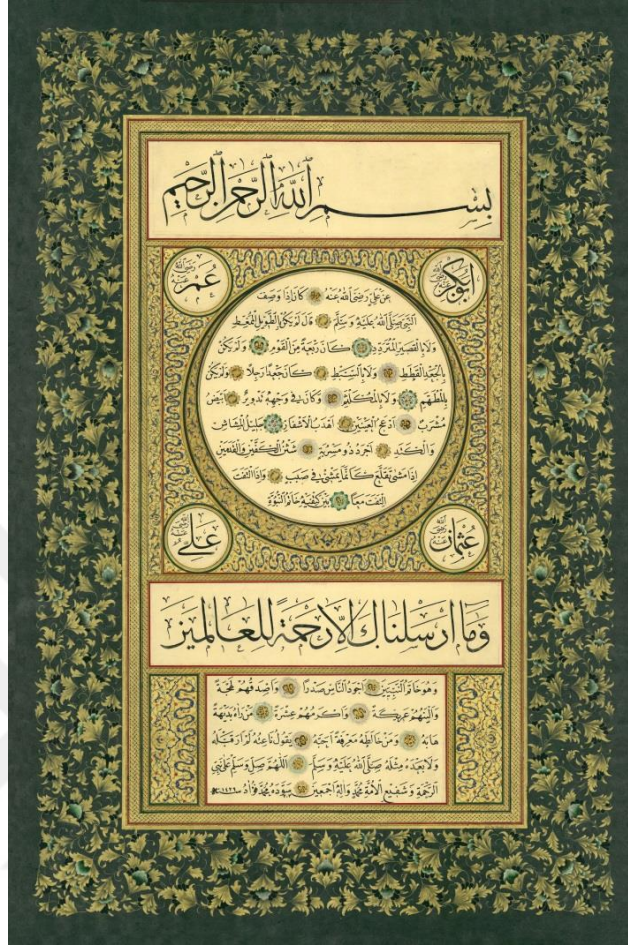
8.1. Klâsik Form Hilye-i Şerif

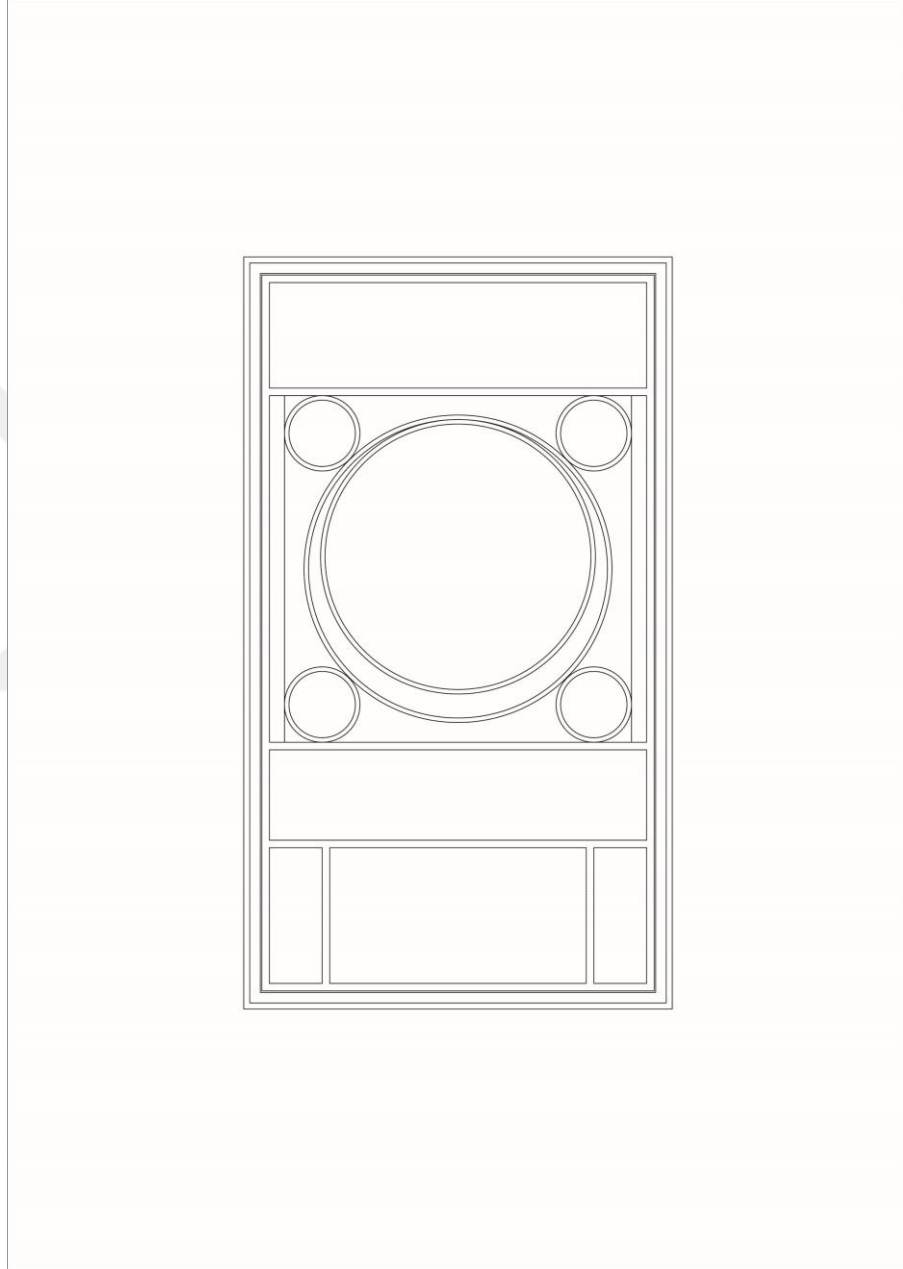
Resim 8.1: Emine Can Nalbantoğlu, klâsik hilye.

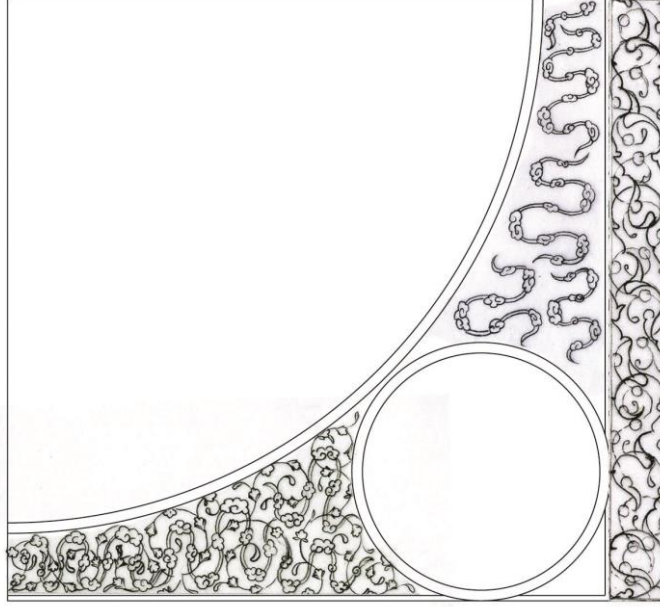
Hilâl, göbek ve koltuklarda altın zemin üzerine bulut ve rumi motifleri çalışılmış, iç pervazlarda zencerek, dış pervazda tarama halkâr uygulaması yapılmıştır.

Fuat Başar, sülüs, nesih hattı, 2005'te yazılmıştır.

XVII. yüzyılda Hafız Osman'ın levha şeklinde oluşturduğu klasik hilye formunda tasarımı yapılan eserin iç tezyinatında 24 ayar sıvama mat altın kullanılmıştır. Bulut ve rumi motifleri koyu mavi renkle çalışılmıştır. Göbeğin yerleştiği alan 23 cm. x 23 cm. ölçülerinde kare formundadır. Kare formun yanında 1 cm. x 23 cm.lik bordürler vardır. Bordürler, Rumi motifi ile tasarlanmıştır. Cetvellerde yeşil ve kırmızı 1 mm.lik renkler arasında 5 mm. ve 8 mm.lik zencerekler çalışılmıştır. Koltuk çalışmasında da Rumi ve bulut motifleri sıvama mat altın üzerine koyu mavi ile çalışılmıştır. İç pervaz bitiş ölçüleri 28,5 cm. x 50 cm.dir. 4 mm. altın cetvelle iç pervaz sonlandırılmıştır. Dış pervazda yeşil el yapımı kağıt üzerine tarama tekniği ile halkâr çalışılmıştır. Dış pervaz desen olan 41 cm. x 61 cm. ölçülerinde çalışılmış, sarı ve beyaz altın kullanılmıştır.

Klâsik Form Hilye-i Şerif Alan Analizi :**Çizim 8.1. : Klâsik Hilye-i Şerife Form Çizimi**

Gövde Alanı :**Çizim 8.1.1.. : Gövde alanı detay eskizi****Resim 8.1.1. : Gövde alanı desen uygulama**

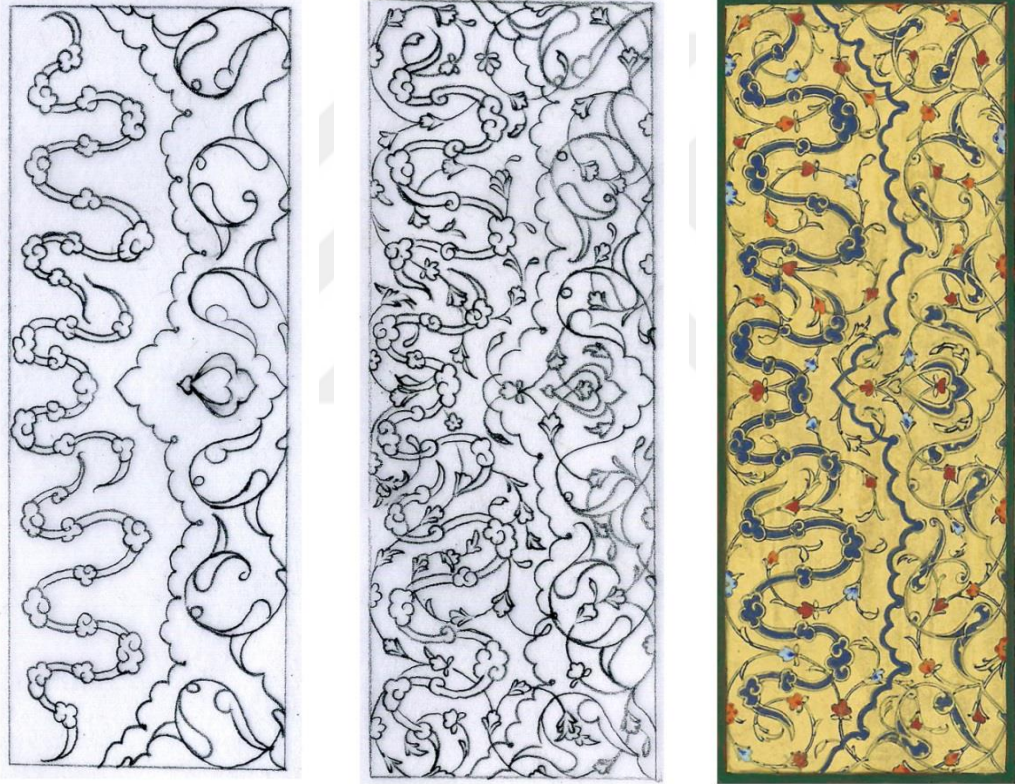
Hilâl Alanı :

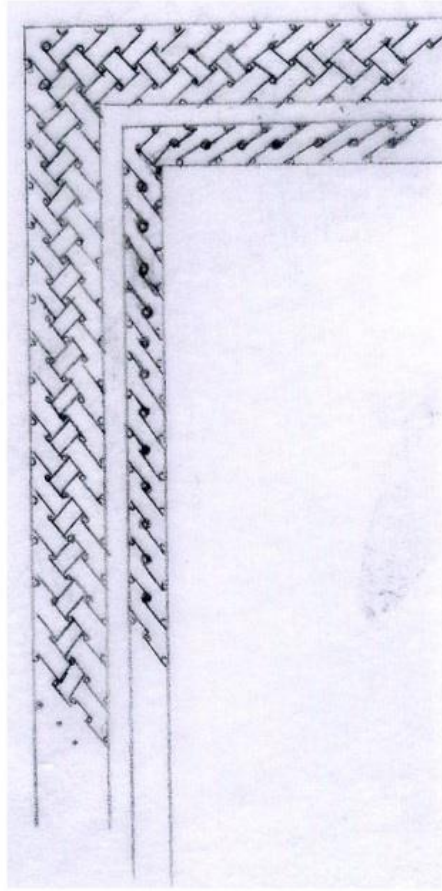
Çizim 8.1.2.: Hilâl alanı eskizi

Resim 8.1.2.: Hilâl alanı desen uygulama

Koltuk Alanı :**Çizim 8.1.3.:** Koltuk alanı eskiz aşamaları**Resim 8.1.3.:** Koltuk alanı desen uygulama

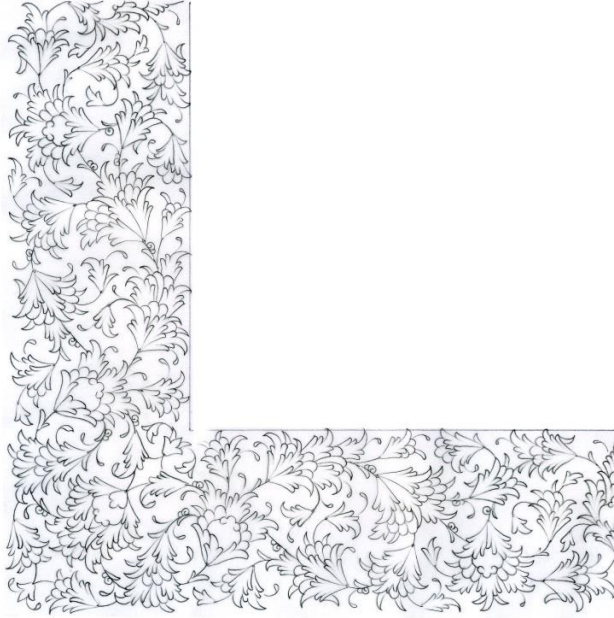
İç Pervaz (Zencerek) Alanı :

Çizim 8.1.4.: İç pervaz eskizi

Resim 8.1.4.: İç pervaz desen uygulama

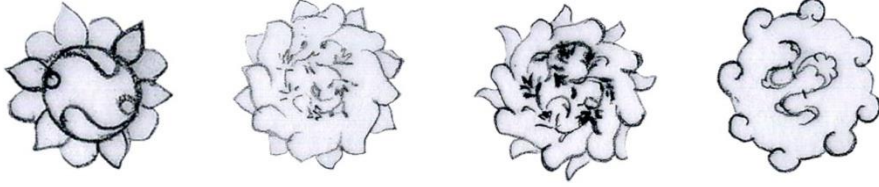
Dış pervaz Alanı :

Çizim 8.1.5. : Dış pervaz halkâr eskizi

Resim 8.1.5.: Dış pervaz halkâr uygulama

Duraklar :

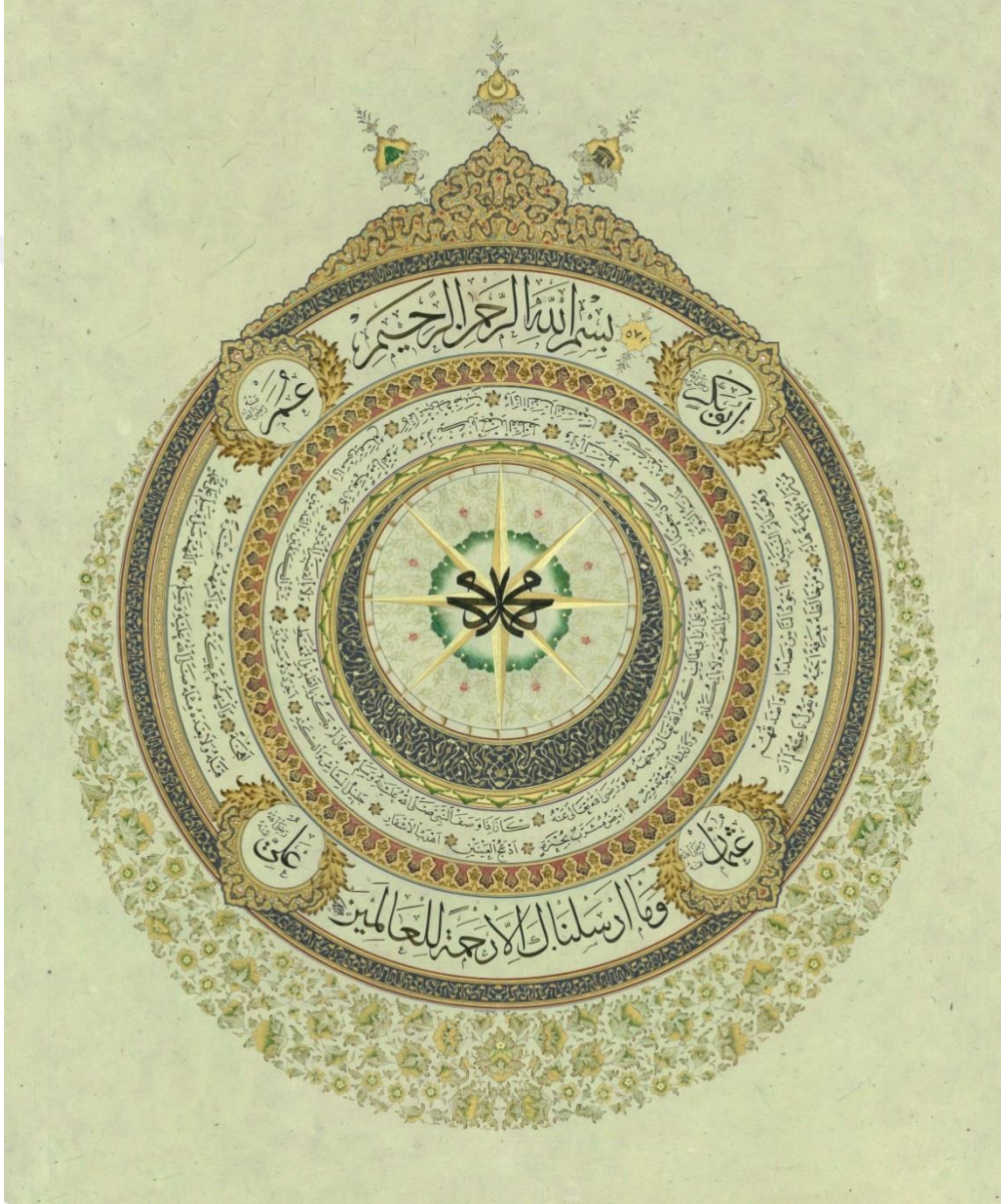

Çizim 8.1.6 : Durak eskizleri

Resim 8.1.6.: Durak desen uygulama

8.2. Pusula / Serbest Tasarım Hilye-i Şerif

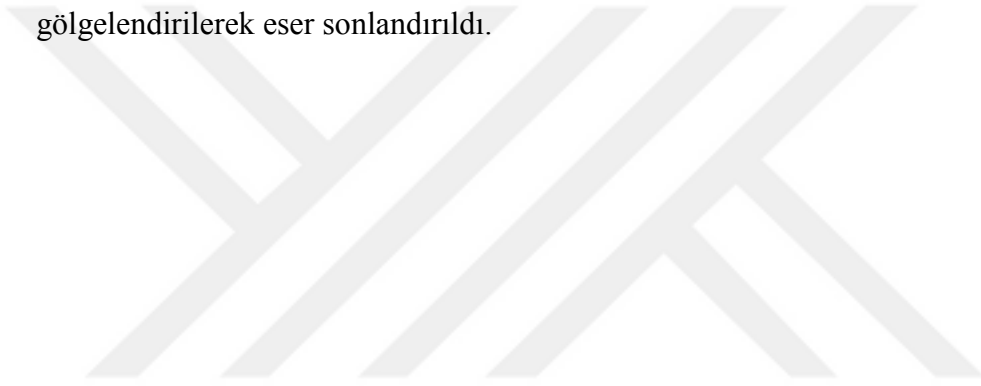

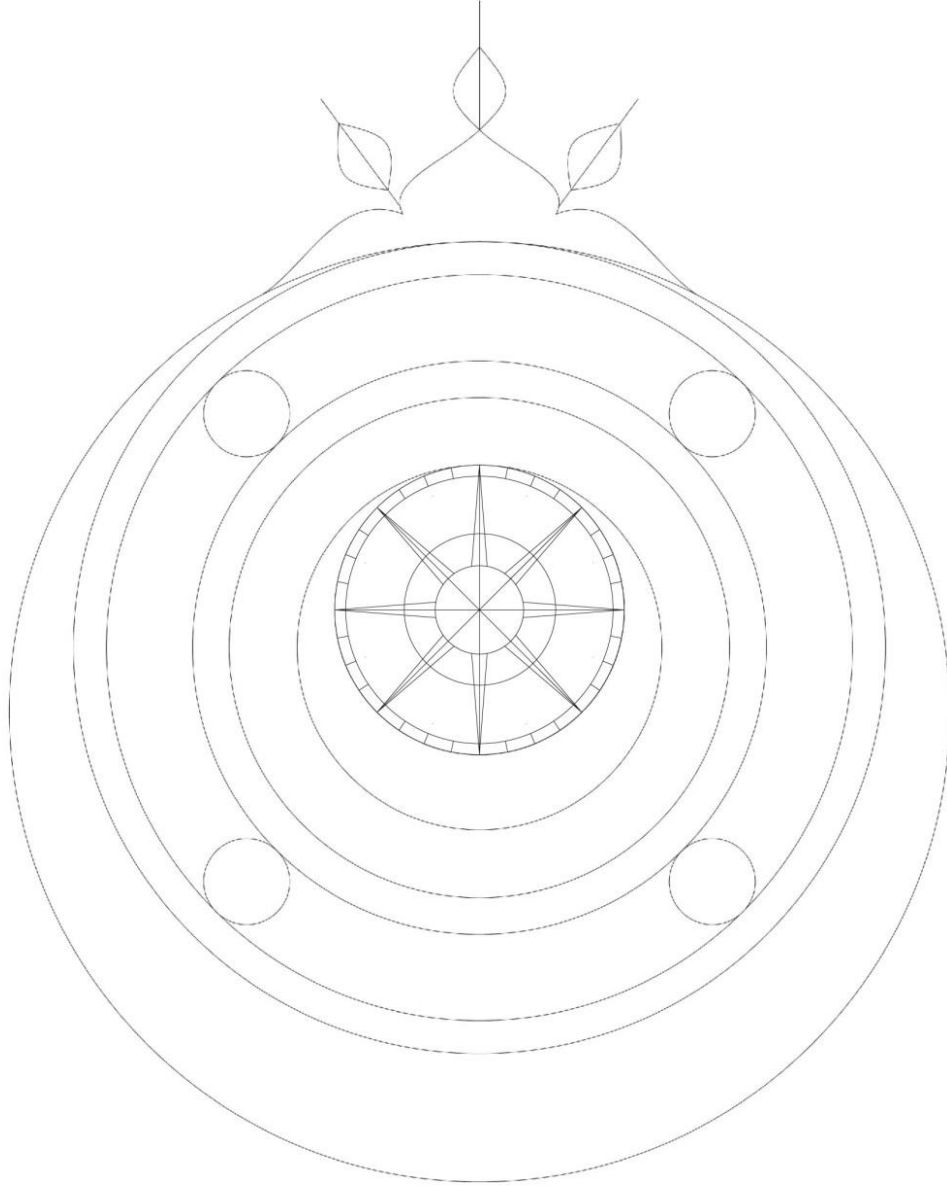
Resim 8.2.: Emine Can Nalbantoğlu, Pusula Merkezli Serbest Tasarım hilye. Taç kısmında tığlarda Mekke, Medine tasvirleri çalışılmış.

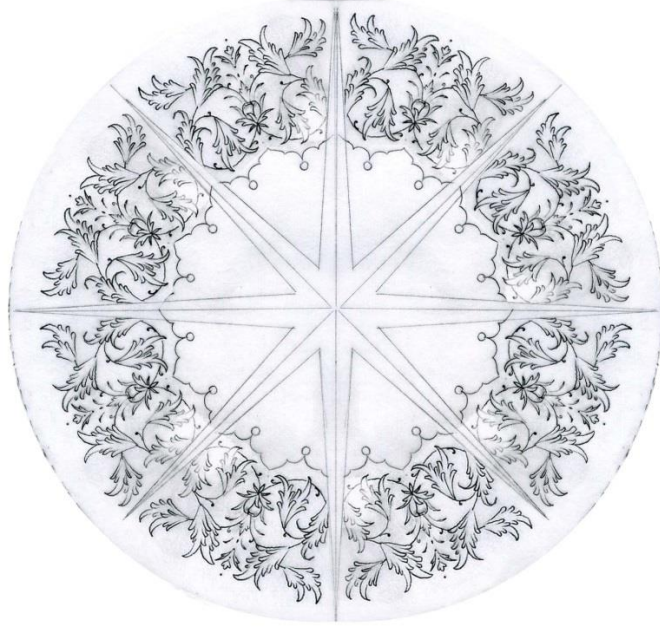
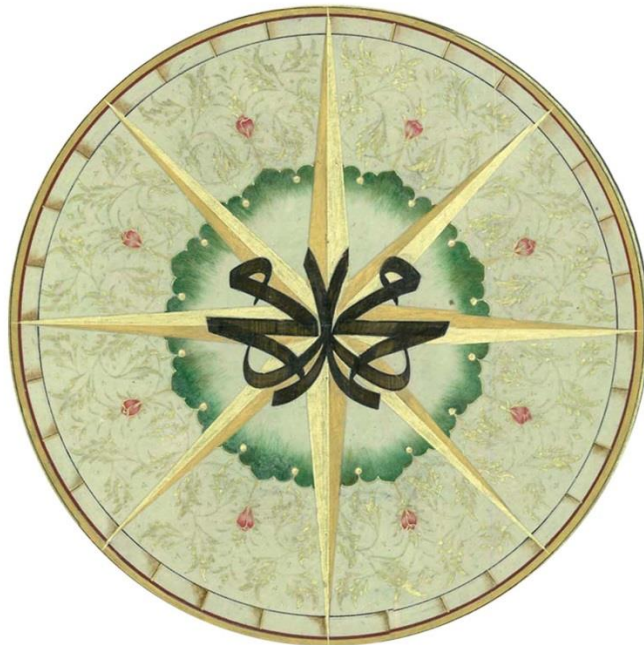

Tamamı daire şeklinde tasarlanan serbest tasarım hilyenin merkezine pusula formu yerleştirildi. Pusulanın yön gösterme özelliğinden yola çıkıldı. Hz. Peygamberin de insanlığın rehberi olma vasfı, pusula formu ile vurgulandı. Pusula formunun merkezine Ravza'yı hatırlatır şekilde yeşil renkle, 8 cm. çapında çalışma yapıldı. Üzerine serbest tasarımın çıkış noktası olan iki renk altınla çalışılmış pusula yerleştirildi. Pusula alanıda altın yapraklardan oluşan kompozisyon aralarına gül goncaları çalışıldı. Pusula daire formu ile şekil alması sağlandı. Daire etrafına koyu mavi zemin üzerine sarı ve yeşil altınla dışa doğru, kompozisyonu bulut motiflerinden oluşan hilal formu çalışıldı. Hilâlden sonra altın zemin üzerine sağı solu cetvelenmiş hilyenin ilk çıkış noktasındaki ravza görüntüsünü anımsatacak şekilde yeşil renkle geçiş ve dendanlı form yapıldı. Altın ve kırmızı zemin üzerine desen çalışmasının arasına Hz. Peygamberin ahlâki özellikleri yazıldı. Sonraki üzerine başmakam halifeler, etek yazısı ve ayet yazısı tasarlandı. Etek yazısı

tasarımın sağ ve sol kısımlarına gelecek şekilde yerleştirildi. Yazı bitimlerine zencerek çalışıldı. Halifelerin çevresine sazyolu yapraklardan sonra yazı üzerine taç şeklinde altın zemine koyu mavi bulut çalışması yapıldı. Son tezhip olan koyu mavi zemine yeşil, sarı altınla bulut motifleri çalışılarak altın cetvellerle bitirildi. Başmakam üzerine taç şeklinde form içine sıvama altına koyu mavi ile bulut ve çiçek motifleri çalışıldı. Taç kısmına üç adet tığ yapıldı. Tığların içinde İslamın sembolü hilal ile Mekke ve Medine tasvirleri yerleştirildi. Eserin dış pervaz bölümünde en geniş kısmı 7 cm. olan hilal formu içine halkâr çalışması yapıldı. Eserde kullanılan duraklar daire formunda altın üzerine kırmızı renkle gölgelendirilerek eser sonlandırıldı.

Pusula Merkezli Serbest Tasarım Hilye-i Şerif Alan Analizi :**Çizim 8.2.:** Serbest tasarım Hilye-i Şerif form çizimi

Pusula Merkezli Alan:**Çizim 8.2.1.:** Pusula alanı eskizi**Resim 8.2.1.:** Pusula alanı desen uygulama

Hilâl Alanı:**Çizim 8.2.2.:** Pusulada hilâl eskizi**Resim 8.2.2.:** Pusulada hilâl desen uygulama

Pusula eksenindeki daire alanları:

Çizim 8.2.3.: Hilâl çevresi daire eskizi

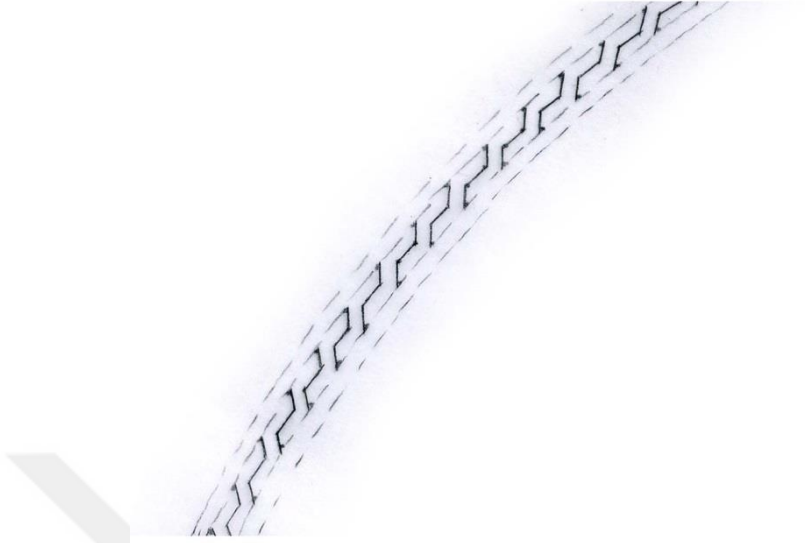
Resim 8.2.3.: Hilâl çevresi daire deseni

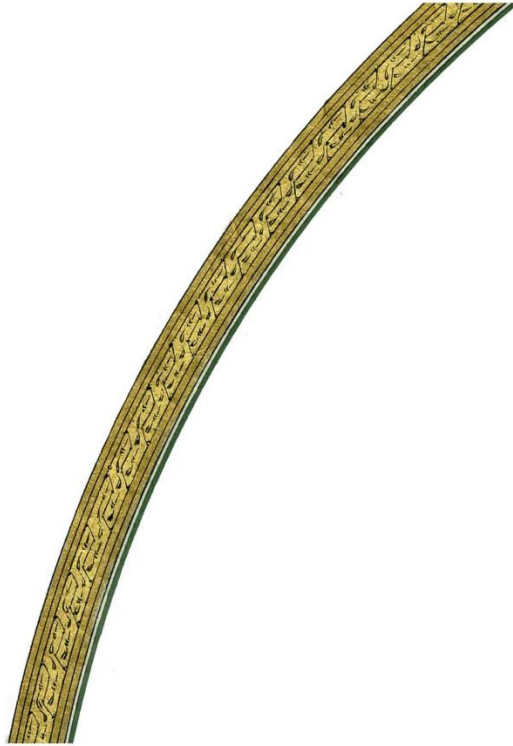
Çizim 8.2.4.: Gövde metni dışındaki daire eskizi

Resim 8.2.4.: Gövde metni dışındaki desen uygulama

Çizim 8.2.5.: Zencerek eskizi

Resim 8.2.5.: Zencerek desen uygulama

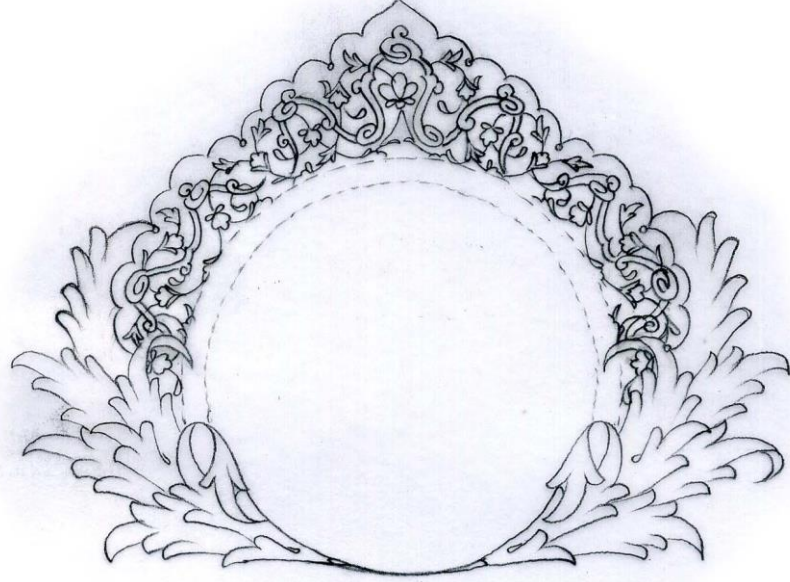

Çizim 8.2.6.: Son daire alan eskizi

Resim 8.2.6.: Son daire alan desen uygulama

Halifeler :

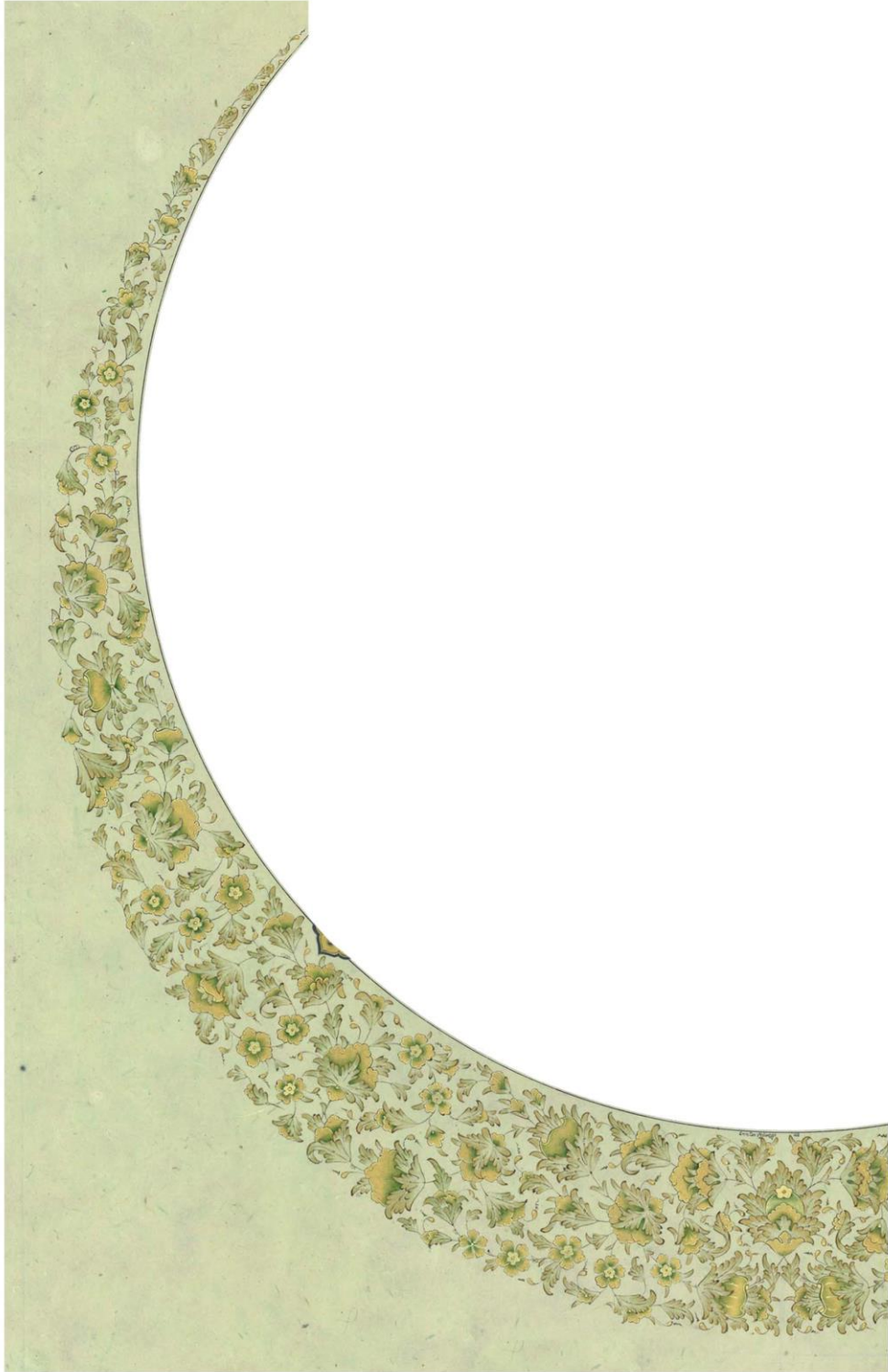
Çizim 8.2.7.: Halife alanı eskizi

Resim 8.2.7.: Halife alanı desen uygulaması

Çizim 8.2.8. Hilâl formu halkâr eskizi

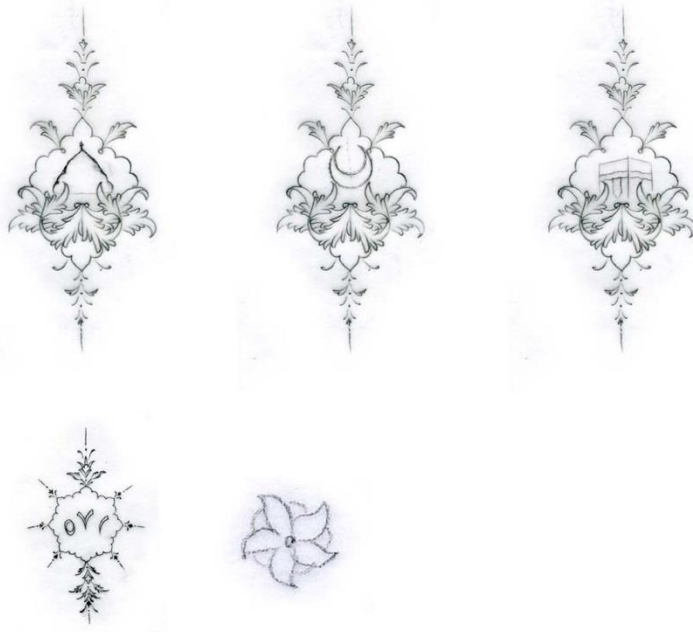
Resim 8.2.8.: Hilâl formlu halkâr desen uygulama

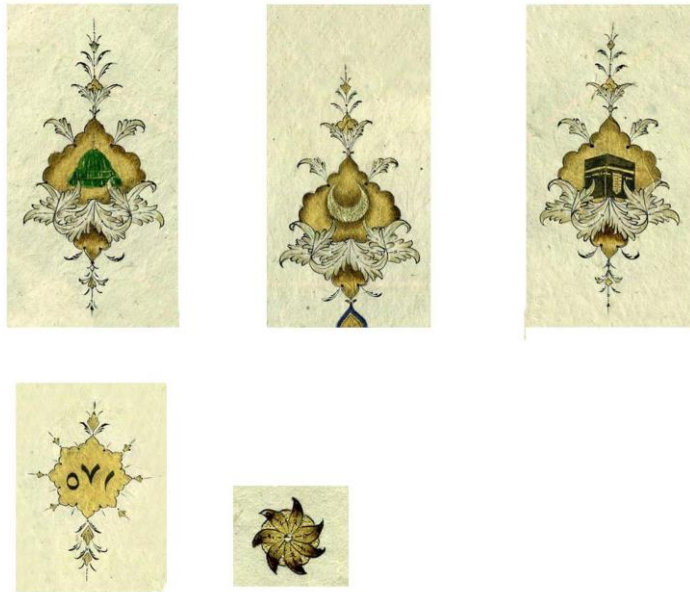
Çizim 8.2.9.: Hilyede taç alanı eskizi

Resim 8.2.9.: Hilyede taç alanı desen uygulama

Çizim 8.2.10.: Hilyede tığ ve durak eskizleri

Resim 8.2.10.: Hilyede tığ ve durak desenleri

SONUÇ

Hilye, rahmet elçisi, şevkat ve merhamet kaynağı Hz.Peygambere lâyük ümmet olabilme arzusu ile, O'na olan sevgi ve saygının ifadesi sayılan, siret ve suretini anlatan edebi eserlerin, hüsn-i hat ile yazıldığı ve tezhîp sanatı ile tezyinatının yapıldığı eserlerdir.

Hilye yazılarının ana kaynağı İmam Tirmizi'nin Şemail-i Nebi adlı eseri olmuştur. Klâsik hilye formundan önce cepte taşınabilecek şekilde katlanabilen hilyeler, zamanla yerini levha hilyelere bırakmıştır. Klâsik hilye yazı formu XVII. yüzyıl sanatkarlarından Hattat Hafız Osman'la başlamış, her dönemde sanatkârların olgunluk eserlerinden olmuştur. Üzerinde yaşadığımız, birçok medeniyete beşiklik eden coğrafya, geçmişten günümüze gelen somut ve somut olmayan kültürel mirasımızın zenginliği sanatkârları besleyen en önemli ilham kaynağı olmuştur. Osmanlılar, fethettikleri yerlerde adaletle hükmetmişler, padişahlar Hz. Peygambere duydukları sevgi ve hürmetlerini naat, kaside, şiir gibi edebi eserlerle ifade etmişlerdir. Her yüzyılın edip ve şairleri, sanatkârları Hz. Peygamberi tasvirde en güzeli aramış, eserlerini toplumların beğenisine sunmuşlardır.

Hafız Osman'ın levha şeklinde yazdığı hilye formunda ana metnin yazıldığı göbek kısmı daire şeklindedir. Daire sonsuzluğu temsil eder, herşeyin temelidir. Daire dünyayı, evreni sembolize ederken yaradanın kâinatı Hz. Peygamberin yüzü suyu hürmetine yarattığını ifade eder. Hz.Peygamber, alemin varoluş sebebi, ilk ışık, ilk nurdur. İlahi bilginin insanlara ulaştırılmasında tek rehberdir. Hz.Peygamber bütün varlık alemleri için aydınlık saçan bir nurdur. Alemlere rahmet olarak gönderilmiştir. Hafız Osman'ın daire formu içine Hz.Peygamberin ahlaki özelliklerini yazması ile insanlığın, alemin efendisinin rehber olduğu vurgulanmıştır. Daire etrafını saran hilal formu İslâmı temsil eder. Hafız Osman, bütün evreni (daireyi) saran bu hilâl ile İslâmın insanlık için olduğunu, bunun da Hz.Peygamberin rehberliğinde olacağını belirtir. (Daire etrafındaki küçük daireler İslâmın yıldızları, kandilleri halifelerdir.) Üçgen formu, şekillerin başlangıcıdır. Çift üçgen karedir. Bu çoğalma sonsuza kadar gider, yani, evrenin sonsuzluğunu ifade eder. Hilyede daire

formunun kare içine yerleştirilmesinde de Hz. Peygamberin sonsuza kadar bütün evrenin rehberi olacağına işaret edilmiştir. Hilye formuna bütün olarak bakıldığında bir denge içinde olduğu görülür. Kare formun üstündeki başmakam, Hz. Peygamberin tasvirine yaradanın adı ile başlanan yerdir. Ayeti Kerime'nin altında Hz. Peygamberin suretinin anlatıldığı kısmın sağında ve solunda olan küçük dikdörtgen formlar kompozisyonda dengeyi sağlayarak bir bütünlük arz etmektedir. Yazı alanlarının dışında kalan kısımların, değerli olanı daha değerli kılma, birbirini tamamlama arzusunu müzehhipler tarafından yapılan tezyinata görmekteyiz. Tezhip kelimesi 'altınlama' demektir ve altın güneşi temsil etmektedir. Hilye de altının kullanımında Hz. Peygamberin dünya üzerinde güneş misali doğması ve parlaması düşüncesini desteklemektedir. Klâsik hilye tezhibinde ana renk mavidir ve mavi dünyayı, kâinatı ifade etmektedir. Dolayısı ile dünyanın ışığının, rehberinin Hz. Peygamber olduğu ve halifelerin kandiller gibi parladığı, klâsik hilye formunda anlatılmaktadır.

XVII. yüzyılda hilyenin levha formunu alması ile birlikte farklı büyüklükte yazılabilme imkânı doğmuştur. Hilyenin bulunduğu yerleri felaketten koruyacağına olan inanç, esere olan ilginin artmasına yol açmıştır. Hz. Peygamber hakkında yazılan hilyelerden farklı, diğer peygamberler, halifeler, aşere-i mübeşere ve din büyükleri için de hilyeler yazılmıştır. Tez konumuz olan Hz. Peygamber için yazılmış olan hilye formu; başmakam, dört halife, göbek, hilâl, ayet, koltuklar, iş ve dış pervazlar olmak üzere on üç alandan oluşmaktadır. Klâsik hilye formundan farklı formlarda hilyelerde yazılmıştır. Göbek formuna göre, daire, oval, köşeli, Kütahya hilyeleri ve serbest formda yazılıp tezyini yapılmış hilyeler görselleri ile birlikte anlatılmıştır.

Hilyelerde farklı yazı çeşitleri kullanılmıştır. En çok kullanılan muhakkak, sülüs, nesih, nesta'lik hatlarıdır. Bunların yanında kûfi, gubari ve icaze hatları ile yazılan hilye örnekleri de vardır.

XVII. yüzyıl ilk çeyreğinde hilye tezyinatında XVI. yüzyıl klâsik üslûp özellikleri görülür. Yüzyılın ikinci yarısından sonra tezyini sanatlarda barok üslûp etkileri görülmeye başlar ve klâsik tezhip motiflerinde oluşan kabalaşma ile işçilik bozulmuştur. Barok üslûp etkisi ile üç boyutlu çalışılan natüralist tek çiçekler, çiçek

buketleri sonraki yüzyılları da etkilemiştir. İğne perdahı uygulaması bu yüzyılla etkili olmuştur. XVIII. yüzyılda klâsik hilye tezhiplerinde natüralist buketler, gölge ile hacim kazandırılmış uçları kıvrılmış iri hançer yaprakları görülmeye başlamıştır. Hilyelerde Mekke ve Medine tasvirleri ilk defa XVIII. yüzyılda görülür. Bu dönemde durak örneklerindeki zenginlik dikkat çekicidir. En çok kullanılan duraklar ‘mücevher’ ve ‘pençhane’dir. Duraklar altın üzerine, daire formunda renkli ve ince işçiliktir. XIX. yüzyıl, XVIII. yüzyılla başlayan Türk Rokoko üslûbunun hakim olduğu dönemdir. İri ve geniş yapraklar, sepet ve vazodaki çiçekler, buketler, kurdeleler, fiyonklar dönemin hilye tezhiplerinde sıklıkla kullanılmıştır. Duraklarda renkli ve zengin çeşitlilik devam eder. XX. yüzyılın ikinci yarısına doğru XVI. yüzyıllı klâsik eserlerine yeniden dönüş çabaları ile örnek alınmaya başlandığı bir dönemdir. Her yüzyılın bir sonrakine olan etkilerinin izlendiği ve klâsik ile barok üslûpların birlikte çalışıldığı eserler, incelenmiş görselleri tez çalışmamıza eklenmiştir.

Hilye örneklerini incelediğimizde her dönem klâsik üslûpta eser verilmiş ancak dönem etkilerine göre klâsik üslûp zayıflama ve zaafiyet göstermiştir. Daha ziyade XVII. yüzyıl sonu ile XX. yüzyıla kadar olan dönem gerilemenin, bozulmanın olduğu dönemdir. Batı etkisi olan barok-rokoko üslûbunun klâsik dönem çalışmalarını zayıflattığı, incelik ve zerafetin görülmediği eserler söz konusudur. Gayrimüslim sanatkarların kendi kültürlerinin etkilerini de eserlere yansıtma tezyini sanatlarda bozulma sürecine girilmesinde önemli bir etkidir. Kültürel birikimimizin süzgecinden geçirmeden yapılan uygulamalar klâsik üslûp uygulamalarında yozlaşmaya yol açmıştır. Sanat eseri, içinde yaşanan kültürün değerlerini yansıtır. Kültürel değerler ışığında üretilen eserler sanatta geleneği koruma ve devamlılığı sağlar. Geçmişten gelen kültürel değerlerimizi öğrenmek ve öğretmek, zamanın kazanımları ile doğru harmanlayarak çalışılan eserler yeni üslûpların oluşumunu sağlayacaktır.

TERİM AÇIKLAMALARI :

Beyne-Sütur : Satırlar arasında yapılan süsleme biçimi.

Bulut : Stilize edilmiş ve kıvrımlarla uzatılmış bulut etkisi verilen motif.

Ebru : Kitreli su yüzeyine atılan boyaların kağıda aktarılması.

Hatayi : merkezinde lotus çiçeğini andıran stilize çiçek motifi bulunan ve etrafındaki dallarda stilize yapraklar bulunan süsleme biçimi.

Hilye : Hz. Peygamberin vasıflarını anlatan edebi metin.

Halkâr : Yalnız altın ile yapılan süsleme.

İğne Perdah : Tezhip sanatında küt iğne veya sivri uçlu mühre ile altın çalışma üzerine noktalama biçiminde yapılan uygulama.

Müzehhib : Tezhip yapan sanatkâr.

Rokoko : Abartılı süsleme üslûbu.

Rûmi : Stilize edilmiş hayvan çıkışlı Türk süsleme motifi.

Sıvama Altın : Kat kat sürülen altın.

Sürme Altın : Bir kat sürülen altın.

Şikaf : Halkârın hafif renklendirilmiş şeklidir.

Şükûfe üslûbu : Naturalist üslûpta yapılan çiçek minyatürleri, demet, buket, vazolu, vazosuz çiçekler, tek çiçekler şeklinde kullanılan süsleme biçimi.

Tezyinat : Süsleme, bezeme.

Zencerek : Yazıların etrafına iki çizgi arasında altın veya rankle yapılan zincirli süslemelerdir.

Zerefşan : Püskürtme altın ile yapılan süsleme çeşidi.

Zerendud : Kağıdın üzerine sıvama altın sürülmesine verilen ad.

Zer-ender-zer : Sarı altın üzerine yeşil altınla yapılan süsleme.

KAYNAKLAR

AĞIRAKÇA Dç. Dr. Ahmet (1994), Hz. Osman
Beyan Yayınları, İstanbul

Ahmet Cevdet Paşa, Peygamberlerin Hayatları / Kısas-ı Enbiya
Akşam Yayınları, İstanbul

ALPARSLAN Ali, Hat Sanatı/ İslâm Yazıları /Makale
Hat ve Tezhip Sanatı, Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2009

ARI M. Salih, (1996), Hz. Ebubekir ve Ridde Savaşları
Beyan Yayınları, İstanbul

ARVASI S. Ahmed, Diyalektiğimiz ve Estetiğimiz
Burak Yayınevi, İstanbul

ASLANAPA Oktay, (1989), Türk Sanatı
Remzi Kitabevi, İstanbul

BALTACIOĞLU İsmail Hakkı, (1958), Türklerde Yazı Sanatı

BİROL İnci A, (2009), Türk Tezyini Sanatlarında Desen Tasarımı Çizim
Tekniği ve Çeşitleri
Kubbealtı, İstanbul

BİROL İnci A. / **DERMAN** F.Çiçek, (1991), Türk Tezyini Sanatlarında Motifler
Üniversitesi Sakıp Sabancı Müzesi, İstanbul 2001

BURSALI Mustafa Necati, (1980), Hz. Ali
Çile Yayınları, İstanbul

DERMAN M.Uğur Hat Sanatımızda Hilye-i Nebevi'nin Doğuşu /Makale
Faruk Taşkale – Hüseyin Gündüz, (2006), Hilye-i Şerife, s.23

DEMİRİZ Yıldız, (2005) Osmanlı Kitap Sanatlarında Doğal Çiçekler
İstanbul

DOĞANAY Aziz, (2009), Osmanlı Tezyinatı,
Klâsik Devir İstanbul Hanedan Türbeleri (1522-1604)
Klâsik Yayınları, İstanbul

DURAN Gülnur (2008), Ali Üsküdâri
Kubbealtı İstanbul

ERSOY Ayla, (1988) Türk Tezhip Sanatı
Ak Yayınlan, İstanbul

KAVUKÇUOĞLU Figani ve F.,(1963) Hz. Muhammed'in Şemail-i Şerifesi / Ebû
İsa Muhammed Tirmizi'den Mesnevihan Hasan Hüsameddin Nakşibendi
Ülkü Yayınevi, İstanbul

KONRAPA Zekai, (1968), Peygamberimiz, İslâm Dini ve Aşere-i Mübeşşere
Fatih Yayınevi, İstanbul

ÖZCAN Ali Rıza, (2009), Hat ve Tezhip Sanatı
T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları

ÖZEN Mine Esiner, (1985), Yazma Kitap Sanatları Sözlüğü
İstanbul

SERİN Muhittin, Hilye-i Şerife / Makale s.91-95
Faruk Taşkale – Hüseyin Gündüz, (2011), Hilye-i Şerife

Şemsüddin Ahmed Efendi, (1976), Dört Büyük Halife
Menâkıb-i Çehar Yâr-ı Güzin
Bedir Yayınevi

PALA İskender (1991), Hilye-i Saadet
Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara

TAŞKALE Faruk-**GÜNDÜZ** Hüseyin, (2006), Hilye-i Şerife Hz. Muhammed'in
Özellikleri, Antik A. Ş. Kültür Yayınları, İstanbul

TAŞKALE Faruk-**GÜNDÜZ** Hüseyin, (2011), Hilye-i Şerife Hz. Muhammed'in Özellikleri, Antik A. Ş. Kültür Yayınları, İstanbul

UZUN Mustafa,

Türk Diyanet Vakfı Yayınları - İslâm Ansiklopedisi C.18, s.45-47

ÜÇER Münevver, Türk Sanatının Yapı Taşları II, / Makale s.42-45

Bülent Ecevit Üniversitesi Yayınları, Zonguldak 2017

ÜÇER Münevver, Kömürde Açan Çiçekler, Bülent Ecevit Üniversitesi Yayınları, Zonguldak 2018

ÜLKER Muammer, (1987) Türk Hat Sanatı

Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları / Doğu Matbaası, Ankara

ÜNVER A. Süheyl, 50 Türk Motifi

Doğan Kardeş Yayınları İstanbul

ÖZ GEÇMİŞ

Emine Can Nalbantoğlu Anadolu Üniversitesi İktisat Fakóltesi Mezunudur. 1990 yılında Türk Edebiyat Vakfı'nda Hüsni Hat derslerinin yanında Tezhip derslerine de katılır ve zamanla ilgisi bu sanat dalında yoğunlaşır. Daha sonra Topkapı Sarayı bünyesinde düzenlenen Geleneksel Türk El Sanatları derslerine devam eder. 1993'de buradan mezun olur.

Tezhip sanatının tarihsel gelişimini araştırmak, ustaların eserlerini incelemek, sanatsal gelişimine hız kazandıran en önemli etkenlerdendir.

Yurt içinde ve yurt dışında katıldığı sergilerde sanatını sanatseverlerle buluşturan Emine Can Nalbantoğlu, bir çok sergi organizasyonunda da aktif rol almıştır.

Ecdadımızın mirası bu güzide sanatın gelecek nesillere aktarılmasına çalışmalarıyla katkı sağlamak, birikimlerini yeni sanatçı adaylarına aktarmak en önemli çabalarındandır.

Emine Can Nalbantoğlu, sanatsal faaliyetlerini 2008 yılında Maltepe'de açtığı Mine Sanat Evi'nde sürdürmekte aynı zamanda Mimar Sinan Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakóltesi Geleneksel Türk El Sanatları Tezhip Ana Sanat Dalı bölümünde Yüksek Lisans programına devam etmektedir. Evli ve iki çocuk annesidir.